

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Diplomová práce

***Překladatelská problematika
eliptické výpovědi
s emocionálně hodnotícími
výrazy***

(na rusko-českém materiálu)

Vypracovala: Ing. Maria Molchan

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Marie Csiriková, CSc.

Diplomní obor: Překladatelství a tlumočnictví - ruština

PRAHA 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma

„Překladatelská problematika

eliptické výpovědi

s emocionálně hodnotícími výrazy“

jsem vypracovala samostatně s přispěním

vedoucí práce.

Použitou literaturu a podkladové materiály

uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Praze dne 7.01.2008

.....

Maria Molchan

Tato práce by nemohla vzniknout bez pomoci některých osob, kterým bych na tomto místě ráda poděkovala.

Děkuji paní Doc. PhDr. Marii Csirikové, CSc. za trpělivost a shovívavost, se kterou vedla mou práci.

Paní Mgr. Michaele Lemeškinové za cenné rady a pomoc s jazykovou úpravou práce.

Kolektivu vyučujících a studentů oboru PTR ÚTRL za cenné připomínky.

OBSAH

ÚVOD	5
TEORETICKÉ ASPEKTY BĚŽNÉ MLUVY	11
1. BĚŽNÁ MLUVA JAKO JAZYKOVÝ ÚTVAR.....	11
1.1. <i>Ruská běžná mluva (разговорная речь)</i>	13
1.2. <i>Česká běžná mluva</i>	15
1.3. <i>Mimolingvistické faktory, které ovlivňují běžnou mluvu</i>	17
1.4. <i>Hlavní rysy běžné mluvy</i>	18
1.5. <i>Stylizace běžné mluvy</i>	20
2. SYNTAX BĚŽNÉ MLUVY.....	21
2.1. <i>Charakteristika syntaktických jevů běžné mluvy v ruštině</i>	23
2.2. <i>Stručný popis jevů běžné mluvy v češtině</i>	28
3. EXPRESIVITA JAKO JEV BĚŽNÉ MLUVY A PŘEKLADATELSKÝ PROBLÉM.....	29
3.1. <i>Vymezení pojmu</i>	29
3.2. <i>Lexikální expresivní prostředky</i>	32
3.3. <i>Syntaktické expresivní prostředky</i>	34
4. ELIPSA JAKO NEJBĚŽNĚJŠÍ PRVEK BĚŽNÉ MLUVY.....	36
4.1. <i>Klasifikace eliptických konstrukcí v ruštině</i>	38
4.2. <i>Jev elipsy v češtině</i>	44
5. KOMUNIKAČNÍ ASPEKT VÝPOVĚDI BĚŽNÉ MLUVY A TEORIE ŘEČOVÝCH AKTŮ.....	46
6. PRAGMATICKÝ ASPEKT EXPRESIVNÍ ELIPTICKÉ VÝPOVĚDI.....	50
7. OTÁZKA EKVIVALENCE A ADEKVÁTNOSTI PŘEKladu v PŘÍPADĚ EXPRESIVNÍCH ELIPTICKÝCH KONSTRUKCÍ BĚŽNÉ MLUVY.....	51
PRAKTICKÁ ČÁST	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
1. ÚVOD.....	54
2. ELIPTICKÉ KONSTRUKCE PREDIKATIVNÍHO CHARAKTERU.....	56
2.1. <i>Komunikační jádro neobsahuje verbum finitum</i>	56
2.2. <i>Komunikační jádro obsahuje verbum finitum</i>	58
3. ELIPTICKÉ KONSTRUKCE NEPREDIKATIVNÍHO CHARAKTERU.....	63
3.1. <i>Komunikémy</i>	63
3.2. <i>Frazeologizované syntaktické idiomy</i>	67
3.2.1. <i>FSI totožné s komunikačním jádrem</i>	67
3.2.2. <i>FSI, které nejsou totožné s komunikačním jádrem</i>	78
3.3. <i>Frazeologizované syntaktické jednotky</i>	83
ZÁVĚR	92
RESUMÉ	94
BIBLIOGRAFIE	100
PŘÍLOHY	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.

Úvod

Nová doba přináší nejen zásadní změny v psaných a mluvených projevech, ale též nové formy komunikace. Hlavními příznaky písemné komunikace se stává její expresivita, ekonomičnost, bezprostřední reakce apod. Komunikační kompetence je v posledních letech středem pozornosti nejen lingvistů, ale i překladatelů. Dosud se však upřednostňovala systémovost jazyka, a syntaktické otázky ve vazbě na sémantické a pragmatické složky jazykového významu zůstávaly opomíjeny, anebo se jim věnovala malá pozornost. Častěji jsme se setkávali s analýzou konotací, které byly bezprostřední součástí významu, ale postrádáme zapojení strukturních a pragmaticko-komunikačních funkcí do daných významů.

Zde se této problematice již dříve věnovali J. Hronek, A. Jedlička, B. Havránek aj., v současné době jsou to M. Čechová, J. Hoffmannová, v Rusku koncem 60. let J. D. Apresjan, N. J. Švedovová, T. G. Vinokurová, později O. A. Laptěvová, O. B. Sirotininová, J. A. Zemská, J. M. Skrebnjov a další. Tito vědci se zabývali především určením faktorů, které ovlivňují běžnou mluvu, místem běžné mluvy v systému jazyka a vztahem mezi pojmy *běžná mluva a styl běžné mluvy* (*разговорная речь и разговорный стиль*). Tématu běžně mluveného jazyka je věnováno několik diplomových prací úspěšně obhájených na FF UK (L. Kazda „Některé aspekty stylizace hovorové ruštiny v současném sovětském dramatu“, 1978; M. Kynčlová „Různé typy syntaktických transformací v překladu“, 1980; H. Rashidová „Překladová problematika hovorové syntaxe a jejích stylizačních prostředků v uměleckém díle“, 1985), které se však zaměřují na dílčí problémy a vzhledem k obzvlášť rychlému vývoji běžně mluveného jazyka (především v jeho psané, tj. stylizované podobě) jsou poněkud zastaralé.

Z ruských lingvistů se podobné problematiky ve své disertační práci dotkla L. V. Stížková (*Экспрессия разговорности в контексте*

чешского и русского художественного диалога, 1988) a L. A. Piotrovská (Лингвистическая природа эмотивных высказываний на русско-чешском материале, 1995). Obě práce, ačkoliv jsou velmi důkladně zpracovány, postrádají překladatelské hledisko a věnují se především ryze lingvistickým otázkám. Stížková používá excerpce z Čechovových děl a jejich překladů do češtiny, které jsou z větší části staršího data. Z hlediska současné situace v běžně mluveném jazyce, který se vyvíjí velmi rychle, se tento výzkum v určitých ohledech zdá být zastaralý. Piotrovská má velmi zajímavou klasifikaci expresivně zabarvených ruských syntaktických modelů, avšak čeština v její práci plní pouze okrajovou úlohu a překladatelský aspekt je naprosto zanedbatelný. Právě tuto mezeru se zamýšlenou prací pokusíme alespoň částečně zaplnit.

Nejde nám pouze o řešení syntaktických jazykových otázek v rovině systémové, ale především o složky funkčně sémantické a pragmatické v rovině řeči. Naším cílem je překladatelský úhel pohledu na lingvistickou a zčásti i mimolingvistickou skutečnost běžně mluveného projevu (při písemné komunikaci), jehož nejčastější podobou jsou eliptické konstrukce. Díky emocionálně hodnotícím prostředkům (částicím, citoslovcím, občas příslovcím, ale i slovosledu a expresivním syntaktickým konstrukcím jako takovým) lze v ruštině dosáhnout komunikačního efektu, a to i v případě, že celá řada větných členů je elidována. Proto nás bude z překladatelského hlediska zajímat, zda při převodu těchto komunikačních situací do češtiny lze docílit ekvivalence v rovině syntaktické (a tím máme na mysli nikoliv zachování ruské stavby věty v češtině, ale uplatnění určitého syntaktického vzorce), aniž by došlo k posunu v rovině komunikační.

V posledních letech se začíná zkoumat otázka systémovosti komunikativních jednotek. Jak již bylo řečeno, doposud se translatologové touto problematikou zabývali pouze izolovaně a komplexní přehled zatím chybí. Touto prací bychom měli přispět

k oboru deskriptivní translatologie v syntaktické rovině (konkrétně eliptické výpovědi), a to běžně mluveného expresivního jazyka.

Tato práce bude mít teoreticko-empirický charakter a bude věnována konfrontačnímu pohledu na ruskou a českou syntaxi běžné mluvy s důrazem na překladatelský aspekt. Zaměříme se především na elipsu jakožto nejběžnější syntaktický jev běžné mluvy.

Cílem je analyzovat paralelní jevy v ruské a české běžné mluvě na materiálu děl současné ruské umělecké literatury a jejich překladů do českého jazyka. Důraz bude kladen na syntaktické jevy, a to především elipsu. Na základě excerpce a ruských studií o běžně mluveném a expresivně zbarveném jazyce bude vytvořen syntaktický klasifikační systém s příklady ze současné ruské umělecké literatury, k nimž budou přiřazena řešení českých překladatelů spolu s dalšími možnými řešeními.

První část práce bude zaměřena na analýzu dosavadních poznatků v oblasti ruské syntaxe běžně mluveného a expresivně zbarveného jazyka, již existujících klasifikačních systémů a vytipovaných syntaktických modelů či „vzorců“. V této části bude nejdůležitějším úkolem najít jádro či nositele komunikačního významu, který komunikační jednotce dodává právě ono hovorové a expresivní zbarvení ze syntaktického hlediska. Jádro výzkumu budou tvořit eliptické konstrukce, při jejichž klasifikaci budeme vycházet především ze studie Skovorodnikova (Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка) a Zemské (Русская разговорная речь: Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис), které však budeme muset doplnit.

Druhá část bude věnována praktickému výzkumu. Na základě excerpce ze současných děl ruské literatury, která byla přeložena do češtiny, provedeme analýzu jejich překladů a pokusíme se zjistit, zda je zvolené řešení překladatele, včetně volby syntaktické struktury výpovědi, adekvátní ve smyslu zachování komunikačního významu.

Jedním z nejdůležitějších dílčích úkolů této části bude, stejně jako v teoretické části, najít dominantu, nositele komunikačního významu, ale tentokrát na konkrétních příkladech. Dalším úkolem bude najít tuto dominantu v českém překladu a provést komparativní analýzu: zda je komunikační jádro vyjádřeno v obou jazycích pomocí stejných syntaktických prostředků, zda je vůbec možné v té či oné konkrétní situaci použít odpovídající vzorec a pokud ne, jakými prostředky ho lze nahradit, aniž by došlo k posunu v expresivitě.

Ve druhé části se setkáme s mnoha překladatelskými problémy a neobejdeme se bez celé řady překladatelských teorií; důležitá pro nás bude teorie ekvivalence (především v syntaktické rovině), adekvátnosti a komunikační pragmatiky z překladatelského hlediska. Zároveň budeme muset zohlednit pragmatický aspekt zkoumaných syntaktických dvojic z hlediska adekvátního převodu expresivního sdělení do cizího jazyka. Jedná se zejména o expresivitu jako jednu z nejdůležitějších pragmatických složek významu. V tomto výzkumu nám pomohou závěry bádání v oblasti pragmatických aspektů překladu V. N. Komissarova (Теория перевода; Современное переводоведение), L. S. Barchudarova (Язык и перевод) a dalších teoretiků překladu. Chceme však zdůraznit, že za dominantní rovinu ekvivalence považujeme komunikačně pragmatickou rovinu, která je zvláště důležitá v případě expresivně zabarvených běžně mluvených projevů.

Naším cílem je zjistit, zda je možné pomocí českých syntaktických prostředků zachovat nejen komunikační funkci, ale i normu běžně mluvených eliptických konstrukcí v ruštině a zda je lze zařadit do určitého modelu.

Při zpracování daného tématu bude zapotřebí stanovit si určité časové období, ke kterému se vztahují ruské originály a jejich překlady do češtiny, abychom se vyhnuli nesrovnalostem, které mohou vzniknout z důvodu zastarávání jak některých jazykových

jevů, tak i překladatelské normy. Jelikož se největší přínos této práce jeví v popisu co nejaktuálnějších a synchronních jevů, zvolili jsme ruská literární díla, která byla napsána po roce 1985, a jejich překlady.

Problémem bude určitě i to, že se ruská literatura po roce 1985 (a zejména po roce 1989) nepřekládala do češtiny tak hojně, jak tomu bylo dřív. Navíc překladatelů, kteří se v současné době věnují překladům ruské umělecké literatury, je skutečně málo (nejplodnějším překladatelem ruské literatury posledních let je jednoznačně Libor Dvořák). To znamená, že při analýze excerptce budeme muset přihlížet k osobitému stylu a překladatelskému přístupu jednotlivých překladatelů. Tato omezenost volby mezi překladateli jistě bude mít vliv na reprezentativnost vzorku. Na druhou stranu nebude tento fakt hrát rozhodující roli, jelikož se ve stávající práci budeme zabývat nikoliv porovnáváním překladů a jejich kritikou, ale synchronním popisem syntaktických jevů s významem expresivity.

Za hlavní vědecký problém bychom si stanovili otázku, do jaké míry lze zařadit syntaktické skutečnosti běžně mluveného a expresivního jazyka do systému vhodného pro účely překladatele.

Jak již bylo řečeno, podkladem pro náš výzkum bude excerptce ze současných děl ruské umělecké literatury a jejich překladů do češtiny. Za základní metodu empirického výzkumu zvolíme postup od nejmenších syntaktických jednotek, tedy nositelů komunikativního významu (slovních spojení), kterými jsou v našem případě výpovědi. Neklademe si v této práci za cíl komplexně zohlednit celou řadu lingvistických a mimolingvistických faktorů, které ve svém souhrnu tvoří ten či onen význam. Nicméně se budeme snažit co nejvíce zapracovat do této studie vliv konsituace a presupozice, díky nimž je eliptická výpověď vůbec možná.

V analytické fázi výzkumu shromáždíme teoretické poznatky o syntaktické stránce běžně mluveného a expresivně zbarveného

ruského jazyka, v němž dominantní roli hraje elipsa. Výsledky seřadíme do tříd a vytvoříme teoretickou klasifikaci syntaxe běžně mluvené expresivní ruštiny počínaje od nejmenších jednotek, tedy nositelů komunikačního významu, až po komplexnější výpovědi. Zároveň tuto klasifikaci doplníme o české protějšky.

V praktické fázi provedeme analýzu excerpce z ruských literárních děl a jejich překladů, které budeme hodnotit s ohledem na závěry teoretické části. Nedílnou součástí této kapitoly bude analýza jednotlivých překladatelských řešení a hodnocení dosaženého stupně jejich adekvátnosti. V této části budeme muset pracovat s teorií ekvivalence, adekvátnosti a pragmatiky překladu. Je potřeba zdůraznit, že tento výzkum bude vycházet především ze stylizované podoby běžné mluvy, která se dost liší od její autentické podoby. Vzhledem k technickým nárokům na zpracování dalšího korpusu se však v rámci této diplomové práce omezíme na analýzu excerpce menšího rozsahu.

V syntetické fázi výzkumu zhodnotíme výsledky analytické a empirické části a navrhne výslednou klasifikaci syntaktických modelů expresivního a běžně mluveného jazyka z překladatelského hlediska. Zároveň si odpovíme na otázku, kterou jsme si již dříve položili, tj. do jaké míry vůbec lze vytvořit podobný systém, jinými slovy, nakolik je tento systém univerzální pro různé potřeby překladatelů, a to nejen těch, kteří se specializují na překlad umělecké literatury. Analýza obou korpusů nám zároveň umožní kvalitativně posoudit syntaktická řešení překladů ruských uměleckých děl do češtiny.

Teoretické aspekty běžné mluvy

1. Běžná mluva jako jazykový útvar

Na začátku výkladu, jehož ústředním bodem bude jazyk běžné komunikace, je zapotřebí upřesnit pojmenování útvaru jazyka, do něhož spadají veškeré jevy a prvky příznačné pro mluvenou a neformální komunikaci. V ruštině se tato vrstva jednoznačně nazývá *разговорная речь*, avšak v češtině pod tuto definici může spadat jak *běžně mluvený jazyk*, tak *hovorová čeština* a rovněž i *čeština obecná*. Ani mezi českými jazykovědci zatím neexistuje shoda ohledně stratifikace českého jazyka. Nejsirším pojmem se nám zdá být běžně mluvený jazyk, který může být naplněn „jazykovým materiálem nářečním, interdialektickým, prvky obecné češtiny...nebo souborem výrazových prostředků hovorového stylu spisovné češtiny“.¹ J. Hrbáček se však domnívá, že termín „běžně mluvený jazyk“ není dostatečně přesný a musí být soustavně nahrazen termínem „běžná mluva“, popř. „běžná mluvená řeč“, protože se nejedná o strukturní jazykový útvar.² Ačkoliv existují i odlišné názory,³ toto vysvětlení se zdá být logické, neboť se v běžné mluvě (v závislosti na komunikačním cíli) může objevit velmi knižní výraz a hned vedle něho žargonismus. Proto budeme tento termín používat i v naší práci jako označení pro všechny prostředky národního jazyka, které slouží k běžnému dorozumívání.

Běžná mluva (BM) je útvarem jazyka, který se realizuje především v ústní formě během nepřipravené a nenucené komunikace v bezprostředním kontaktu účastníků komunikačního aktu. Hlavní sféra realizace BM – běžná komunikace, která se

¹ CHLOUPEK, J. *Knižka o češtině*, s. 51.

² HRBÁČEK, J. *Úvod do studia českého jazyka*, dle HRDLIČKA, M. (jn.). *Stratifikace českého národního jazyka z perspektivy pojmů "centrum" a "periferie"*, s. 149

³ Srov. např. HAUSENBLAS, K. *Výstavba jazykových projevů a styl*, s. 36: „Jestliže teoreticky platí, že rozbořením projevů každého stylu můžeme zjistit příslušný systém, systémový útvar, bylo by tak teoreticky možné hovorovému, běžně mluvenému stylu přiřadit „běžně mluvený jazyk““.

uskutečňuje v neformálním prostředí.⁴ Právě podle tohoto kritéria (neformálnosti) se BM staví do protikladu kodifikovanému spisovnému jazyku, který se uplatňuje ve sféře formální komunikace.

BM existuje převážně v ústní, mluvené podobě. Zároveň však nemůžeme každý mluvený projev považovat za případ realizace BM.⁵ Např. čtení předem připraveného projevu nebude příkladem BM.⁶ Laptěvová však zastává odlišný názor a tyto dva pojmy v uvedeném případě ztotožňuje,⁷ což jediné potvrzuje nejednoznačnou povahu BM a jejího vnímání lingvisty. Pokud bychom však shrnuli naše dřívější poznatky o mluvených projevech a vše co jsme již uvedli výše o BM, mohli bychom postavit tyto dva pojmy do vzájemné souvislosti: BM je mluvený projev za podmínek nepřipravené, nenucené a neformální komunikace. To jest BM je dílčí formou mluveného projevu.

Zároveň je nutné se zmínit i o písemné podobě BM, která se realizuje buď ve formě doslovného přepisu ústní BM (tzv. autentická BM) – její použití v praxi je však velmi omezené a uplatňuje se především v případě zkoumání BM lingvisty; nebo ve formě stylizovaných projevů, se kterými se především setkáme v umělecké literatuře, a to v próze a dramatu. Právě tato stylizovaná podoba BM, jakožto projev písemný, bude objektem našeho zkoumání.⁸

Nechceme však úplně vyloučit aplikaci výsledků této práce pro účely tlumočnicků, kteří pracují s mluvenými projevy velmi různorodé povahy. Kvalitní tlumočnick musí „perfektně ovládat nejen spisovnou normu jednotlivých jazyků, ale i nejrůznější varianty této normy“.⁹ Zároveň má ale tlumočnick možnost (na rozdíl od překladatele) „slevit z ekvivalence přednesové, stylistické, případně i gramatické (...),

⁴ Podle Zemské třemi hlavními příznaky BM jsou nepřipravenost, nenucenost a bezprostřednost řečového aktu

⁵ ЗЕМСКАЯ, Е.А. *Русская разговорная речь. Лингвистический анализ и проблемы обучения*, s. 9.

⁶ Je nutné rozlišovat pojmy „běžná mluva“ a „mluvený projev“.

⁷ ЛАПТЕВА, О.А. *Русский разговорный синтаксис*, s. 41

⁸ Bližší pojednání o autentické a stylizované podobě BM viz kap. 1.5.

⁹ ČEŇKOVÁ, I. *Teoretické aspekty simultánního tlumočení*, s. 112

nikdy však z ekvivalence obsahové a terminologické“.¹⁰ A dál „zejména segmentový charakter převodu při ST [simultánním tlumočení] je hlavní příčinou stylistické nivelizace a nezachování expresivní složky výpovědi“.¹¹ Co se týče tlumočení konsekutivního, které má také segmentový charakter, ale segmenty jsou mnohem větší než při simultánním tlumočení, zachování expresivní složky výpovědi hodně záleží na délce časového intervalu pro výběr adekvátního ekvivalentu v cílovém jazyce. Domníváme se, že i přes perfektní jazykovou vybavenost a tlumočnickou dovednost, zdaleka ne vždy se tlumočnickovi z psychofyzilogických důvodů podaří zachovat expresivní komunikační efekt, jelikož se především soustřeďuje na zachování obsahu procesu komunikace.

Lze však předpokládat, že by výsledky této studie našly uplatnění v tlumočení filmů a divadelních představení, kde se tlumočnick setkává s ústní formou stylizované BM a zachování expresivní složky výpovědi je tu více žádoucí, než u jiných druhů tlumočení.

1.1. Ruská běžná mluva (разговорная речь)

Místo BM v systému ruského spisovného jazyka se definuje různě. Někteří badatelé ji hodnotí jako ústní útvar v rámci spisovného jazyka¹² (O. A. Laptěvová,¹³ B. M. Gasparov, J. M. Skrebnjov), nebo jako zvláštní styl¹⁴ (O. B. Sirotininová), což značně sblíží výzkum této disciplíny s teorií funkčních stylů.¹⁵ Skupina vědců z Ústavu pro jazyk ruský Ruské akademie věd v čele s J. A. Zemskou vypracovala teoretickou koncepci, podle níž je ruská BM

¹⁰ Tamtéž, s. 125, srov. FORMÁNKOVÁ, M. *Expresivní složka výpovědi jako problém tlumočení (v porovnání s překladem)*, Čs. Rusistika 1981, č. 5, s. 221: „Paralingvální prostředky umožňují redukci výchozí promluvy v cílovém jazyce, popř. její aktualizaci (...), aniž tím utrpí komunikační efekt“.

¹¹ Tamtéž, s. 148-149.

¹² Nejde však o kodifikovanou podobu spisovného jazyka

¹³ Laptěvová tvrdí, že ústní podoba kodifikovaného spisovného jazyka neexistuje a v případě BM lze mluvit pouze o ústně mluvené podobě současné ruštiny (устно-разговорная разновидность современного русского языка)

¹⁴ Viz СИРОТИНИНА, О.Б. *Современная разговорная речь и ее особенности*.

¹⁵ Další kniha Sirotininové se právě jmenuje *Разговорная речь в системе функциональных стилей современного русского литературного языка*.

nekodifikovaným útvarem spisovného jazyka, který se staví do protikladu kodifikovanému spisovnému jazyku. Následovně jsou kodifikovaný spisovný jazyk a BM dvěma podsystémy v rámci spisovného jazyka podmíněné různými komunikačními situacemi: kodifikovaný spisovný jazyk se používá ve sféře oficiální komunikace a BM ve sféře neoficiální. Postupem času se však tyto hranice stírají (zda jde o pozitivní či negativní proces, je otázka velmi diskutabilní) a vymezení komunikační situace již není tak přísné. Na jedné straně začíná BM masově pronikat do ústních veřejných projevů, hromadných sdělovacích prostředků, na druhé straně se v neformálních rozpravách používá více přejatých slov a prvků administrativního stylu.

Prvky ruské BM jsou poměrně dobře popsány v celé řadě jazykovědných studií. Jejich propracovanost však značně zaostává za studii o kodifikovaném spisovném jazyce. Příčinou je poměrně krátká historie studia BM (zhruba 50 let) a také rozsáhlost a obtížné vymezení tohoto jazykového útvaru (v tomto ohledu souhlasíme s Hrbáčkem, který tvrdí, že se nejedná o strukturní jazykový útvar).

BM má v porovnání s kodifikovaným spisovným jazykem určité zvláštnosti, které se vyskytují ve všech jazykových rovinách. Ruská BM se pouze okrajově realizuje ve fonetické rovině, v písemné podobě se vyskytuje ještě méně případů, a navíc pouze ve formě stylizovaných dialogů v moderní literatuře (např. formy *щас*, *тыща*, *уо* aj.). Lze s velkou mírou jistoty tvrdit, že nejlépe zpracovanými jazykovými rovinami v případě BM jsou morfologická a lexikální rovina, kterým se věnuje celá řada studií.¹⁶ Syntaktická rovina, která je předmětem naší práce, není prozkoumána natolik dobře, a to především z důvodů velké rozmanitosti syntaktických zvláštností BM (viz kap. 2). Tomuto tématu se soustavně věnuje O. A. Laptěvová, dalšími významnými badateli jsou A. P. Skovorodnikov, N. J. Švedovová, G. G. Infantovová a další.

¹⁶ Kromě výše zmíněných autorek se této problematice také věnuje J. P. Zacharovová, J. V. Krasilnikovová, A. N. Vasiljevová, E. A. Stoljarovová, M. V. Kitajgorodská aj.

1.2. Česká běžná mluva

Otázkami stratifikace češtiny se zabývali členové Pražského lingvistického kroužku, kteří upozornili na rozvrstvení jazyka z funkčního hlediska. V češtině zároveň existují dva druhy mluveného jazyka – *hovorový* (mluvená forma spisovného jazyka) a *obecný* (nespisovná a nekodifikovaná forma běžné neformální komunikace, která je založena na interdialektu), z nichž se skládá útvar, který jsme označili výše za BM. Jak již bylo řečeno, mezi českými jazykovědci neexistuje jednotný pohled na tuto problematiku. Někteří lingvisté (K. Hausenblas, A. Adamec, M. Grepl) zkoumají útvar jazyka, který jmenují *běžně mluvené projevy*, jiní však vycházejí z dialektických jevů a zařazují zkoumání téhož útvaru jazyka do oblasti dialektiky (J. Štolc, J. Skulina, J. Chloupek, A. Lamprecht). Pro účely této práce však využijeme nejširší vymezením pojem BM, tj. budeme za ni považovat vše co slouží běžnému dorozumívání.¹⁷ Z hlediska srovnávacího pro nás bude zajímavé to, že se *hovorová čeština* realizuje především v lexikální a morfologické rovině, a její výrazové prostředky jsou v české jazykovědě poměrně dobře popsány, zatímco popis fonologických a syntaktických jevů bohatý není. Fonologické a morfologické jevy však převažují v *obecné češtině* (*é* nahrazeno *í/ý* (velký okno, lítat), *ý* nahrazeno *ej*, unifikace koncovek v množném čísle přídavných jmen, unifikace koncovky *-ma* v množném čísle instrumentálu, protetické *v-* u základů slov začínajících na *o-*, vynechávání slabičného *-l* v zakončení přičestí minulého v mužského rodu). Tyto prvky se vyskytují v mluvě téměř každého Čecha. Mnozí čeští lingvisté zastávají názor, že vzdělaný Čech (tedy nositel spisovné češtiny) je zároveň nositelem hovorového a obecného útvaru češtiny.¹⁸

¹⁷ Viz s. 11

¹⁸ CHLUPÁČOVÁ, K., KAFKOVÁ, O., SAMUTALIOVÁ, I. [Рецию на кн.:] *Русская разговорная речь*, Československá rusistika, 1975, č. 3, s. 130 dle ЗЕМСКАЯ, Е.А. *Русская разговорная речь*, s. 23. Zemská dále tvrdí, že průměrný vzdělaný Rus ovládá pouze prvky „obecné“ ruštiny (просторечие, или сниженная городская речь) a teritoriálních dialektů a používá je pouze námatkově, nesoustavně, pouze jako expresivní prostředek

Podobně jako v ruštině, je poměrně dobře popsána lexikální a morfologická stránka české BM, syntaktická stránka daného jazykového útvaru však do takové míry propracována není.¹⁹ Příčiny jsou zřejmě společné pro ruštinu a češtinu, a to velká rozmanitost syntaktických zvláštností BM, které navíc nelze studovat odděleně od aktuálního členění větného.

Ze stručného přehledu situace v ruské a české BM lze z hlediska překladatelského dospět k několika závěrům. Je zřejmé, že útvary BM jsou stejně rozšířené jak v ruštině, tak i v češtině, což znamená, že se při překladu BM sdělení z ruštiny do češtiny nesetkáme s problémem, že by v cílovém jazyce neexistoval obdobný jazykový útvar. Vystává však otázka, zda budeme moci v cílovém jazyce využít prostředků stejné jazykové roviny při převodu určitého sdělení BM, které je explicitně vyjádřeno za pomoci těch či oněch prvků lexikální, morfologické, syntaktické aj. roviny jazyka. Je zřejmé, že na tuto otázku neexistuje jednoznačná odpověď, a bude zapotřebí tuto problematiku pečlivě prozkoumat na základě empirického materiálu. V našem případě však nepůjde o ryze konfrontační studii, nýbrž o studii překladatelskou, která se bude zabývat jak lingvistikou překladu, tak i konfrontační lingvistikou. Z uvedeného popisu ruské a české BM však vyplývá, že s největší pravděpodobností nebude možné zajistit překlad, který by byl ekvivalentní ve všech jazykových rovinách, a i kdyby ano (v některých ojedinělých případech především velmi krátkých sdělení), lze pochybovat o ekvivalentnosti překladu vůči originálu v rovině pragmatické a komunikační. Stanovíme si tuto skutečnost jako dílčí hypotézu, kterou si ověříme v empirické části našeho výzkumu.

¹⁹ K nejvýznamnějším studiím o syntaxi BM lze uvést: HAUSENBLAS, K. *O studiu syntaxe běžně mluvených projevů*, Sb. *Otázky slovanské syntaxe*, Praha 1962; MÜLLEROVÁ, O. *K syntaxi nepřipravených souvislých mluvených projevů (Přídavné výrazy a konstrukce)*. *SaS* 27, 1966, s. 118-126; MÜLLEROVÁ, O. *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. Praha, 1994.

1.3. Mimolingvistické faktory, které ovlivňují běžnou mluvu

Jak již bylo řečeno, BM se realizuje především v ústní podobě, což znamená, že je doprovázena celou škálou mimolingvistických faktorů, z nichž lze uvést např. gesta, mimiku, intonaci, pauzy. V některých případech tyto faktory dokonce jsou nositeli komunikačního významu (např. A: A kde máme Honzu? – B: *(naklání hlavu ke složeným dlaním a gestem ukazuje, že (Honza) spí)*). S tímto jevem se s největší pravděpodobností setkáme pouze v ústním projevu, nebo v dramatu ve formě uvozovek mezi replikami. Drama je však především divadelním žánrem, což znamená, že je určeno k ústnímu podání a veškeré mimolingvistické skutečnosti herec na jevišti divákovi zprostředkuje.

Kromě běžných již zmíněných mimolingvistických faktorů existují i další faktory, které se sice nacházejí vně jazyka, ale mají s ním souvztažnost různého druhu (sociologickou, situačně-kontextovou, kognitivně-psychologickou nebo věcně-sémiotickou).²⁰ Studium těchto faktorů je samozřejmě důležitou součástí výzkumu v oblasti BM, avšak přesahuje rámec naší práce a může sloužit podnětem pro samostatný dílčí výzkum této problematiky.

Již jsme se zmínili o tom, že se většina obecně známých mimolingvistických faktorů (gesta, intonace atd.) realizuje v ústním projevu. Objektem našeho výzkumu jsou však texty psané, v nichž se mimolingvistická složka realizuje implicitně a pro pochopení a převod této situace do cílového jazyka vyžaduje kontext. Uvedme několik příkladů, z nichž bude naprosto zřejmé, že se jedná o poměrně složitý překladatelský problém, který může zvládnout velmi zkušený překladatel, jenž se dobře vyzná v kulturně jazykovém prostředí ruský mluvících zemí. A: *Ну что, большую поймал рыбу?* – B: *Во!* Tato komunikační situace se dá přeložit jako A: *Tak co, chytil jsi velkou rybu?* – B: *Jo, takovouhle/takhle velikou;* z čehož je zřejmé, že

²⁰ ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*, s. 261

se replika doprovází gestem ukazujícím velikost ryby. Nebo A: *Так как, хороший был концерт?* – B: *Во!* Možný překlad této situace zní: A: *Tak co, jaký byl koncert?* – B: *Supr!* Tady musí překladatel vytušit, že je replika doprovázena gestem kladného hodnocení, a přiřadit k ní adekvátní řešení v češtině.

Jde o pouhý nástin tohoto problému, který samozřejmě vyžaduje komplexní přístup. Na empirickém materiálu se podíváme, zda se takovéto případy vyskytují často a jak je řeší čeští překladatelé. Není to však hlavní problém našeho výzkumu, i když s ním nepochybně souvisí.

1.4. Hlavní rysy běžné mluvy

Hlavními vlastnostmi BM (jak v ruštině, tak i v češtině) je a) těsné napojení na situaci a situační kontext (situace se zabudovává do textu, proto mnoho eliptických konstrukcí) a b) spolupůsobení verbálních a neverbálních komponent (které jsou součástí mimojazykových faktorů, o nichž se pojednává v předchozí kapitole). Nejdůležitějším důsledkem toho, že je BM pevně zakotvena v konkrétní situaci, je existence tzv. situačního kontextu, komunikantům již známého. Z toho plyne další vlastnost BM, která se již odráží v jazykové rovině, a to jev jazykové komprese, jež se v rovině syntaktické projevuje ve formě eliptických konstrukcí.

Zaměříme se na obecnější vlastnost BM, která se projevuje ve všech rovinách jazykového sdělení, včetně paradigmatické a syntagmatické. Během zkoumání velkého korpusu empirického materiálu²¹ si lingvisté všimli, že se v BM vyskytují a vzájemně an sebe působí dvě tendence, a to tendence k synkretismu a tendence k členitosti.²² Tyto tendence jsou nejlépe popsány v oblasti projevu

²¹ Máme na mysli především publikaci ЗЕМСКАЯ, Е.А., БАРИМОВА, Г.А., КАПАНАДЗЕ, Л.А. *Русская разговорная речь. Тексты.* Москва : Наука, 1978. 307 s.

²² ФРУМКИНА, Р.М. *Психолингвистика: что мы делаем, когда говорим и думаем*, s. 15

(fonetická stránka), v obsahu (lexikální stránka), v syntagmatické a paradigmatické rovině. Stručně se na ně podíváme:²³

- V projevu (fonetická stránka): synkretismus - neutralizace fonémů, fonetická elipsa, kontrakce samohlásek; členitost - výskyt protetických samohlásek
- V obsahu: synkretismus - zobecněná nediferencovaná pojmenování; členitost - odvozená slova (motivovaná pojmenování)
- Paradigmatická rovina: synkretismus - nulový výskyt speciálních slovesných a adjektivních forem pro vyjádření polopredikace; členitost - speciální vokativní formy
- Syntagmatická rovina: synkretismus - syntaktická interference, polyfunkčnost atd. podstatného jména; členitost - častý výskyt konstrukcí s nominativem tématu.

Nás bude především zajímat rovina syntagmatická, kde jsme již naznačili několik tendencí. Blíže se na ně podíváme v kapitole 2, která se bude zabývat právě syntaxí BM.

Nicméně je nutno uvést velmi důležitý závěr. Lze předpokládat, že tendence k synkretizmu a členitosti působí jak v ruské, tak i v české BM. Znamená to, že v obou jazycích existuje určitý komplex těchto jevů, o kterých není pochyb, že je lze zařadit do systému (buď na základě funkčně stylových charakteristik, nebo na základě jazykových rovin). Z hlediska konfrontační lingvistiky ihned vyvstává otázka, zda lze vytvořit konfrontační systém mezi ruštinou a češtinou (a vzhledem k systémovosti těchto jevů v dílčích jazycích budeme předpokládat, že lze), a z hlediska překladatelského - zda tento konfrontační systém bude nejen splňovat požadavek funkční ekvivalence v té či oné rovině, ale bude funkční ve smyslu převodu komunikačního záměru, který je potřeba převést do cílového jazyka.

²³ ЗЕМСКАЯ, Е.А. *Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис.* s. 38-39.

1.5. Stylizace běžné mluvy

Na základě výzkumu autentické BM, který provedli ruští a čeští jazykovědci, když vytvořili velký korpus přepisů autentických nahrávek, se ukázalo, že jazyk dialogů v umělecké literatuře (tím máme samozřejmě na mysli dialogy, které splňují podmínky BM – viz kap. 1.1.) a jazyk těchto nahrávek se podstatným způsobem liší.²⁴ Odlišnosti mezi nimi se nejvíce projevují v rovině syntaktické, kde se autentická podoba BM mnohem volněji zachází se syntaktickými pravidly, slovosledem a principy aktuálního členění větného. Z hlediska ostatních jazykových rovin rozdíly nebyly tolik značné, a celkově lze usoudit, že vychází z *konkrétního* psychologicko-situačního kontextu, které sdílí účastníci *konkrétního* řečového aktu. Při tvorbě stylizovaného dialogu musí autor počítat s tím, že jeho potencionální čtenáři budou patřit k různým sociálním skupinám, a proto musí volit všeobecnější psychologicko-situační kontext a zároveň syntaktické konstrukce, které jsou blíže písemnému stylu vyjadřování (především z hlediska slovosledu a dokončenosti vět).²⁵ Proto můžeme mluvit o jisté kultivaci mluvených jazykových jevů v uměleckých dílech, která zřejmě platí obecně pro všechny jazyky. Jiná otázka je, do jaké míry se to obecně kultivuje v tom či onom jazyce. Předpokládáme, že alespoň částečnou odpověď získáme z výsledků empirického výzkumu, na základě kterého můžeme posoudit míru vyjádření určitého citu, postoje, v ruštině i českém překladu.

Z hlediska funkce stylizované BM je velmi zajímavý názor M. G. Mirošnikovové, která tvrdí, že hlavní funkcí stylizované BM v uměleckém díle je nikoliv komunikační, nýbrž estetický efekt.²⁶ Tento názor, ale v širším kontextu, sdílí také J. Levý, který definuje umělecké dílo jako „jistý ideově estetický obsah realizovaný v

²⁴ Viz např. ЗЕМСКАЯ, Е.А. *Русская разговорная речь*;

²⁵ Více viz LEVÝ, J. *Umění překladu*, především kap. V (Překládání divadelních her).

²⁶ МИРОШНИКОВА, М.Г. *Разговорный синтаксис как стилистическая особенность современной прозы*, s. 1

jazykovém materiálu“.²⁷ Levý však tento svůj názor neuvádí jako protiklad komunikační složce. Domníváme se, že estetická forma je nástrojem dosažení určitého komunikačního cíle autora a je mu podřazena.

Levý dále rozvádí svou definici z hlediska překladatelského a podřazuje jazykové prostředky ideově estetickému obsahu, kterým se překladatel má řídit a nesnažit se za každou cenu použít obdobné jazykové prostředky v jazyce cílovém. „Ideově estetický obsah“ je jinými slovy forma dosažení komunikačního cíle, o němž jsme mluvili v úvodu a jemuž v této práci věnujeme zvláštní pozornost.

Je nutno také zmínit, že stylizace BM v uměleckém díle je podmíněna dobovými literárními normami a požadavky žánru, navíc samotná BM se neustále vyvíjí. Proto nelze zkoumat určité lingvistické zákonitosti na materiálu např. Čechovových a zároveň Jerofejevových děl, komediálních her a prózy. Je pravdou, že se jazyk her hodně podobá jazyku dialogů v próze, avšak zásadní rozdíl spočívá v odlišném vnímání komunikačních situací a použitých prostředků pro jejich sdělení ze strany čtenáře/diváka. Tímto odůvodňujeme volbu excerpčního vzorku, který se skládá ze současných prozodických děl.

2. Syntax běžné mluvy

V úvodu této kapitoly je nutné stanovit základní jednotku našeho výzkumu v rovině syntaktické. Jako první se samozřejmě nabízí věta – „základní a minimální formální jednotka mluvy, promluvy, textu, která je i obsahově úplná“.²⁸ Tuto definici ještě doplníme velmi důležitou poznámkou, že se jedná o *jednotku nezakotvenou v komunikační situaci*.²⁹ V BM je mnohdy těžké rozčlenit tok řeči na věty. Věta v kodifikovaném spisovném jazyce

²⁷ LEVÝ, J. *Umění překladu*, s. 45

²⁸ ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*, s. 294

²⁹ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s.369

musí mít následující vlastnosti: predikativnost, vazby mezi komponentami, významovou a intonační finalitu. V BM některé, nebo i více těchto podmínek nemusí být splněny. Proto lze usoudit, že zdaleka ne všechny segmenty řeči jsou věty (z hlediska kodifikovaného spisovného jazyka jsou považovány za neúplné, „nevětné“ konstrukce). Z tohoto důvodu se pro segmentaci řečové jednotky využívá především intonačně významová finalita a hlavní syntaktickou jednotkou je výpověď. Tok řeči se dělí na intonačně samostatné segmenty – syntagma. Jedno nebo několik syntagmat, které se vyznačují intonační jednotností a sémantickou finalitou, tvoří výpověď, která je větou *zakotvenou v konkrétní komunikační situaci*.³⁰

Důležitými vlastnostmi syntaxe BM jsou dvě protikladné tendence, a to tendence k svobodné výstavbě jednotek a tendence k šablonovitosti.³¹ První tendence nepochybně souvisí s aktuálním členěním (viz 2.3.), kdy v BM dochází k takové prepozici rématu, která v rámci syntaktických pravidel možná není.

Tendence k šablonovitosti znamená existenci syntaktických „šablon“ – nositelů určitého komunikačního významu, v nichž se obměňují jazykové jednotky (převážně) téhož slovního druhu. Lze předpokládat, že právě tyto šablony tvoří komunikační rámec výpovědi (např. *а кто вместо тебя вымоет посуду/сходит в магазин?* - kde kurzívou je vyznačená šablona – *A kdo za tebe bude mýt nádobí/půjde do obchodu?*). Domníváme se, že tyto šablony existují v ruštině a češtině, ale nemusejí se navzájem krýt. Některé ruské šablony bude potřeba přeložit do češtiny neutrálně (tj. český čtenář nezaregistruje, že ve výchozím jazyce šlo o šablonu), totéž platí i u překladů z češtiny do ruštiny. Nicméně úkolem překladatele je pokusit se tuto šablonovitost zachovat, pokud to umožňují jazykové prostředky cílového jazyka. K tomu je však nezbytně nutné, aby byl

³⁰ Тамтёж, s.371

³¹ ЗЕМСКАЯ, Е.А. *Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис.* s. 7

schopen tuto šablonu ve výchozím jazyce vůbec rozpoznat (předpokládáme, že většina překladatelů není bilingvní a nepřekládá uměleckou literaturu ze své mateřštiny do cizího jazyka). V případě, že překladatel není schopen identifikovat syntaktickou šablonu, dochází k překladu jednotlivých komponent této šablony a zpravidla ke zkreslení komunikačního významu a někdy i k naprosto chybnému překladu. V úvodu jsme se zmínili o porovnání originálu a překladu Sorokinova románu „Fronta“. Ukázalo se, že nejčastějším důvodem chybného překladu bylo právě nepochopení syntaktické šablony a její komunikační funkce (např. *ничего себе близко – to je mi úplně fuk, že близко* (S.Fr. s. 40) místo odpovídajícího *Tomu říkáte blisko?* – viz podrobněji praktickou část výzkumu).

V tomto ohledu není tendence k svobodné výstavbě jednotek z překladatelského hlediska tak „kritická“ (srov. *Сирень большая какая – Ten šeřík je ale pěkně vysoký* (S.Fr. s. 111), a tato věta transformovaná dle syntaktických pravidel spisovné ruštiny, tj. *Какая большая сирень*, se do češtiny přeloží téměř stejným způsobem *Ten šeřík je pěkně vysoký*).

Domníváme se, že pokud tendence k volné výstavbě jednotek a tendence k šablonovitosti mají v ruštině systémový charakter, lze najít prvky systémovosti i v českých ekvivalentech.

Nyní se zaměříme na jednotlivé syntaktické zvláštnosti syntaxe BM ruštiny a češtiny.

2.1. Charakteristika syntaktických jevů běžné mluvy v ruštině

V ruštině se BM projevuje nejčastěji právě v syntaktické rovině. Všechna specifika syntaxe BM jsou podmíněna třemi základními vlastnostmi BM, a to nepřipraveností, nenuceností a bezprostředností. Vzhledem k tomu, že je určitý akt BM zakotven v konkrétní situaci, dochází k vypouštění, neboli neverbalizaci některých prvků, které jsou jinak v kodifikovaném spisovném jazyce

z hlediska sémantického a gramatického obligatorní (např. *Взвесьте мне килограмм [огурцов], пожалуйста*). Jedná se o tzv. verbální elipsu. Domníváme se, že se tato vlastnost realizuje v písemné podobě dost často, včetně stylizovaných BM projevů umělecké literatury.

Dále bychom mohli vyjmenovat následující vlastnosti syntaxe BM: krátké neukončené úseky, záměna pořadí slov, opakování slov, porušování pravidel kanonické syntaxe, útržkovitost, nedokončenost, role intonace (dodává to, co není vyjádřeno slovy).

Ruská BM se také vyznačuje specifickým druhem spojení dvou predikativních konstrukcí do jedné výpovědi – spojení volné vazby (А где мой кошелек *тут лежал?*). Nicméně tato vlastnost se málokdy zachovává v písemné, stylizované podobě BM, protože kazí estetický efekt sdělení. Vzhledem k rozmanitosti prostředků BM si autor pravděpodobně zvolí jinou cestu, aby zdůraznil, že se jedná o BM.

Pro účely našeho výzkumu je nutné určitým způsobem klasifikovat syntaktické jevy BM. Je zřejmé, že klasifikace syntaxe kodifikovaného spisovného jazyka v tomto případě použít nelze, protože se jedná o zvláštní typ syntaxe BM. Na rozdíl od syntaxe kodifikovaného spisovného jazyka, která se uplatňuje v rámci věty a řídí se gramatickými aspekty, zahrnuje syntax BM i struktury nevětné a jejím hlavním aspektem je aspekt komunikační. Právě proto se domníváme, že pro vytvoření klasifikace syntaxe BM lze použít hledisko predikativnosti-nepredikativnosti, které zohledňuje větné a nevětné typy syntaktických konstrukcí. Nicméně lze předpokládat, že i toto je příliš obecný pohled na natolik komplexní jev, jakým je syntax BM, a proto je nutné si stanovit základní jednotku, jádro výpovědi, na jehož základě bude možné vytvořit klasifikaci vhodnou pro účely naší práce. Domníváme se, že tato jednotka musí mít především komunikační charakter. Právě na tomto základě S. V. Andrejevová definuje konstruktivně-syntaktickou

jednotku (KSJ)³² jako elementární syntaktickou jednotku, která se uplatňuje ve větných a nevětných strukturách BM. Je zřejmé, že nevětné struktury nejsou predikativní, ale vzhledem k jejich hojnému výskytu v BM je nutné je také zařadit do systému. Důležitou vlastností KSJ je její dvojitý charakter – komunikačně-syntaktický (jako jazyková jednotka) a komunikačně-pragmatický (jako řečová jednotka). Andrejevová vymezuje pět typů KSJ dle základních parametrů:³³

- 1) Predikativní KSJ – samostatná/nesamostatná, explicitní predikativnost, spisovný/typizovaný mluvený syntaktický model, informativní funkce (málokdy fatická) (*Я тебе завтра позвоню. Zavolám ti zítra.*)
- 2) Strukturálně modifikovaná predikativní KSJ – samostatná, explicitní/implicitní predikativnost, modifikovaný syntaktický model, informativní funkce (*Два пива. Дvě piva, prosím. [v hospodě]*)
- 3) Sémanticky modifikovaná KSJ (komunikát s formální predikativností) – samostatná/nesamostatná, explicitní predikativnost, fatická funkce (*представляешь, он не ответил на мое письмо! Představ si to, neodpověděl na můj dopis!*)
- 4) Predikativně-relativní KSJ (hybridní komunikát) – samostatná, explicitní/situační predikativnost, neúplný syntaktický model, informativní/fatická funkce (*До завтра! Ahoj zítra!*)

³² АНДРЕЕВА, С.В. Конструктивно-синтаксические единицы речевого общения. In II Международный конгресс исследователей русского языка "Русский язык: исторические судьбы и современность" : Сборник тезисов. 2004. s. 2-3.

³³ Tamtéž

- 1) Komunikační samostatnost (samostatnost; nesamostatnost)
- 2) Predikativní forma (explicitní; implicitní; nedefinovaná)
- 3) Syntaktický model (spisovný; typizovaný mluvený; modifikovaný; nezařazený)
- 4) Funkce (informativní; fatická)

- 5) Relativní KSJ (komunikát) – nepredikativní, syntakticky nedělitelná, fatická funkce (málokdy informativní) (Hy dašaŭ! Tak se měj/Tak jdem do toho/Jen do toho).

Lze usoudit, že první čtyři typy tvoří predikativní KSJ (v nichž predikativnost je vyjádřena explicitně či implicitně) a poslední je nepredikativní. Z hlediska úplnosti konstrukce může být úplný pouze první typ (není to však podmínkou), ostatní vždycky mají elidované prvky. Je nutné také zdůraznit, že predikativnost není jevem, který lze posuzovat jen z hlediska formy. Pro to je nezbytné také zohlednit komunikační stránku výpovědi. Dalším velmi důležitým faktem pro náš výzkum je komunikační nedělitelnost nevětných konstrukcí.³⁴ Znamená to, že v jejich případě nelze mluvit o vyčlenění komunikačního jádra, jelikož toto jádro tvoří celá nevětná konstrukce. Na rozdíl od nevětných konstrukcí, větné (predikativní) konstrukce toto jádro mají, a např. v případě expresivních syntaktických konstrukcí lze mluvit o vyčlenění informativního a fatického jádra, jejichž nositeli jsou určité výrazové prostředky. K tomu je nutné dodat, že v případě nedělitelnosti nevětných konstrukcí máme na mysli nikoliv ustrnulost prvků tohoto modelu, ale samotného syntaktického modelu (např. ve výpovědi *Вот так история!*, kterou lze schématicky znázornit jako *Вот так + Nn*, je neměnný samotný model, nikoliv však konkrétní realizace Nn).

Z ruských lingvistů největší prostor syntaxi BM věnuje Laptěvová,³⁵ avšak její klasifikace zcela postrádá nepredikativní konstrukce a právě tuto mezeru považujeme za nutné zaplnit, a to především z hlediska překladatelského.

Domníváme se, že již zmíněnou klasifikaci je nutné doplnit podrobnějším popisem posledního typu KSJ, tj. nepredikativních (nevětných) KSJ. Andrejevová však poukazuje na nízký stupeň propracovanosti této kategorie syntaktických útvarů a, následně, i

³⁴ АНДРЕЕВА, С.В. Элементарные конструктивно-синтаксические единицы устной речи и их коммуникативный потенциал : Автореферат, s. 26.

³⁵ ЛАПТЕВА, О.А. Русский разговорный синтаксис.

ostré diskuze mezi lingvisty ohledně této problematiky.³⁶ Domníváme se, že se většina lingvistů na tuto kategorii dívá jako na druh syntaktické frazeologizované jednotky (FJ). V poslední době se tomuto tématu věnuje V. J. Melikjan,³⁷ který diferencuje FJ v rovině morfologické, lexikální a syntaktické, tedy nikoliv podle stupně jejich frazeologizovanosti (srov. V. V. Vinogradov). V rámci syntaktických FJ Melikjan vychází z věty jednoduché a souvětí, následovně v rámci jednoduché věty vymezuje čtyři hlavní druhy syntaktických FJ, a to tzv. komunikém (коммуникему), frazeologizované syntaktické schéma (фразеосинтаксическую схему), ustálený model a ustálený obrat. Z hlediska predikativnosti-nepredikativnosti nás bude především zajímat komunikém.³⁸ Jedná se o komunikační nepredikativní jednotku s nevýznamovou sémantikou. Z toho Melikjan vyčleňuje komunikém samotný (jednoslovný), frazeologizovanou syntaktickou srostlici (neboli *фразеосинтаксическое сращение*, což je v autorově podobě frazeologizovaným syntaktickým idiomem, v němž nelze stanovit vnitřní vztah mezi jednotkami) a frazeologizovanou syntaktickou jednotku (neboli *фразеосинтаксическое единство*, pod níž autor chápe frazeologizovanou syntaktickou jednotku, ve které lze stanovit vnitřní strukturu víceslovního komunikému). Právě tuto klasifikaci použijeme v naší praktické části.

Je také nutné zmínit uplatnění syntaxe BM v současné ruské próze. Mirošnikovová vymezuje tři základní druhy syntaktických jevů BM v ruské literární tvorbě 90. let 20. stol.:³⁹ 1) eliptické věty, které jsou společné pro autentickou a stylizovanou podobu BM; 2) specifické konstrukce, jejichž cílem je co nejpřesnější podchycení intonační složky sdělení; 3) adaptace modelů autentické BM na

³⁶ АНДРЕЕВА, С.В. *Элементарные конструктивно-синтаксические единицы устной речи и их коммуникативный потенциал : Автореферат*, s. 18, 19

³⁷ МЕЛИКЯН, В.Ю. *Коммуникемы русского языка в аспекте речевого воздействия* dle САРКИСЬЯНЦ, В.Р. *Структурно-семантический и коммуникативно-прагматический аспект интерпретации фразеологической системы (на материале английского языка) : Автореферат*, s. 12

³⁸ Tamtéž, s. 27

³⁹ МИРОШНИКОВА, М.Г. *Разговорный синтаксис в современной прозе*, s. 2

stylizovanou BM (jde především o parcelaci a syntaktickou kontaminaci). Domníváme se, že všechny tyto prvky se vyskytnou i v našem vzorku, nicméně se soustředíme především na první jev.

2.2. Stručný popis jevů běžné mluvy v češtině

Podmínka nepřipravenosti, nenucenosti a bezprostřednosti platí samozřejmě i pro českou BM. Na jejím základě lze vyjmenovat následující vlastnosti syntaxe české BM: souřadnost souvětných výpovědí odrážející závislost na aktuální situaci (skladebná linearita), vytýkání větných členů, improvizovanost projevující se v nepevné organizaci věty, využívání intonace a větného přízvuku pro aktuální členění větné a s tím souvisící menší zřetel k pořádku slov, odchylné principy slovosledu, zvýšená míra citlivosti projevu, jíž se dosahuje syntaktickými signály.⁴⁰ Do tohoto výčtu musíme zařadit i elipsu.⁴¹

Vzhledem k tomu, že výchozím jazykem našeho výzkumu je ruština, použijeme následující metodu. Vytvoříme klasifikaci v ruštině a přiřadíme k ní české protějšky. Tuto konfrontační studii dále doplníme o překladatelská řešení syntaktických jevů BM, které se vyskytly v námi zvolených uměleckých dílech. Proto nepovažujeme za nutné věnovat tolik prostoru popisu syntaxe české BM a omezíme se jen na základní rysy námi již popsané.

Pokud mluvíme o syntaktických jevech BM, je také potřeba zmínit aktuální členění výpovědi a s ním související slovosled. Máme důvod se domnívat, že se uvedené jevy budou v BM řídit na rozdíl od kodifikovaného spisovného jazyka vlastními pravidly (což platí jak pro ruštinu, tak i pro češtinu), navíc lze předpokládat, že se míra odchylek od pravidel aktuálního členění výpovědi a slovosledu v ruštině může lišit od míry odchylek v češtině. Z hlediska překladatelského to má následující význam: vyvstává otázka, zda je možné při překladu sdělení, jehož komunikační efekt je založen na

⁴⁰ CHLOUPEK, J. *Knížka o češtině*, s. 51

⁴¹ DANEŠ, F., HLAVSA, Z. *Větné vzorce v češtině*, s. 63; *Příruční mluvnice češtiny*, s. 696

přízracích BM, které jsou v daném případě vyjádřeny prostředky aktuálního členění výpovědi příp. slovosledu, jakožto jeho prostředku, použit odpovídajících prostředků v jazyce cílovém. Domníváme se však, že podobný výzkum vyžaduje komplexní zkoumání, které již přesahuje formát diplomové práce, a proto se omezíme na námi již vytyčené problémy.

3. *Expresivita jako jev běžné mluvy a překladatelský problém*

3.1. Vymezení pojmu

V úvodu této kapitoly je potřeba přesně vymezit samotný pojem *expresivita* a jeho vztah k *emocionalitě*, *emotivnosti*, *evaluativnosti* a dalším příbuzným pojmům, které se navzájem často zaměňují, ale přes veškerou zdánlivou podobnost neznamenaají totéž. Ani mezi jazykovědci neexistuje shoda ohledně vymezení a vzájemných vztahů mezi těmito pojmy.

Největší problém způsobuje pojem *emocionalita*, neboť se s ním setkáváme jak v lingvistice, tak i v psychologii, logice, filozofii a dalších oborech. V lingvistice se tento směr jmenuje antropocentrický a v Rusku ho začali aktivně zkoumat až na konci 80. – začátku 90. let 20. stol.⁴² Na Západě tento proces začal dříve, již v 40.-50. letech 20. stol.⁴³ *Emocionalita* se velmi často ztotožňuje s *emotivitou* a mnozí lingvisté je používají jako synonyma. Slovník cizích slov také uvádí tyto pojmy jako synonyma.⁴⁴ Existují však studie, které tyto pojmy diferencuje a popisuje z hlediska psycholingvistiky. Např. T. V. Larinová je definuje následujícím způsobem: „*эмоциональность – инстинктивное, бессознательное, незапланированное проявление эмоций, являющееся психофизической потребностью человека;*

⁴² I.P. Shachovová, N.N. Malachovová, V.I. Šachovský, L.G. Babenková aj.

⁴³ F. Maurer (50. léta), A. Wierzbicka (60. léta), G. Lakoff, M. Johnson aj.

⁴⁴ *Akademický slovník cizích slov*

эмотивность – сознательная, запланированная демонстрация эмоций, имеющая определенную коммуникативную установку“.⁴⁵ V návaznosti na tuto definici Larinová vymezuje *emocionální komunikaci* a *emotivní komunikaci*. Každý jazyk má své zvyklosti ve vyjadřování tzv. emotivních složek výpovědi (ЭМОТИВОВ). Sémantika a pragmatika těchto prostředků se však může lišit, což způsobuje problémy v mezikulturní komunikaci včetně překladů. Vzhledem k tomu, že se Rusové podle Larinové v typických řečových aktech spíše přiklánějí k emocionální komunikaci (na rozdíl např. od Britů), pro účely našeho výzkumu budeme používat pojem *emocionální*.

Lze předpokládat, že emoce jsou ve většině kultur stejné, protože se jedná o všelidské a nadčasové vlastnosti (např. radost, hněv, rozčilení, smutek apod.). Jejich jazykové vyjádření se však může dost lišit a nelze očekávat, že by se v různých jazycích pro to používaly stejné jazykové prostředky. Znamená to, že při univerzálnosti emocí totéž nelze říci o jazykových prostředcích, které je vyjadřují.

Je nutné také vymezit rozdíly mezi pojmy *emocionalita* a *evaluativnost*. Někteří lingvisté (N. A. Lukjanovová, V. I. Šachovský) mezi nimi nedělají rozdíl, jiní však tyto pojmy rozlišují (L. G. Babenková, A. P. Skovorodnikov) a tvrdí, že se stupeň hodnocení v případě různých emocionálních výrazů liší.⁴⁶

Musíme ještě rozlišit pojmy *emocionalita* a *expresivita*. I zde se setkáme se značnou nejednotností názorů. Někteří lingvisté je ztotožňují (Ch. Bally, V. V. Vinogradov), ale jiní tyto pojmy převážně diferencují. Navazují tak na starší publikaci J. M. Galkinové-Fedorukové, která tvrdí, že mezi těmito pojmy platí vztah část-celek, tj. emocionální jazykové prostředky jsou vždycky expresivní, ale expresivní prostředky nemusí být emocionální. Navíc se *emocionalita* vyjadřuje pomocí lexikálních, morfologických a intonačních

⁴⁵ ЛАРИНА, Т.В. *Фатические эмотивы и их роль в коммуникации*, с. 152

⁴⁶ БАБЕНКО, Л.Г. *Лексические средства обозначения эмоций в русском языке*, Свердловск, 1989, с. 10, podle СКОВОРОДНИКОВ, А.П., КОПНИНА, Г.А. *Оценочность*, Красноярск, 2006, с. 176.

prostředků, zatímco expresivita navíc využívá gest, mimiky atd.⁴⁷ Znamená to, že expresivita je pojem širší, a někteří autoři do něj dokonce zahrnují emocionální, hodnotící, výrazovou, poeticko-estetickou, dynamickou a stylisticky zabarvenou složku.⁴⁸ Pokud bychom v této souvislosti také vzali v úvahu aspekt pragmatický (neboli ještě širší – konotační), jehož definice a popis jsou také značně diskutabilní, lze do něj zařadit všechny výše zmíněné pojmy. A. N. Vstavský definuje konotační komponentu jako třísložkovou, jež se skládá ze vzájemně se ovlivňujících expresivního, emocionálního a evaluativního prvku.⁴⁹ Domníváme se však, že tento výčet nemusí být kompletní – někteří lingvisté do něj zařazují i stylistický prvek (I. V. Arnoldová, N. D. Artjunovová, V. A. Buldakov, A. V. Filippov).

Z výše uvedených názorů lze usoudit, že expresivita je obecnější a komplexnější pojem, který může zahrnovat emocionalitu a/nebo evaluativnost. Jelikož nás v této práci zajímá především syntax BM, která tvoří efekt „neneutrality“ v rovině komunikační, budeme nazývat lexikální a morfologické prostředky, jež se na tomto efektu podílí, emocionálně hodnotícími a ostatní prostředky (včetně syntaktických) a samotný efekt – expresivními. Pro stručnost vyjadřování budeme tento jev zjednodušeně nazývat *expresivitou*.

Jelikož je celý předchozí výklad postaven na ruských zdrojích, určitě nás bude zajímat postoj českých lingvistů k této problematice. F. Čermák definuje expresivitu jako „pragmatickou složku významu lexému, resp. jeho textového výskytu, která je založená na vnímání tohoto lexému apod. v daném kontextu, textové kombinaci jako neobvyklém, vybočujícím ze stylu, typu textu, a tedy očekávané formy“.⁵⁰ Vidíme, že v tom se v tomto ohledu do značné míry

⁴⁷ ГАЛКИНА-ФЕДУРК, Е.М. *Об экспрессивности и эмоциональности в языке*, Москва, 1958, с. 103-125; cit. podle СТАВЦЕВА, Е.А. *Формирование эмоционально-оценочной лексики у детей старшего дошкольного возраста* Москва, 2002. 198 s. Dizertační práce, s. 13.

⁴⁸ НЕХЛИНА, Р.А. *К вопросу об экспрессивности*, Пермь, 1969, с. 18-28; cit. podle СКОВОРОДНИКОВ, А.П. *Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка*, Томск, 1981, с. 12.

⁴⁹ ВСТАВСКИЙ, А.Н. *Коннотативный компонент: проблемы интерпретации*, Омск, 2006

⁵⁰ ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*, s. 200. *Слов. Лингвистический энциклопедический словарь, Москва 1990, с. 591: «совокупность семантико-стилистических признаков единицы языка,*

ztotožňuje s ruskými lingvisty, a proto můžeme tento pojem použít v naší práci.

Poté, co jsme definovali co přesně budeme zahrnovat do pojmu expresivita, můžeme přejít k samotnému popisu expresivních jevů. Expresivita se projevuje v bezprostřední mluvené komunikaci, která kromě samotných jazykových prostředků také zahrnuje mimolingvistické prvky (gesta, mimiku), intonaci a pauzy určité délky. Jako překladatele nás budou ale zajímat projevy psané, z nichž se expresivita nejlépe projeví v uměleckém dialogu. Není pochyb o tom, že jde o stylizovanou podobu BM, o které jsme psali v kapitole 1.5.

Expresivita se může projevit v různých jazykových rovinách psané podoby mluveného jazyka, a to především v lexikální a syntaktické. Domníváme se, že je lexikální stránka popsána poměrně dobře, a to jak z konfrontačního, tak i z překladatelského hlediska. Popis syntaktického aspektu expresivně zabarvené BM není příliš dobře zpracován. Tomuto tématu se budeme podrobněji věnovat v kapitole 3.3.

3.2. Lexikální expresivní prostředky

V našem stručném výčtu lexikálních expresivních prostředků BM vycházíme ze studie Zemské,⁵¹ která tvoří svou klasifikaci na základě slovně-druhově diferenciací.

Nejrozšířenějším lexikálním expresivním prostředkem jsou částice, které se mezi všemi neplnovýznamovými slovními druhy vyskytují nejčastěji. Jejich výskyt je podmíněn samotnou povahou

которые обеспечивают ее способность выступать в коммуникативном акте как средство субъективного выражения отношения говорящего к содержанию или адресату речи», dále *Пříruční mluvnice češtiny*, Praha 2001, s. 774: „За expresivní se považují takové prostředky, u nichž je pojmový obsah nebo vyjadřovaný vztah doprovázen nějakým citovým prostojem mluvčího, ať už kladným, nebo záporným. Nejde však o citový postoj individuální, nýbrž kolektivní“ a БАХТИН, М.М. *Эстетика словесного творчества*, Москва 1986, с. 278: «экспрессивный момент – это субъективное эмоционально оценочное отношение говорящего к предметно-смысловому содержанию своего высказывания».

⁵¹ ЗЕМСКАЯ, Е.А. *Русская разговорная речь*.

ВМ, tj. dialogičností řeči, expresivitou, neformálností, nepřipraveností. V řeči částice plní nejrůznější funkce: zaplňují pauzy (*да, ну, вот*), často se používají nadbytečně, čímž značně kontaminují řeč (*это, это самое, так сказать, значит*), plní funkci emocionálního zesilování (*ни*), jsou součástí obrátů podmiňovacího způsobu v ВМ (*только бы, лишь бы, если бы*), plní funkci zvýrazňovačů (*даже, только*), dodávají zesilovací a omezovací význam (*и*) atd. Podíváme se na některé případy:

Částice *же* plní spojovací funkci, navíc se používá pro zdůraznění, vymezení určitého jevu. Spojení s *же* (*как же, надо же*) mají poněkud hrubší povahu z hlediska stylu. Částice *ещё* se používá jak ve spisovném jazyce, tak i v ВМ a plní různé funkce. V ВМ se především používá pro vyjádření emocionálních odstínů obavy, nesouladu (*ещё заболеешь без шапки, он ещё возмущается!*).

Zároveň je nutné uvést specifické částice ВМ: *а* (počáteční frázový prvek), *вот, ну, да* (v některých případech plní připomínkovou funkci), *прямо, просто, что за* (zpravidla vyjadřují negativní hodnocení), *всё* (stupňování příznaku), *хоть, всё равно* (přípustkový význam), *вроде* (= как будто), *что ли* (pouze v otázkách), *в смысле*.

V ruské ВМ nejpoužitelnější jsou částice *ну* a *вот*. *Вот* je polyfunkční: ukazovací, omezovací a vymežovací (= *только*), zakončovací, shrnující, vymezuje druhý člen protikladu, hodnotící, také vystupuje jako vsuvka a spojka.

Klasické částice se doplňují slovy různých slovních druhů, především zájmeny a příslovce (*это, это самое, до того, вообще, абсолютно, как-то, что-то, вовсе не, почти что* atd.) *Тут, там* jsou v ВМ často zbaveny lokálního významu.

Částice také plní funkci relativu (*ну*). Co se týče relativu, do této skupiny také patří slova, která se používají v řeči s obecným

významem reakce na slova účastníka diskuze či situaci.⁵² Souhlas/nesouhlas (*да, нет, конечно, ладно, хорошо, в том-то и дело, ничего подобного, а как же*), pozdrav/loučení (*здравствуй(те), до свидания, пока, привет, салют*), děkování atd. Početné relativy jsou expresivně zabarvené (*ничуть, а как же, прелесть, кошмар, ужас, с ума сойти, ух ты, идет*). Pro BM je příznačné připojení k relativům částic, především *да* a *ну*.

Dalšími významnými druhy lexikálních expresivních prostředků jsou predikativy a synkretický druh slovesných citoslovcí.

Predikativy jsou neohebná slova citoslovečného, příslovečného a zájmenného původu, které plní funkci predikátu v osobních větách (*не очень, не ах, не ахти, не ай-я-яй, так себе, ой-йо-ой, очень даже, очень-очень*). Ze sémantického hlediska mají nejbližší k přídavným jménům.

Podle Reformatského a Panova citoslovce, která mají slovesné formy na *-нуть*, spadají do paradigmatu slovesa, a právě těmto jednotkám říkáme synkretický druh slovesných citoslovcí. V BM se však vyskytuje hodně slov, které nemají tyto slovesné formy a zároveň jsou těsně zapojeny do výpovědi (*ля-ля, тыр-пыр, тян-ляп*). Proto tato slova fungují jako plnovýznamové členy výpovědi a často plní roli predikátu. Tento slovní druh je považován za synkretický, protože má rysy klasických citoslovcí a zároveň je zapojen do výpovědi, v níž plní funkci slovesa (*Он всю ночь жу-жу по комнате. Он юрк в щель*).

3.3. Syntaktické expresivní prostředky

Skovorodnikov se domnívá, že je potřeba vyčlenit expresivní syntaktické prostředky do zvláštního podsystému syntakticko-stylistické mikroúrovně, jelikož mají oba fundamentální příznaky

⁵² СИРОТИНИНА, О.Б. *Современная разговорная речь и ее особенности*, s.78

tohoto systému: prvky a vztahy mezi nimi.⁵³ Dále nabízí systémové zpracování těchto syntaktických modelů a zároveň upozorňuje, že jejich izolovaná analýza je nemyslitelná a je potřeba zohlednit další prvky systému, protože primárním hlediskem je hledisko funkční. Tímto odůvodňuje kritérium funkčních stylů jako diferencující v tomto systému, tzn. že staví svou klasifikaci na teorii stylů (uměleckého, publicistického, administrativního a odborného). V tomto ohledu s ním plně souhlasíme, avšak v této práci se omezíme pouze na styl umělecký. Vedou nás k tomu dva hlavní důvody: 1) rozsah diplomové práce nám neumožňuje komplexně zohlednit všechny aspekty, nýbrž se o některých pouze zmínit; 2) z hlediska BM je pro nás jednoznačně nejzajímavějším styl umělecký, kde se BM (buť ve stylizované podobě) projevuje nejvíce.

Při vymezení expresivní syntaktické složky Skovorodnikov odkazuje na koncepci funkcí syntaktických jednotek G. A. Zolotovové,⁵⁴ která definuje primární (neboli jazykové) a sekundární (dodatečné, řečové) funkce věty. Primární odpovídají za realizaci typového významu určité syntaktické konstrukce. Sekundární se ještě dělí na kompozičně-syntaktické (obligatorní) a expresivně-hodnotící (fakultativní). Poslední skupina nás zajímá nejvíce, protože se domníváme, že je hlavním nositelem komunikační funkce „neneutralní“ výpovědi, a její pochopení a adekvátní převod do cílového jazyka překladu je klíčový pro zajištění funkčnosti překladu.

Nyní se podíváme na jednotlivé nástroje expresivní syntaxe, jak je vymezují Skovorodnikov a Beregovská.⁵⁵ Jedná se o následující jevy: opakování (různé formy), antitéza, syntaktický paralelismus, asyndeton, polysyndeton, oxymóron, elipsa, antielipsa, segmentace, parcelace, řečnická otázka, inverze, zeugma, chiasma a další.

⁵³ СКОВОРОДНИКОВ, А.П. *Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского языка*, s. 8

⁵⁴ ЗОЛотова, Г.А. *Очерк функционального синтаксиса русского языка*, Москва, 1973, s. 331-349; cit. podle СКОВОРОДНИКОВ, А.П. *Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского языка*, s. 11.

⁵⁵ БЕРЕГОВСКАЯ, Э.М. *Очерки по экспрессивному синтаксису*.

Když porovnáme tento výčet s popisem syntaktických zvláštností BM (v ruštině a češtině), všimneme si, že mají společný prvek, a to elipsu. Předpokládáme, že se právě v případě elipsy nejlépe realizuje expresivita, která především je vyjádřena syntaktickými prostředky.

4. Elipsa jako nejběžnější prvek běžné mluvy

Jak již bylo řečeno, v BM se vypouští celá řada prvků. Toto „vynechání“ bylo většinou označováno jako elipsa. Musíme však zdůraznit, že ne vždy se tato konstrukce nazývá eliptickou. Je nutné rozlišovat neúplné věty, eliptické věty a věty se syntaktickou nulou, i když mezi lingvisty zatím neexistuje jednotný názor na toto členění.

Neúplná věta je věta s lexikálně nezastoupenými syntaktickými pozicemi. Jakoukoliv neúplnou větu lze přeměnit v úplnou. Rozlišují se dva typy neúplných vět,⁵⁶ a to kontextová a situační.⁵⁷

Elipsa je „nevyjádření, resp. vypuštění části struktury [...] v kontextu očekávaných a z něj vyrozumívaných“.⁵⁸ Valginová dále definuje eliptické věty jako věty s nulovým predikátem, které navíc nejsou podmíněny ani kontextově, ani situačně (*я – домой; вот я тебе ремнем!*). Proto eliptickou větu nejde jednoznačně transformovat v úplnou větu (*я поеду / пойдю / направляюсь / собираюсь домой*). V češtině tento jev možný není a vyjádření predikátu je povinné (*půjdu / pojedu / chystám se domů*).

Někteří lingvisté však pojmy neúplné a eliptické věty buď ztotožňují (Ch. Bally, R. Jakobson, J. V. Padučevová), nebo definují

⁵⁶ Je nutné také rozlišovat větu neúplnou a jednočlennou.

⁵⁷ ВАЛГИНА, Н.С. *Синтаксис современного русского языка*.

⁵⁸ ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*, s. 235. Srov. *Průruční mluvnice češtiny*, s. 696: „Elipsa znamená vynechání jistých výrazů. [...] V elipsách totiž [...] chybí členy, které by např. s ohledem na valenci slovesa ve výpovědi chybět neměly“ a ВАЛГИНА, Н.С. *Синтаксис современного русского языка*: „Эллипсис - речевое явление, заключающееся в коммуникативно значимом опущении структурных элементов предложения“.

eliptickou větu jako podtyp neúplné věty (A. M. Peškovský, J. M. Galkinová-Fedoruková).

Vzhledem k tomu, že výše uvedené vymezení eliptických vět Valginové je pro nás irelevantní s ohledem na záměr této práce (v češtině se nevyskytují), budeme soustavně používat termín eliptické věty, který bude zahrnovat jak eliptické, tak i neúplné věty. Volíme tak širší vymezení pojmu elipsa, které zahrnuje vynechání jakýchkoliv strukturních větných členů, a to nejen predikátu. Podobné vymezení také volí *Ruská gramatika*⁵⁹ (i když jednoduše uvádí výrazy eliptický a neúplný jako synonymické) a A. P. Skovorodnikov,⁶⁰ který pojímá problematiku neúplnosti komplexně a usouvztažňuje ji s otázkou expresivity.

I. A. Meščuk a I. F. Varduľ ještě zavádějí pojem *syntaktické nuly*. Z. Vychodilová tento pojem definuje jako nulovou realizaci jednoho nebo několika prvků morfologicko-syntaktického paradigmatu.⁶¹ Narozdíl od syntaktických nul, které jsou pevně zakotveny v systému jazyka, elipsa je varietou jazykové realizace. Z hlediska komunikačního je syntaktická nula jednoznačně nahraditelná, tj. má jednoznačnou sémantiku, zatímco elipsa je podmíněna buď situačně nebo kontextově.

Z hlediska překladatelského nás však budou zajímat právě eliptické konstrukce, protože jsou mnohem komplexnějším jevem než syntaktické nuly, jimiž se zabývá především konfrontační lingvistika.

Pro účely vytvoření klasifikace elipsy je nutné vymezit její podmínky a zároveň stanovit kritéria typologického zařazení různých druhů elipsy do jednotného modelu.

Skovorodnikov definuje tři vlastnosti elipsy:⁶²

- 1) Minimálně jedna nezastoupená obligatorní valence;

⁵⁹ BARNETOVÁ, V., et al. *Русская грамматика*. s. 871

⁶⁰ СКОВОРОДНИКОВ, А.П. *Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка*, s. 20

⁶¹ VYCHODILOVÁ, Z. *Синтаксический эллипсис в русском и чешском языках*, s. 2

⁶² СКОВОРОДНИКОВ, А.П. *Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка*, s. 20

- 2) V jazyce existuje odpovídající kodifikovaná konstrukce s zastoupenou valencí;
- 3) Nezastoupenost pozic je stylisticky podmíněna.

Pro soustavnost klasifikace považujeme za vhodné použít stejný klasifikační přístup jako v kapitole o syntaxi BM, a to predikativnost-nepredikativnost. Vzhledem k tomu, že se syntaktický jev valence vztahuje nejen na klasické případy valence predikátů, ale i jiných větných členů, tato klasifikace se nám zdá být zcela adekvátní. Zároveň se pokusíme definovat i podtypy predikativních a nepredikativních eliptických konstrukcí dle modelu navrženého Andrejevovou.

4.1. Klasifikace eliptických konstrukcí v ruštině

Naše klasifikace elipsy v ruštině je sloučením klasifikací Zemské⁶³ (1981) a Skovorodnikova⁶⁴ (1981). Použijeme jejich příklady a pokusíme se k nim přiřadit co nejbližší české ekvivalenty, tj. adekvátní překlad, který se co nejvíc (v rámci jazykových možností češtiny) přibližuje po syntaktické stránce struktuře originálu (všechny překlady - M.M.). Oba autoři sice tvoří klasifikaci na základě nahraditelnosti elidovaných prvků, my však použijeme hledisko predikativnosti-nepredikativnosti. Tuto strukturu jsme zvolili, neboť se domníváme, že se ruština a čeština mohou v ohledu nahraditelnosti elidovaných prvků dost lišit, a to v důsledku rozdílné povahy jazyka. Úkolem naší klasifikace je 1) posoudit zařaditelnost eliptických konstrukcí do systému na základě predikativnosti-nepredikativnosti; 2) posoudit míru expresivity jazykového jevu, jakým je elipsa; 3) zjistit míru přeložitelnosti různých druhů elipsy z ruštiny do češtiny při maximální syntaktické ekvivalenci.

⁶³ ЗЕМСКАЯ, Е.А. *Русская разговорная речь*, s. 201 a násl.

⁶⁴ СКОВОРОДНИКОВ, А.П. *Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка*, s. 21-24.

I. Eliptické konstrukce predikativního charakteru

1) Elipsa s predikativní KSJ

Kontextová elipsa - nerealizovaná přímá valence

a) osobní forma slovesa v pozici predikátu – nezastoupené pozice slovesa jsou následující:

- pozice podmětu (*Закипел, выключи!* – *Už se vaří, vypni to!* *Идем!* – *Už jde!* *Как заливаается!* – *Теп але zpívá*);
- pozice závazných doplnění (neboli komplimentů) predikátora. Tyto nezastoupené pozice mohou být nahrazeny substantivy, příslovci, slovesy. (*Купил?* – *Koupil jsi to?* *Поешь.* – *Dej si něco.* *He спешу.* – *Nespěchej.* *Вчера его отвезли.* – *Včera ho odvezli.*);
- pozice jakýchkoliv nezávazných doplnění predikátora. (*Телевизор сделаю (мише)* – *Ztlum tu televizi*)-

b) jmenný člen predikátu u spojení – nezastoupená pozice podmětu (*Свободно?* – *Je tu volno?* *Велик.* – *Je ti/mi veliký.* *Маленький какой-то.* – *Je nějaký malý.*)

c) predikativní příslovce v pozici predikátu – nezastoupená pozice jeho závazného doplnění. (*Можно?* – *Můžu?* *Тебе не трудно?* – *Není to pro tebe těžký?* *Жаль.* – *Škoda.* *Тебе удобно?* – *Je ti pohodlně?*)

d) infinitiv v pozici predikátu či jakékoliv nezastoupené pozice (*идти (за билетами)?* – *Mám jít pro lístky?* *Собираться?* – *Mám začít balit?*)

e) sloveso „být“ v osobní formě signalizuje nezastoupenou pozici druhé části z formule budoucího

analytického času (*Будешь? И она будет, налей. – Дáš si? Она si také dá, налиј.*)

2) Elipsa se strukturálně modifikovanou predikativní KSJ

A) Kontextová elipsa - nerealizovaná obrácená valence

Aa) závazné doplnění predikátora, které signalizuje nezastoupenou pozici predikátora (*Мне (возьми) котлету и чай. И ему (налей) – Pro mě karbanátek a čaj. I jemu také (налиј).*)

Ab) podstatné jméno (nebo zájmeno) v pozici podmětu signalizuje nezastoupenou pozici predikátu (*дверца у тебя (открыта) – Ты dveře.*)

Ac) nezávazné doplnění predikátora signalizuje nezastoupenou pozici predikátora (*пониже (ставь горчичники). – Ніж. Медленней (отпускай). – Ромалеји. Когда (едешь)? – Kdy?*)

Ad) Přívlastek podstatného jména signalizuje nezastoupenou pozici tohoto podstatného jména bez ohledu na to, jakou roli (podmět, predikát a vedlejší členy) by mohlo toto podstatné jméno plnit ve výpovědi (*Смотри пыльный какой (шкаф). – Podívej, jaký je zaprášený. Я хочу на самый последний (сеанс) сходить. – Chci jít na poslední. Передай вон ту толстую – Dej mi tu tlustou.*)

Ae) základní a řadové číslovky signalizují kteroukoliv nezastoupenou pozici podstatného jména (*Мне две, пожалуйста. – Dvě, prosím. Мне в первый, пожалуйста. – Do první(ho), prosím.*)

B) Situační – role mimolingvistických faktorů, tj. prostředí, sociální podmíněnost.

a. stacionární – neměnná syntaktická struktura, není potřeba širšího kontextu. Hotová formule, tvoří paradigma (*Два до Москвы – Dva do Moskvy.*)

b. nestacionární – je potřeba širšího kontextu. Budují se, nemají hotovou formulaci (*Покажите синие – Ukažte mi ty modré*).

ba) nevyjádřeno ohebné sloveso

- obrácená valence: sloveso je signalizováno podstatnými jmény kromě Nominativu s předložkami a bez (*Ты это брату? (пишешь письмо) – Píšeš bratrovi?*)
- sloveso je signalizováno příslovcem (*На телеграмму сюда? (на почте) – Telegramы jsou тady?*)

bb) nevyjádřen infinitiv

- přímá valence: infinitiv je signalizován ohebnými slovesnými tvary – zpravidla modální či fázové (*хотеть, желать, мочь, начать, кончить*) (*Посоветуй мне, а то я не могу (решить, куда идти) – Porad' mi, nemůžu se rozhodnout*)
- infinitiv je signalizován neosobními predikativními příslovcí (*надо, нужно, можно*) (*А на «Унесенных ветром» стоит (идти)? - Má cenu jít na „Jih proti Severu“?/Стоит то за то jít на „Jih proti Severu“?*)

bc) nevyjádřeno podstatné jméno

- nerealizovaná přímá valence slovesa v ohebné formě či v infinitivu
- nerealizovaná obrácená valence přisubstantivního slovního spojení s Lokativem
- nerealizovaná obrácená valence závislého přívlastku shodného (přídavného jména (*Синие мне больше всех нравятся (о цветах) – Modré se mi líbí víc*), řádové číslovky (*Мой первый (муж) был*

*банкиром – Můj první byl bankéř), zájmena
(Сейчас моя (станция) – Teď bude moje)*

- základní číslovky (*У вас двое (детей)? – Máte dvě?*)

C) Frazeologická elipsa – elipsa podmíněná vnitřními syntagmatickými vztahy

a. Modelově frazeologická elipsa, či gramatická elipsa – nerealizovaná obrácená valence, která se jednoznačně doplňuje z úzké lexikálně sémantické skupiny (*Я тебе за пол-литра крап подвинчу – Za půl litru (vodky) ti opravím kohoutek*)

b. Vlastní frazeologická elipsa – neverbalizovanou komponentou je část frazeologického obratu (*Спрашиваю, а у самой мурашки по коже – Ptám se a samotné mi běhá mráz po zádech*)

D) Eliptické konstrukce – synkretismus výše zmíněných jevů.

a. Nezahajovací eliptické repliky dialogu (*Чем пахнет? – Вином. Co to tu voní? – Víno.*)

b. Konstrukce kontextově frazeologické elipsy (*Знаешь Калугу? Сейчас как через мост – спальный район. – Znáš Kalugu? Teď přes most a bude sídliště).*

c. Kontextově predikační eliptické konstrukce (*Он поставил задачу: окружить лес и прочесать. Не ново, подобное мы делали много раз. Zadal úkol: obklíčit les a prohledat. To není nic nového, dělali jsme to už mnohokrát).*

Ani Skovorodnikov, ani Zemská však neuvádějí eliptické konstrukce, které bychom mohli zařadit do třídy elips se sémanticky modifikovanou KSJ (komunikátem s formální predikativností) a elips s predikativně-relativní KSJ (hybridním komunikátem). Domníváme se však, že možnou příčinou tohoto zanedbávání zmíněných typů je velmi nejednotný názor na jejich podstatu. Mnozí lingvisté totiž zařazují podobné konstrukce do oblasti syntaktické frazeologie

vzhledem k jejich určité syntaktické ustálenosti a velké míře fatičnosti. Budeme nicméně i nadále používat klasifikaci Andrejevové, předpokládáme však, že se v empirické části výzkumu můžeme také setkat s podobným jevem, tj. nezastoupeností všech typů predikativních konstrukcí.

II. Eliptické konstrukce nepredikativního charakteru

Klasifikace Zemské a Skovorodnikova také postrádají nepredikativní konstrukce. Lze to vysvětlit tím, že autoři své klasifikace tvoří v rámci věty, což znamená, že nepredikativní konstrukce, jakožto nevětné útvary, zůstávají zcela opomíjeny. Další možnou příčinou jejich zanedbání může být jejich frazeologická povaha (stejně jako v případě sémanticky modifikované KSJ predikativně-relativní KSJ), která vedla k nezařazení do klasifikace eliptických konstrukcí. Domníváme se však, že syntaktický frazém je svou povahou právě ustálenou eliptickou konstrukcí, která se stala komunikačním jádrem a je ve mnoha případech tomuto jádru totožná. Stanovíme si toto tvrzení jako další dílčí hypotézu, kterou si v rámci analýzy empirického materiálu ověříme.

Teď zodpovíme otázky, které jsme si stanovili v úvodu této klasifikace.

- 1) Je zřejmé, že lze vytvořit klasifikaci elipsy na základě predikativnosti-nepredikativnosti. Materiál, který máme k dispozici ze studií Skovorodnikova a Zemské, není dostatečný pro kompletní klasifikaci. Proto považujeme za nutné tuto klasifikaci doplnit.
- 2) Co se týká expresivity elipsy, z uvedených příkladů je zřejmé, že ačkoliv se v mnoha případech nejedná o zcela neutrální výpovědi, nelze považovat tento syntaktický jev za ryze expresivní. Z toho lze usoudit, že expresivitu eliptické výpovědi dodávají další jazykové prostředky, a to především lexikální (částice, emocionálně hodnotící slova, citoslovce

apod.). Právě proto jsme věnovali zvláštní prostor popisu lexikálních expresivních prostředků.

- 3) Přeložitelnost elipsy v rovině syntaktické. Závěr v této oblasti je podmíněn velmi rozmanitým charakterem elipsy (tj. její vnitřní výstavbou). V některých případech je překlad do češtiny zcela bezproblémový a ekvivalentní z hlediska syntaxe. Jinde jazykové podmínky češtiny neumožňují zachovat stejnou syntaktickou strukturu. Důležité pro nás však je, že v případě nutné modifikace čeština vždy dodává obligatorní gramatické jednotky, které jsou v ruštině fakultativní. Zatím jsme se nesetkali s tím, že by se nám podařilo zajistit do češtiny syntakticky kondenzovanější překlad.

4.2. Elipsa v češtině

Zaměříme se na vymezení elipsy a eliptických konstrukcí v české jazykovědě. Na začátku této kapitoly jsme již určili definice elipsy, které uvádí Čermák a autoři *Příruční mluvnice češtiny*. K tomu je nutné uvést postoj k elipse jednoho z nejznámějších českých odborníků v oblasti syntaxe F. Daneše. Daneš mluví o textové povaze elipsy, a proto ji zcela vynechává ze studie věty a výpovědi. Navíc tvrdí, že jednoslovné výpovědi vůbec nelze považovat za elipsu (což je v rozporu s názorem např. autorů *Příruční mluvnice češtiny*).⁶⁵

J. Chloupek definuje elipsu jako výpustku v kontextově vázaných promluvách.⁶⁶ Vůbec se nezmiňuje o tom, zda existují situační elipsy a ani nenabízí žádnou klasifikaci eliptických útvarů.

Toto téma je mnohem lépe zpracováno v *Skladbě češtiny*, která vymezuje elipsu ve výpovědi a v textu. Vzhledem k tomu, že se náš výzkum omezuje na výpověď, zůstaneme pouze u této klasifikace, i když se domníváme, že klasifikace elipsy v textu v pojetí českých

⁶⁵ DANEŠ, F., et al. *Větné vzorce v češtině*, s. 63

⁶⁶ CHLOUPEK, J. *Knížka o češtině*, s. 191

lingvistů odpovídá klasifikaci Skovorodnikova a Zemské na základě nahraditelnosti elidovaných prvků (tj. jedná se o kontextový a situační druhy elipsy).

Klasifikaci, kterou uvádí *Skladba češtiny*, můžeme definovat jako popis eliptických jevů predikativních konstrukcí.⁶⁷

- 1) Vynechávání slovesného predikátu (*Auto! Pavel přinesl květiny a Klára (přinesla) bonboniéru*)
- 2) Vynechávání „být“ v slovesně-jmenných predikátech (*škoda!*)
- 3) Vynechávání komponent složených tvarů slovesných (*Byl jsi tam? – Byl (jsem)*)
- 4) Vynechávání infinitivu jakožto součásti složeného přísudku (*Chceš tam jít? – Chci (tam jít)*)
- 5) Vynechávání přísudkového adjektiva (*Pavel je (zaměřený) na víno*)
- 6) Vynechávání podmětu (*Klára nemohla přijít. (Klára) měla zkoušku*)
- 7) Vynechávání předmětu (*Co děláš? – Píšu (dopis)*)
- 8) Vynechávání výrazů v adverbiálních pozicích (*Už dorazil (sem) ze Smíchova*)
- 9) Vynechávání substantiva ve spojení s adjektivem (*Piji jen červené (víno)*)

Pokud bychom do této klasifikace ještě zakomponovali prvek nahraditelnosti, tj. kontextový a situační druh elipsy, všimli bychom si, že typ 1) může být jak situační, tak kontextový (*Auto!* – situační, *Komu voláš? – Petrovi* – kontextová), typ 2) a 8) je situační a zbylé typy jsou kontextové.

Tuto klasifikaci můžeme ještě doplnit o charakteristiku J. Panevové:⁶⁸

⁶⁷ GREPL, M., KARLÍK, P. *Skladba češtiny*, s. 390

- 1) Elipsa podmíněná strukturou výpovědi (kontextová – doplňuje se určitou lexikální jednotkou) – označíme je za „lexikální nuly“.
- 2) Elipsa podmíněná gramatickými pravidly konkrétního jazyka (jedná se o „syntaktické nuly“⁶⁹)

Jsou to dva různé pohledy na tentýž jev, které si navzájem neprotiřečí. Pokud bychom však použili, stejně jako v ruštině, hledisko predikativnosti-nepredikativnosti, je zřejmé, že české klasifikace elipsy naprosto postrádají nepredikativní konstrukce.

Čeští lingvisté definují nepredikativní (tj. nevětnou) výpověď jako jednočlenný útvar, který se mnohdy shoduje s elipsou. Dle morfologického příznaků se rozlišuje několik druhů nevětných výpovědí, a to jmenné, vokativní, infinitivní a citoslovečné. Domníváme se však, že toto hledisko nemůže být použito v naší práci, a proto se zaměříme na analýzu překladatelských řešení v případě predikativních a především nepredikativních konstrukcí.

5. Komunikační aspekt výpovědi běžné mluvy a teorie řečových aktů

Na základě současných studií o syntaxi jako jazykovém jevu lze usoudit, že se nejedná o formální teorii rozmísťování jednotek výpovědi, ale o komplexní jev, který zahrnuje formální, sémantický, komunikační a pragmatický aspekt. Jelikož BM se především uplatňuje v dialogické řeči, tj. komunikačním aktu, domníváme se, že je nutné blíže se podívat na komunikační stránku výpovědi.

⁶⁸ PANEVOVÁ, J.: *Ellipsis and zero elements in the Structure of Sentence*, dle PANEVOVÁ, J., MARKOVÁ, K. Ješčo raz po povodu nulevyx elementov v strukture predloženiija. *Institute of Formal and Applied Linguistics* [online], s. 1.

⁶⁹ V tomto kontextu je nejspíše použito širšího pojetí „syntaktické nuly“ jakožto *nerealizace* syntaktické jednotky. Je však nutné rozlišovat elipsu a syntaktickou nulu. Viz VYCHODILOVÁ, Z. *Синтаксический эллипсис в русском и чешском языках*.

Všechny komunikační akty se realizují v podmínkách určité komunikační situace, tj. „komplexu (sociálních, psychických a řečových) faktorů a podmínek, který ovlivňuje původce jazykových projevů při formulování výpovědi“.⁷⁰ Hlavními složkami komunikační situace jsou společné znalosti a zkušenosti komunikantů o světě; společná zájmová nebo pracovní činnost; sociální vztahy mezi partnery; prostředí; cíl; médium; řečový kontext.

Průkopníci teorie komunikace (J. Austin a J. Searle) stanovili za základní jednotku komunikace nikoliv větu, ale vyjádření určitých úkonů (pokyn, prosba, omluva aj.), které nazvali řečovými akty.⁷¹ Řečový akt má trouúrovněvou podstatu a dělí se na lokuční aspekt – vlastní akt vyjádření něčeho (realizace komunikačního záměru mluvčího), ilokuční aspekt – akt vykonání něčeho užitím jazyka (jazyková struktura výpovědi - rozkaz, slib, žádost aj.) a perlokuční aspekt – akt vyvolání účinku na posluchače vyslovením promluvy (urážka, přesvědčování, výsměch, hrozba aj.)⁷²

Celkový význam výpovědi se skládá z obsahu (co se říká) a z aktuální komunikační funkce (KF) (s jakým cílem se to říká). Základními komunikačními funkcemi (dle školské klasifikace) jsou oznamovací, tázací, rozkazovací a práci.⁷³ Pro účely naší práce se však tato klasifikace zdá nepostačující, proto ji budeme muset více specifikovat.

Kritérii kategorizace KF výpovědi jsou záměr (úmysl, cíl) a vztah „slov k světu“.⁷⁴ Na základě těchto kritérií Grepl navrhuje následující klasifikaci:

- 1) Výpovědi s asertivní KF – sdělení, oznámení, tvrzení, hlášení, klasifikace

⁷⁰ *Příruční mluvnice češtiny*, s. 568

⁷¹ ГАБИДУЛЛИНА, А.Р., АНДРИЕНКО, Т.П., КУЗЕНА, Н.В. *Основы теории речевой коммуникации*.

⁷² ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*, s. 172

⁷³ *Příruční mluvnice češtiny*, s. 585

⁷⁴ GREPL, M., KARLÍK, P. *Skladba češtiny*, s. 430

- 2) Výpovědi s direktivní KF – rozkaz, příkaz, prosba, pozvání, instrukce, návod
- 3) Výpovědi s interogativní KF – otázka
- 4) Výpovědi s komisivní KF – slib, závazek, přísaha, nabídka
- 5) Výpovědi s permissivní a koncesivní KF – dovození/odmítnutí, souhlas/nesouhlas
- 6) Výpovědi s KF varování – varování, výstraha, vyhrůžka
- 7) Výpovědi s expresivní a satisfaktivní KF – výtka, výčitka, pokárání, pochvala, uznání, poděkování, blahopřání, kondolence
- 8) Výpovědi s deklarativní KF – křest, jmenování, odsouzení

Domníváme se, že v případě expresivních výpovědí může docházet ke kombinaci těchto druhů, tj. tyto výpovědi, jakožto KSJ, mohou mít zároveň informativní a fatickou funkci.

Ani výše uvedená klasifikace nám nestačí, protože příliš přímočaře definuje KF a nezahrnuje její implicitní realizaci. Proto do ní musíme zapracovat pojem přímé a nepřímé realizace té či oné KF. V tomto případě mluvíme o postoji mluvčího jak k obsahu promluvy, tak i k adresátovi. Grepl tvrdí, že „jedním z nepřímých, ale častých (...) způsobů realizace a indikace dílčích KF výpovědí je vyjádření (...) těch postojů, které jsou v nich implikovány“⁷⁵ a navrhuje následující klasifikaci postojů (kterou však nepovažuje za dostatečně propracovanou):

- 1) Jistotně modalitní postoj – o platnosti, pravdivosti sdělení;
- 2) Preferenční postoj – vůle, zájmu, ochoty, přání, náležitosti, vhodnosti atd.;
- 3) Hodnotící postoj;
- 4) Emocionální postoj – údiv, překvapení atd.

⁷⁵ GREPL, M., KARLÍK, P. *Skladba češtiny*, s. 479.

Způsoby vyjadřování postojů jsou následující:⁷⁶

- 1) Za pomoci postojových predikátorů;
- 2) Za pomoci postojových částic;
- 3) Za použití některých modálních sloves;
- 4) Prostřednictvím syntaktických konstrukcí (bez lexikálních indikátorů).

Nás bude především zajímat postoj emocionální a poslední způsob vyjadřování postojů, tj. za pomoci syntaktických konstrukcí, o němž Grepl tvrdí, že je v dnešní češtině systémově redukován. Domníváme se však, že se při realizaci určitého emocionálně hodnotícího postoje nejčastěji používá kombinace těchto typů. Podíváme se podrobněji na emocionální postoje, které se v češtině vyjadřují následujícími prostředky:⁷⁷

- 1) Osamostatněnými vedlejšími větami s „jak, kolik, co“ a „zvolací intonací“ (*Jak je tu krásně!*)
- 2) Podivovými otázkami (*To už máte zase hlad? Vy jste se už vrátili!? Ty jsi ještě tady!?*)
- 3) Osamostatněnými vedlejšími větami s „že“ se stoupavě-klesavou kadencí (*Že jste si toho nevšiml!? Žes mu něco neřekl!?*)
- 4) Útvary s iniciálními částicemi „co, copak“ (*Co že nešel rovnou domů? Copak žes nepřišel do plavání?*)

Co se týče systémového zpracování expresivních syntaktických konstrukcí, z výše uvedeného popisu lze usoudit, že kromě strukturního aspektu (tj. zvoleného námi kritéria predikativnosti-nepredikativnosti) je možné také vycházet k hlediska postojů a na tomto základě vytvořit klasifikaci jevů expresivní syntaxe. Podobný klasifikační princip by možná byl přínosnější z hlediska didaktického, domníváme se však, že po stránce deskriptivní

⁷⁶ Tamtéž, s. 480.

⁷⁷ Tamtéž, s. 491

translatologie je k popisu této problematiky vhodnější strukturní přístup. Nicméně se dá předpokládat, že zpracování daného tématu na základě KF může přinést hodnotné závěry a značně obohatit bádání v této oblasti. Vyžaduje však větší formát vědecké práce.

6. Pragmatický aspekt expresivní eliptické výpovědi

Pragmatický potenciál eliptické výpovědi (včetně expresivní) spočívá v aktualizaci všech významových odstínů gramatických významů jednotek sdělení mluvčím. V daném kontextu chápeme aktualizaci⁷⁸ jako realizaci určitých vlastností (z několika potenciálně možných) řečové jednotky, které vyžaduje konkrétní komunikační situace.

Samotná volba určité syntaktické konstrukce pro vyjádření komunikačního záměru má pragmatické odůvodnění. V tomto ohledu je gramatický význam určité syntaktické realizace těsně spojen s významovými odstíny aktualizované výpovědi. Pragmatika především charakterizuje mluvčího jakožto odesílatele sdělení vytvořeného na základě celé řady psycholingvistických faktorů.

Ačkoliv pragmatika těsně souvisí s teorií řečových aktů, je jevem mnohem komplexnějším. Můžeme uvést příklad *Tady je ale zima* jako možnou realizaci řečového aktu informativního sdělení a prosby (je tu zima, zapni topení) v závislosti na komunikačním záměru mluvčího. Pro správné pochopení tohoto záměru je nutné zařazení do kontextu a/nebo co nejlepší znalost osobnosti mluvčího.

Když se na tuto problematiku podíváme z hlediska překladatelského, je zřejmé, že gramatický překlad zdaleka nemusí být adekvátní. V případě výše zmíněné věty je gramatický překlad sice možný, ale domníváme se, že je to spíše výjimka a je vždy nutné provést analýzu o rovinu výš, posoudit pragmatický aspekt sdělení a

⁷⁸ BALLY, Ch. *Linguistique générale et linguistique française*, podle ГАБИДУЛЛИНА, А.Р., АНДРИЕНКО, Т.П., КУЗЕНА, Н.В. *Основы теории речевой коммуникации*.

pak volit prostředky gramatické, které se buď mohou (v té či oné míře) shodovat s prostředky výchozího sdělení, nebo zcela lišit. Velmi názorným příkladem je překlad nepredikativních konstrukcí, zvláště těch nejmenších (komunikémů), které bez kontextu vůbec nelze pochopit, natož adekvátně přeložit.

7. Otázka ekvivalence a adekvátnosti překladu v případě expresivních eliptických konstrukcí běžné mluvy

Naše studie se nachází na rozhraní lingvistiky překladu a konfrontační lingvistiky. Využívá některých nástrojů konfrontační lingvistiky, avšak musí se řídit pojmovým aparátem teorie překladu, abychom ji mohli považovat za práci translatologickou a zaměřenou na problémy a potřeby překladatelů. Proto uvádíme na přední místo pojem adekvátnosti (v tomto kontextu jde o adekvátnost výsledného, tj. přeloženého textu), který je pojmem ryze překladatelským. Není však zcela unifikován a nahlíží se na něj z různých úhlů. Uveďme několik definic. Barchudarov (1975) považuje adekvátnost překladu za požadavek ekvivalence textu ve výchozím jazyce a textu v cílovém jazyce⁷⁹ (což znamená, že nedělá žádný rozdíl mezi pojmy ekvivalence a adekvátnost). Narozdíl od něj Komissarov (1990) odlišuje pojem adekvátnosti od pojmu ekvivalence a definuje adekvátní překlad následujícím způsobem: „*Адекватным переводом называется перевод, который обеспечивает прагматические задачи переводческого акта на максимально возможном для достижения этой цели уровне эквивалентности, не допуская нарушения норм или узуса ПЯ, соблюдая жанрово-стилистические требования к текстам данного типа и соответствуя общественно-признанной конвенциональной норме перевода*“.⁸⁰ A také (1999): „соответствие перевода требованиям и условиям конкретного

⁷⁹ БАРХУДАРОВ, Л.С. *Язык и перевод*, s. 132

⁸⁰ КОМИССАРОВ, В.Н. *Теория перевода*, s.233

акта межъязыковой коммуникации“.⁸¹ Další zajímavou definicí je Paršinovo (2000) vymezení tohoto pojmu: „адекватный перевод - перевод, соответствующий оригиналу и выражающий те же коммуникативные установки, что и оригинал“.⁸² Je velmi pozoruhodný chronologický vývoj této definice a postupný přesun ke komunikačnímu aspektu tohoto pojmu.⁸³ Z toho můžeme usoudit, že adekvátnost je míra vhodnosti překladu jako procesu v konkrétních komunikačních podmínkách. Domníváme se, že k tomu je nutné dodat pragmatický aspekt výpovědi.

V otázkách překladu expresivních konstrukcí stylizovaných projevů běžné mluvy adekvátnost hraje rozhodující roli. Překlad musí zachovat nejen komunikační funkci výpovědi, ale i postoj komunikanta, což znamená, že se překladatel musí řídit komunikativním a pragmatickým polem výpovědi (či textu) a na jeho základě volit odpovídající prostředky na různých úrovních ekvivalence.

Komunikativní aspekt překladu je přehledně zpracován v studiích G. Jägera, který se mj. zabýval otázkami funkční ekvivalence. Podle něj „jsou z hlediska obecně komunikativního důležité především ty vlastnosti textu, které platí nebo mohou být dosaženy jako reprezentativní funkce, tj. pro jistý obsah vědomí jsou odrazem obsahu vědomí, a jako komunikativní funkce, tj. jsou schopné vyvolávat týž obsah vědomí“.⁸⁴ Na základě této úvahy Jäger vymezuje pojem komunikativní hodnoty textu, která je tvořena aktuálním signifikativním významem, pragmatickým významem a aktuálním členěním.

Co se týče specifiky překladu expresivních konstrukcí (včetně eliptických), domníváme se, že primárním aspektem musí být aspekt pragmatický. Vzhledem k tomu, že se velký počet expresivních výpovědí vyznačuje pouze fatickou funkcí a prostředky vyjadřující

⁸¹ КОМИССАРОВ, В.Н. *Современное переводоведение*.

⁸² ПАРШИН, А. *Теория и практика перевода*.

⁸³ To, že všechny tyto definice patří teoretikům sovětské a ruské překladatelské školy, je náhoda.

⁸⁴ BARNET, V. *K problémům ekvivalence při lingvistickém srovnávání*, s. 12

tuto fatičnost tvoří komunikační jádro sdělení, je nutné správně určit a převést do cílového jazyka právě funkci. Z tohoto důvodu vyslovujeme domněnku, že se ekvivalenci v syntaktické rovině ve většině případů zachovat nepodaří. Neznamená to však, že nebude možné vytvořit paralelní paradigma syntaktických konstrukcí, které bude odpovídat paradigmatu ve výchozím jazyce v rovině komunikační.⁸⁵

V teoretické části výzkumu jsme shrnuli poznatky z oblasti BM, její syntaxe, elipsy jako syntaktického jevu, expresivity jako jevu BM, a dále vytvořili souhrnné pojetí expresivní elipsy jako jednoho z nejrozšířenějších jevů BM. Na základě studií ruských lingvistů jsme navrhli strukturní klasifikaci syntaktických konstrukcí a elipsy jako dílčího syntaktického jevu na základě opozice predikativnost-nepredikativnost. Stanovili jsme zařaditelnost těchto jevů do systému a zapracovali do tohoto systému i expresivní složku, která se vyjadřuje za pomoci lexikálních nebo/a syntaktických prostředků.

Dále jsme popsali komunikační a pragmatický aspekt expresivní elipsy a vymezili rozsah pojmu *adekvátní překlad* ve vztahu k našemu objektu výzkumu. Zcela jednoznačně jsme určili nadřazenost komunikačně-pragmatické roviny z hlediska ekvivalence v oblasti expresivních konstrukcí.

V této části jsme vytyčili celou řadu hypotéz, které je třeba ověřit na empirickém materiálu.

⁸⁵ Považujeme pragmatický aspekt za relevantní v oblasti konkrétní aktualizace komunikačních aktů. Proto z hlediska paradigmatické používáme neosobní komunikační hledisko.

Empirické zkoumání problematiky

1. Úvod

V teoretické části jsme vytvořili klasifikaci, která spojuje do jednoho modelu eliptické konstrukce BM, a to na základě opozice predikativnost-nepredikativnost. V kapitole o expresivitě jsme dospěli k názoru, že expresivní složka výpovědi je v syntaktické rovině tvořena buď samotnou strukturou věty, nebo přidáním určitých emocionálně hodnotících výrazů. Právě na tomto základě bude tvořena klasifikace i pro empirický výzkum. Vycházíme z naší klasifikace eliptických konstrukcí BM, kterou doplníme o další významově expresivní složku. Podkladem pro doplnění této složky nám budou sloužit práce L. A. Piotrovské,⁸⁶ L. V. Stižkové⁸⁷ a do určité míry i materiály z ruské gramatiky.⁸⁸

Náš výzkum se opírá o excerpci z 5 různých původně ruských uměleckých děl a jejich překladů do češtiny. Jedná se o Pelevinovy romány „Čapajev a prázdnota“ (P.ČP.), „Omon Ra“ (P.OR.), „Helma hrůzy“ (P.HH.), „Generation P“ (P.GP.) a Sorokinův dialogický román „Fronta“ (S.Fr.). Tyto romány jsou přeloženy různými překladateli („Omon Ra“, „Helma hrůzy“ a „Generation P“ – Libor Dvořák, „Čapajev a prázdnota“ – Ondřej Mrázek a „Fronta“ – Jakub Šedivý). Právě tato skutečnost nám umožní získat poměrně reprezentativní vzorek překladatelských řešení a posoudit je z hlediska adekvátnosti v cílovém jazyce. Pro výhradně dialogický charakter románu „Fronta“ je v našem vzorku daleko nejvíce příkladů právě z této publikace. Avšak, jak bude zřejmé z níže uvedených příkladů, i v rámci jednoho díla překladatel mnohdy volí velmi odlišné strategie. Vzhledem k tomu, že pro pochopení originálu a jeho adekvátní převod do cílového jazyka je rozhodující rovina pragmatická, uvádíme všechny

⁸⁶ ПИОТРОВСКАЯ, Л.А. *Лингвистическая природа эмотивных высказываний (на материале русского и чешского языков)*.

⁸⁷ СТИЖКО, Л.В. *Экспрессия разговорности в контексте чешского и русского художественного диалога*.

⁸⁸ BARNETOVÁ, V., et al. *Русская грамматика*.

příklady ve vazbě na určitou komunikační situaci, z níž je příjemce schopen odvodit podstatu komunikačního aktu. V mnoha případech se však setkáváme s nedostatečnou kompetencí překladatele v jazyce originálu, zejména v rovině pragmaticko-komunikační, a z toho důvodu dochází k chybnému převodu hodnotících prvků, nebo i celých struktur. V tomto ohledu nás budou zajímat především ty typy syntaktických konstrukcí, které činí překladatelům největší potíže, abychom mohli navrhnout určitý model, vzor, který by pomohl tyto chyby v budoucnu minimalizovat.

K některým modelům, které jsou buď popsány v uvedených pracích, nebo které navrhujeme sami, se nám nepodařilo nalézt příklady v uvedených románech. Nicméně se domníváme, že tyto modely je nutné uvést a zařadit do celkové klasifikace, i když překladatelský aspekt těchto několika případů bude potlačen. Doufáme však, že tato studie bude rozpracována dále a zohlední to, co námi zvolený vzorec a rozsah diplomové práce zatím neumožnil detailně zpracovat.

Jak vyplynulo z naší excerpce, eliptické konstrukce lze rozdělit na predikativní a nepredikativní, i když vnitřní rozvrstvení v rámci těchto dvou kategorií není vždy jednoznačné. Nepredikativní výpovědi jsou reprezentovány všemi třemi druhy, tj. komunikémy, frazeologizovanými syntaktickými idiomy a frazeologizovanými syntaktickými jednotkami, avšak predikativní konstrukce jsou zastoupeny pouze prvním typem, tj. predikativními KSJ. Z tohoto důvodu vyčleníme v rámci predikativních konstrukcí několik skupin, a to na základě charakteru komunikačního jádra a jeho vztahu k verbu finitu.

Klasifikace nepredikativních konstrukcí bude ještě podrobnější než u Melikjana, protože jsme odpozovali ze syntaktického hlediska odlišné druhy frazeologizovaných syntaktických idiom a považujeme za nutné je vyčlenit do zvláštních podskupin.

Je také nutné zdůraznit, že se v této klasifikaci řídíme strukturním hlediskem a nikoliv hlediskem KF. Nicméně uvádíme míněné KF v závorkách pro přehlednější popis uváděných jevů. Navíc v případě komunikémů je KF základním diferencujícím měřítkem.

2. Eliptické konstrukce predikativního charakteru

2.1. Komunikační jádro neobsahuje verbum finitum

Tato skupina je tvořena modely, v nichž je expresivní prvek vyjádřen jak pomocí samotné syntaktické struktury výpovědi, tak i pomocných slov (částic *вот, ну, же, и, еще*). Z hlediska komunikačního je podstatné, že tyto konstrukce mají ryze fatický charakter, nenesou žádnou novou informaci a pouze vyjadřují postoj mluvčího k jednotce sdělení. Co se týče struktury výpovědi, uvedené konstrukce jsou nepostradatelné a jsou spolu s verbem finitem (Vf) nositeli komunikačního významu.

Nn еще (и) + Vf (rozčilení)

Хоть бы извинился. Спорит еще. *Kdybyste se aspoň omluvil a nehádal se se мною.* (S.Fr. s. 116)

Tady zřejmě došlo k posunu v expresivitě směrem k její neutralizaci.

А то не + Vf (ironie)

Скажите, — тихо обратился я по дороге к идущему вслед за мной Жербунову, — почему я здесь? [...] — А то сам не знаешь, — сказал он. *Prosím vás, - obrátil jsem se potichu na Hřebejkina, - řekněte mi, proč jsem vlastně tady? [...] Copak to nevíš? – řekl.* (P.ČP. s. 65)

Еще бы (не) + Vf (zdůraznění postoje)

А вы шутник, — сказал Сердюк, [...] — Еще бы сказали — орден трудового красного знамени. — *Vy jste ale vtípaček, - řekl Srdík, [...] – Ještě, že jste neřekl: Řád Práce Rudého Praporu.* (P.ČP. s. 117)

А еще + Vf (výtka)

А еще учит всех жить! *A ještě nás poučuje o životě!* (přel. M.M.)

Вот (тебе) и + Vf

Tuto konstrukci vymezuje ve své práci Piotrovská⁸⁹ a definuje ji jako komunikační akt vyjadřující **politování** nad neuskutečněným plánem se záporným postojem. Jedná se však o explicitní vyjádření vnitřního monologu.

Вот тебе и съездили на рыбалку! *To jsme si ale zachytili! / To byl teda rybolov!* (přel. M.M.)

(А то) как (же) не + Vf (zdůraznění postoje)

Почему ты боишься? – А как же мне не бояться! *Proč se bojíš? – A jak se nemám bát?*

Вот/во/ ну/ ну и Nn + Vf (zesílení negačního postoje)

Не веришь, барин? Ну и не верь. *Nevěříš mi, co, milostpane? Tak si nevěř.* (Р.ČР. s. 153)

Почему (бы, же) (и) не + Vf

Почему бы туда и не поехать? *Proč bychom tam nezajeli?* (přel. M.M.)

Где (уж) Nd + Vf (rozčilení)

Где уж ему понять! *Jak by to mohl pochopit!* (přel. M.M.)

Ничего себе + Vf (údiv)

Ничего себе сходила вынести мусор! *To byla teda cesta k popelnicím!* (překl. M.M.)

Ну и + Vf (vysoká míra)

Ну и наелась мороженого! *To jsem se teda naspala zmrzlinou!* (přel. M.M.)

⁸⁹ ПИОТРОВСКАЯ, Л.А. *Лингвистическая природа эмотивных высказываний*, s. 233

Vimp + больше (výtku)

Ври больше! *To ti tak věřím! / Nekecej! / Nevyprávěj pohádky!* (přel. M.M.)

Вот (тебе) и + Vimp

Tuto konstrukci vymezuje ve své práci Piotrovská⁹⁰ a definuje ji jako komunikační akt vyjadřující **rozčilení**. Jedná se však o explicitní vyjádření vnitřního monologu.

Вот и верь после этого людям! – *Pak někomu věřte!* (přek. L.P.)

Bohužel se nám nepodařilo najít dostatečný počet příkladů tohoto typu konstrukcí v námi zvolených románech, dokonce jsme některé příklady museli pro názornost sami doplnit. Z tohoto důvodu lze těžko hodnotit překladatelský aspekt těchto konstrukcí. Domníváme se však, že počet překladatelských invariantů je omezený, protože je vázán na formu verba finita a komunikační funkci výpovědi. Proto lze pro každý příklad vytipovat v češtině 2 až 3 odpovídající modely, které budou univerzální z hlediska komunikačního významu (srov. případ frazeologizovaných syntaktických jednotek).

2.2. Komunikační jádro obsahuje verbum finitum

V tomto podtypu tvoří komunikační jádro výpovědi sloveso. Většinou však nevystupuje samostatně a je doplněno synsémantickými prvky, které dodávají doplňující význam (zesilují, zeslabují, navozují situační kontext apod.). Z této skupiny lze vyčlenit tři typy jevů.

I. První z nich se nejvíce blíží frazeologizovanému syntaktickému idiomu a modalita predikativní výpovědi je zcela posunuta. Co se týče komunikačního jádra, konstrukce tohoto typu jsou s ním totožné. Narozdíl od predikativních konstrukcí bez Vf mají tyto konstrukce informativní charakter a jednoznačně vyjadřují

⁹⁰ ПИОТРОВСКАЯ, Л.А. *Лингвистическая природа эмотивных высказываний*, s. 233

souhlas/nesouhlas komunikanta s obsahem výpovědi mluvčího. Nositelem komunikačního významu je Vf, synsémantické prvky mají pouze doplňující úlohu. Ačkoliv jsme si zvolili obecnou klasifikaci predikativních konstrukcí, je zajímavé, že právě tento typ odpovídá komunikátu s formální predikativností.

(Да) не скажи (nesouhlas)

У нас гуляй хоть всю ночь... - Ну, не скажите. Вон у нас во дворе за три года - два убийства было. С ограблением. *U nás se můžeš procházet klidně celou noc...* - No to zas není tak docela pravda. *U nás ve dvoře byly za tři roky dvě loupežný vraždy*. (S.Fr. s. 237)

Setkali jsme se i s překladem zcela chybným, kdy překladatel pojal tuto konstrukci jako klasický příklad rozkazovacího způsobu a použil gramatický kalk v češtině. Navíc nechal bez povšimnutí vid slovesa, který v případě záporového rozkazu má být v ruštině nedokonavý.

Да игрушка - видно сразу... - Не скажи. *Na první pohled je vidět, že je to hračka...* - Neříkej. (S.Fr. s. 72)

(Да) брось (ты) (nesouhlas)

У тебя такие волосы чудесные... - Да брось ты. *Ty máš tak krásný vlasy...* - Nech toho, přece. (S.Fr. s. 51)

Устала, как собака. - Устала? - Ага. - Да брось ты. *Jsem utahaná jako kuň. – Unavená, jo? – Jo. – Ale nech toho*. (S.Fr. s. 83)

Обязаны отбирать и списывать. - Да бросьте вы! Обязаны! Они наживаются на этом будь здоров... *Musej je dávat stranou a vodepisovat. – Ale co vás nemá! Prej musej! Dyt' jim to jde do kapsy, to snad nemyslíte vážně...* (S.Fr. s. 23)

(И) не говори (souhlas)

Как она в пальто стоит! С ума сойти. - Не говори... *Podívejte se na tu v tom kabáte! Že jí není vedro, to teda nechápu. – To mi povídejte...* (S.Fr. s. 33)

Podobně jako v prvním příkladu jsme se setkali se záměnou této konstrukce za klasický rozkazovací způsob. V tomto případě je

však vid nedokonavý, což může překladatele skutečně zmást. Musí se proto řídit rovinou pragmatickou.

Тебя б в тайгу на зимовье. Всем бы припасы оставлял. - Не говори... *Kdyby tě poslali do tajgy na zimoviště, všem by si určitě nechal svoje zásoby, co. – Nekecej...* (S.Fr. s. 154)

II. Druhý typ konstrukcí se od prvního liší pouze tím, že komunikační jádro není totožné s uvedenými modely. Plní pouze fatickou funkci, avšak svou strukturou předesílají informaci, která bude následovat. Z hlediska komunikačního jsou tyto konstrukce postradatelné a tvoří pouze doplňující část souvětí. Zároveň je podstatné, že tyto konstrukce mají ryze fatický charakter, nenesou žádnou novou informaci a pouze vyjadřují postoj mluvčího k jednotce sdělení. Co se týče struktury výpovědi, uvedené konstrukce jsou spolu s komunikačním jádrem sdělení, které po nich následuje, nositeli komunikačního významu.

Что ни говори,... (generalizace)

Что ни говори, а своя рубашка ближе к телу. Ať si říká kdo chce, co chce, každý si hledí hlavně svého.

Я покажу.... (výhrůžka)

Я тебе покажу как обманывать старших! Já ti dám, klamat starší!

Что и/тут говорить,... (politování)

Да... что тут говорить... Это милиция распорядилась... - Идиоты... *No ano... co mám na to říct*... *Takhle to nařídila milice*... - *Idioti*... (S.Fr. s. 252)

А то смотри,... (várování)

Setkali jsme se pouze s jedním výskytem této konstrukce, ale překladu nebyl adekvátní.

Вадик! А чаю не хочешь? - Нет! Господи... ну и акустика... - А то смотри, он тепленький!... *Vadimku! A čaj nechceš? – Ne! Panebože... to je ale*

akustika... - Ten čaj je ale teplej!... (S.Fr. s. 288) (rozmyslí si to dokud je ještě teplej – přel. M.M.)

Смотри у меня,... (vúhrůžka)

Смотри у меня, если разобьешь стекло, не пушу гулять! Dej si pozor, jestli rozbiješ sklo, tak budeš sedět doma! (пřel. M.M.)

III. Третий тип се спíše podobá frazeologizovaným syntaktickým jednotkám, v nichž je predikativnost vyjádřena explicitně. Navíc tyto konstrukce nejsou samostatné a vyžadují verbum finitum, které je však na tuto konstrukci sémanticky vázáno jen ve velmi omezené míře. Synsémantické prvky jsou nepostradatelnou součástí struktury, která je spolu s verbem finitem nositelem komunikačního významu. Je však nutné zdůraznit, že tento typ se od ostatních odlišuje modálním charakterem výpovědi. Charakter struktury je pak informativní.

Очень нужно/нужен/нужна/нужны + Vinf (pohrdání)

Очень нужно мне с тобой связываться! То mám tak zapotřebí se s tebou zahazovat!

Надо же (такой (в косв. пад.)) + Vf (údiv)

А что, они рано закрывают сегодня? - За мной уже не пускали. - Надо же... *Сopak dneska zavírají tak brzo? – Za mnou už nikoho nepouštěli. – To je teda pěkný!*... (S.Fr. s.25)

Надо же, повезло. *No to je teda klika* (P.HH. s.77)

А как звали вашу девушку? - Лена. - Меня тоже Леной зовут. Надо же. *A jak se jmenovala ta vaše dívka? – Lena. – Já se taky jmenuju Lena. To je ale náhoda!* (S.Fr. s.142)

Ты тут испачкался в чем-то... - Спасибо... да... надо же... *Jseš tady vod něčeho špinavej... - Děkuju...jo...no jo...* (S.Fr. s. 230)

А плитку такую милую тоже ваш бывший муж выложил? - Да. - Надо же. На все руки мастер. *A takový hezký dlaždičky, to dělal taky váš manžel? – Jo. – To jsou hnedka vidět zlatý ručičky.* (S.Fr. s. 255)

Setkali jsme se i s chybným překladem, kdy zřejmě překladatel nepochopil komunikační význam výpovědi. Místo údivu ho totiž pokládal za rozčilení, a proto zcela posunul význam repliky.

..... [дождь] льет и льет..... надо же. ... *pršet asi nepřestane.....už by ale mohlo*... (S.Fr. s. 261)

Смотри не + Vimp (varování)

У тебя щеки пылают. - Уффф... уффф... уффф... - Не лопни смотри... - Спасибо... *Úplně ti hořej tváře.* - Ufff... uff... uff... - Abys nepraskla... - Dik... (S.Fr. s. 145)

Не утопи меня, смотри... - Горячо чего-то... *Dej pozor, nebo mě utopíš*... - *Je to nějak horký*... (S.Fr. s. 278)

Не утони смотри... - Фууу... не могу... *Dej pozor, ať se neutopíš*... - Ufff... *já nemůžu*... (S.Fr. s. 286)

Závěrem lze říci, že se tyto konstrukce v uvedených literárních dílech nevyskytují často a vzorek příkladů není velký. Nicméně z uvedeného materiálu doplněného o vlastní příklady můžeme vyvodit závěr o povaze překladů těchto jevů do češtiny. Překlady se vyznačují určitou gramatickou regulérností. Zaprvé všechny predikativní konstrukce jsou přeloženy predikativními konstrukcemi. Dále všechny konstrukce mají jednoznačný význam, který nevyžaduje širší kontext. Z tohoto důvodu i v překladech lze najít určitý systém. Netvrdíme však, že se jedná o jediný překladový ekvivalent. Zároveň pozorujeme odlišnosti v překladech konstrukcí s explicitně nebo implicitně vyjádřenou predikativností. V případě implicitně vyjádřené predikativnosti je rozmanitost překladů mnohem vyšší, než v případě s explicitně vyjádřenou predikativností. Lze to zdůvodnit tím, že pragmatická stránka výpovědi je tím zřetelnější, čím explicitněji je vyjádřena predikativnost této výpovědi.

Závěry uvedené klasifikace predikativních konstrukcí lze stručně shrnout v následující tabulce:

Typ konstrukce		Nositel expresivity	Charakter výpovědi	Nositel komunikačního významu
Bez Vf		Synt. konstrukce + synsémantické prvky	Fatický	Konstrukce + Vf
S Vf	I.	Synt. konstrukce	Informativní	Konstrukce
	II.	Synt. konstrukce + synsém. prvky	Fatický	Konstrukce + Vf
	III.	Synt. konstrukce + synsém. Prvky	Informativní	Konstrukce + Vf

3. Eliptické konstrukce nepredikativního charakteru

V teoretické části výzkumu jsme dospěli k názoru, že do této kategorie patří komunikémy, frazeologizované syntaktické idiomy a frazeologizované syntaktické jednotky. Bohužel tato kategorie nebyla zpracována v klasifikacích elipsy Skovorodnikova a Zemské, proto budeme muset navrhnout vlastní klasifikaci, do níž zapracujeme Melikjanovu klasifikaci syntaktických FJ.

3.1. Komunikémy

Do této skupiny zařadíme neverbální jednoslovné konstrukce, které však nemají jednoznačnou sémantiku. Právě z tohoto důvodu uvádíme v závorce co nejbližší synonymum.

Вот (= держите)

Копейки нет. - Есть... вот... *Nemáte kopejku? – Mám...tumáte...* (S.Fr. s. 57)

А эта битая... - Давайте. Вот. - И мне. - И вам. *Á, prasklá sklenice... - Dejte to sem. Sem mi to dejte. – Mně taky. – Vám taky.* (S.Fr. s. 58)

А чего ж вы даете? - Извините. Вот. - Другое дело... *Co to má bejt? – Promiňte. Tady to je. – To je něco jinýho.* (S.Fr. s. 59)

Вадик, дай монетку, я позвоню. - Монетку... Щас... вот. Держи двушку. *Vadime, dej mi drobný, já si skočim zavolat. – Drobný... počkej... hned to bude. Tady máš.* (S.Fr. s. 61)

Мам, а дай я хлебца покрошу им. - На... немного... вот. Иди, только не пугай. *Mamí, dej mi kousek chleba, já jim ho dám. – Na... kousek...tady máš. Tak jdi a nevyplaš je.* (S.Fr. s. 97)

А у нас вместе посчитайте. - Рубль... рубль сорок две. - Вот. *Nám to spočítejte dohromady, jo. – Rubl...rubl čtyřicet dva. – Tak.* (S.Fr. s. 134)

Посчитайте вот... - Тридцать девять... копейку найдете? - Вот... *Kolik to dělá? – Třicet devět...nemáte kopejku? – Tady je...* (S.Fr. s. 135)

У меня кофе одно. Вот, без сдачи. *Mám jenom kafe. Tady máte akorát.* (S.Fr. s. 135)

Так... сорок девять... - Вот, пожалуйста. *Tak...čtyřicet devět... - Tady to máte.* (S.Fr. s. 135)

Закурить не будет? - Есть... вот... *Cigareta by nebyla? – Jo...tady...* (S.Fr. s. 234)

Вот. Правда, нравится? Сам делал. *Tak. Že se vám líbí? To jsem dělal sám.* (P.OR. s. 66)

Z uvedených příkladů je zřejmé, že pro překlad tohoto komunikému existuje velké množství invariant. Všechna řešení jsou adekvátní a ekvivalentní originálu v pragmatické rovině. Pozoruhodná je i nejednotnost volby predikativní či nepredikativní konstrukce pro překlad výpovědi nepredikativního charakteru.

Вот (= ну что я вам говорил!)

Вот. Так и под машину попала бы. - Идет себе напропалую. - А вот из-за таких старух в основном аварии происходят. *Podívejte na ni, na bábu jednu, kdyby tak spadla pod auto. – Ta má pro strach uděláno. – No a kvůli takovejmhle bábám jsou pak bouračky.* (S.Fr. s. 62)

Автобус сломался, и она побежала. Вот! А кто теперяшний побезит? *Autobus se porouchal, a tak prostě běžela. Tak to bylo! A kdo dneska poběží?* (S.Fr. s. 128)

Z těchto dvou příkladu je vidět, že si překladatel volí predikativní a explicitnější konstrukci (zvláště př. 1). Domníváme se, že nepredikativní řešení v češtině ani možné není. Zároveň jsme se setkali i s tím, že překladatel tento komunikém vůbec vynechal.

Сейчас модные серебряные плетенки. Видел? - Видел. - **Вот**. Я скоро достану себе. *Ted' jsou v módě takový stříbrný sandále. Už si je viděl? – Jo, viděl. – Takový si taky brzo pořídím.* (S.Fr. s. 122)

Вот (= готово)

Люда, садись... - Грязно, Паш... - На газету, постели. - **Вот**... фууу... настоялись ноженьки... *Lído, sedni si... - Pašo, vždyť je to špinavý... - Na, dej si pod sebe noviny. – Uf...uff...nožičky moje...* (S.Fr. s. 71)

Подвиньтесь немного... - А некуда больше. - Немножко хотя бы. - Пожалуйста. - **Вот**, нормально... *Posuňte se trochu... - Není kam. – Aspoň trošku. – Prosim vás. – Takhle je to dobrý...* (S.Fr. s. 118)

ну, что, на эту [лавочку сядем]? - Давай. - **Вот**... тут уютненько... *Tak co, sednem si támhle? – Jo. – Hm...tady je příjemně.* (S.Fr. s. 216)

Потрясающе! Пред такой женщиной надо вот... так вот, на колено и... прошу руку вашу... **вот**... *Prostě úžasný! Před takovou ženou se musí... takhle, na kolena a... žádám vás o ruku...tak...* (S.Fr. s. 269)

Пожалста. Пошли... вылезай... - Дай мне руку... **вот**... *Prosim. Pojd'... vstávej... - Podej mi ruku...no...* (S.Fr. s. 289)

Všechna uvedená řešení jsou zřejmě adekvátní z hlediska převodu komunikačního významu. V překladech jsme se setkali jak s predikativními, tak i nepredikativními ekvivalentními strukturami. Pozoruhodné také je, že v případě nepredikativních konstrukcí překladatel někdy volí jiné synsémantické prvky než v originálu (např. citoslovce místo částic). Také jsme narazili na zajímavý jev, kdy došlo k posunu významu výpovědi, která bezprostředně následovala komunikému. Nebylo totiž zřejmé, zda tato překladatelova chyba byla způsobena nepochopením struktury samostatné výpovědi, či vágní představou o samotném komunikému a jeho komunikační zakotvenosti.

Тут хорошо. Приляг. - Фу ты... ой, [...]... фууу... - **Вот**. Самому же лучше. *Tady je příjemně. Opři se. – Uf...[...]...ufff... No vidíš. I mně je líp.* (S.Fr. s. 224)

Вот (= *здесь*)

Давай вот это отгадаем... по вертикали... вот... алфавит... - Да это просто азбука. *Pojď, teď to vyluštíme tady...svisle...tady...abeceda...* - *Jednoduše azbuka.* (S.Fr. s. 114)

А вот... смычковый инструмент. - Скрипка. *Tak třeba tady...strunný smyčcový nástroj.* (S.Fr. s. 116)

Да (= *что тут скажешь*)

Как это — несколько секунд вечных мучений? Если всего несколько секунд, то почему они вечные? — Это только пережить можно. М-да. А можно и не пережить. *Jak to myslíš: několik vteřin věčných muk? Proč ta věčnost, když je to jen několik vteřin? – To se musí zažít. To jo... Ale taky se to nemusí přežít.* (P.GP. s. 47)

Ну (= *да*)

А потом [...] покурил и папиросу туда выкинул... - Ну. И на воздух взлетел. *A potom [...] zapálil si cigaretu a pak ji hodil do mísy... - Jo, a vyletěl do povětří.* (S.Fr. s. 155)

Эх (= *ну что поделаешь*)

Придется тебе поехать туда одному. – Эх. *Budeš tam muset jet sám. – Ach jo.* (překl. M.M.)

V případě těchto čtyř komunikémů se nám nepodařilo vytvořit reprezentativní excerpční vzorec vzhledem k jejich minimálnímu výskytu v námi zvolených pěti románech. Nicméně si dovolíme vyslovit domněnku, že se tyto nepredikativní konstrukce do češtiny překládají také pomocí nepredikativních konstrukcí.

Ze všech výše uvedených příkladů lze udělat několik závěru o povaze a překladatelském aspektu komunikémů. Jsou tvořeny samostatným synsémantickým prvkem, který je tím pádem nositelem komunikačního významu a expresivity (z vysvětlivek v závorce vyplývá, že se nejedná o prvky expresivně neutrální). Z hlediska charakteru výpovědi jsou tyto jednotky fatické.

Co se týče překladu komunikémů do češtiny, dospěli jsme k názoru, že se mnohdy překládají pomocí samostatných

synsémantických prvků, občas se však v cílovém jazyce používají synsémantické prvky jiného slovního druhu. I přesto lze konstatovat, že se právě v tomto případě jedná o překlad ekvivalentní v syntaktické rovině. Někdy dochází k explicitaci komunikémů komplexnější konstrukcí, která má zpravidla predikativní charakter.

3.2. Frazelogizované syntaktické idiomy

Poté co jsme roztrídili vyexcerpované příklady, všimli jsme si, že existují dva typy frazeologizovaných syntaktických idiomů (FSI). První z nich se nejvíce podobá komunikému, který je však víceslovný. Druhý typ lze také označit za víceslovný komunikém, tvoří však nedílnou součást komplexnější predikativní výpovědi.

3.2.1. FSI totožné s komunikačním jádrem

Tento druh frazeologizovaných syntaktických idiomů je jako celek nositelem komunikačního významu (stejně jako komunikém) a vzhledem k jeho nečlenitému charakteru ho lze rovněž jako celek považovat za nositele expresivního významu. Z hlediska charakteru výpovědi je fatický.

Что/чего ты/вы! (nesouhlas)

Так это целый день стоять! - Да что вы. Тут быстро отпускают. *To je ale na celý den.* – *Ale jděte.* *Tady to jde celkem rychle.* (S.Fr. s. 22)

Теперь будет значительно быстрее. - Почему? - Потому что вы подошли. - Да что вы, ей-богу! Остряк-самоучка! *Ted' to pude ale mnohem rychlejc.* – *Proč myslíte?* – *Protože jste si sem stoupla vy.* – *Panebože! Nechtěl byste toho už nechat!?* *Vtipálek samouk, co?!* (S.Fr. s.27)

Лена, давайте мне вашу сумку. - Да что вы, не надо. *Leno, dejte mi tu vaši tašku.* – *Co to děláte?* *Nedám vám ji!* (S.Fr. s. 29)

На весу держи, ну что ты! - Не кричи. *Drž to rovně!* *Co děláš?* – *Nekřič tak...* (S.Fr. s. 35)

Хочешь еще? - Нет, что ты, пей. *Chceš ještě?* – *Ne, zbláznil ses, pij.* (S.Fr. s. 60)

Хочешь колбаски? - Да что ты. *Chceš salám? – Ne, dík.* (S.Fr. s. 72)

Дай сюда... вот так... - Ой... больно! Что ты! Мамочка! *Dej mi to...no tak... - Aú...to bolí! Co děláš! Maminkó!* (S.Fr. s. 79)

Не больно? - Нет, что ты. *Nebolí to? – Proč?* (S.Fr. s. 86)

Вадик! Ну что же ты! Проснись! *Vadimku! No tak! Probud' se!* (S.Fr. s. 91)

Это первая женщина у тебя была? - Да нет, что ты... *To byla tvoje první? – Ale ne, jak tě to napadlo...* (S.Fr. s. 291)

Люд... ну что ты... я не достоин... *Lido...ale co to děláš...to si nezasloužím...* (S.Fr. s. 293)

Опоздал... очередь прошлепал... лапоть... - Да что ты... господи... рань какая... *Zaspal jsem...zmeškal jsem tu frontu...ksakru... - Co blázníš...panebože...tak brzo po ránu...* (S.Fr. s.301)

Неделю дождя не было... - А может обойдется? - Да что вы! Вон темнота какая прет...*Nejmíň tejden už nepršelo... - Třeba to přejde? – Ale prosim vás! Koukejte, jaká se udělala tma...* (S.Fr. s. 245)

Знаете что, идите-ка в ванну, снимите вашу рубашку. А я утюгом ее просушу. - Да ну что вы... с какой стати вас обременять... *Víte co? Jděte do koupelny, sundejte si tu košili a já vám ji žehličkou usuším. – Ale to přece...přece vás nemůžu tak obtěžovat...* (S.Fr. s. 249)

Вон урна позади уже. - Так она по-моему всегда была позади. - Нет, что вы. *Támhleto popelnice je už za náma. – Podle týho byla vod začátku za náma. – Ale co vás nemá.* (S.Fr. s. 33)

Да тут еще час кричать будут! А после перерыв у них на обед! Пошли, чего ты! *Tady budou ještě nejmíň hodinu vyřvávat! A pak maj stejně polední pauzu! Tak jdem, co stojíš?* (S.Fr. s. 211)

Z uvedených příkladů je zřejmé, že možností překladů této konstrukce je celá řada, a to jak pomocí nepredikativních, tak i predikativních konstrukcí. Z hlediska komunikačních aktu jsme se v překladech kromě oznamovacích konstrukcí také setkali s tázacími a zvolacími strukturami. Nicméně expresivní a pragmatická složka výpovědi zůstala zachovaná a domníváme se, že tyto překlady lze považovat za rovnocenné a adekvátní invarianty.

Zároveň jsme se však setkali i s úplným vypuštěním této konstrukce v překladu:

Ну пошли с нами, чего ты. Опохмелишься. *Tak pojd' s náma. Dáme vyproš'ováka.* (S.Fr. s. 229)

Některé překlady byly přeloženy chybně, k čemuž zřejmě došlo z důvodu nepochopení pragmatického významu výpovědi:

Сладкая девочка была, что ты... – *Sladká holka to byla, **co máš***... (S.Fr. s. 240) (jako jedna z možných adekvátních variant se nabízí *Milá holka, no fakt*... - M.M.).

Поздний ребенок, что вы... Это трудное дело. ***Ale ne**, měla ho, když už byla starší*... *To máte těžký.* (S.Fr. s. 241) (*Co si budeme povídat, měla ho, když už byla starší*... - přel. M.M.)

Что ж(е) ты! (výtka s politováním)

Эх, Гриша, — сказал Чапаев печально, — что ж ты? Ведь сам знаешь, нельзя тебе ошибаться сейчас. *Ajajaj, Grišo, Grišo, - řekl Čapajev lítostivě, - co je to s tebou? Vždyť přece dobře víš, že teď už nesmíme dělat chyby.* (P.ČP. s. 135)

Ну, молодой человек, что ж вы так... *No tak, mladíku, co se tak*... (S.Fr. s. 247)

V těchto případech jsme se také setkali s překlady pomocí predikativních a nepredikativních konstrukcí, přičemž expresivní prvek zůstal zachován.

(Да) ты/вы что! (výtka)

А очередь?. - Ты думаешь, пропустим? Ты что! Вон за нами сколько выстроилось, посмотри. *A co fronta? – Ty si myslíš, že ji necháme bejt? Zbláznila ses? Jen se podívej, kolik lidí je za náma.* (S.Fr. s. 32)

Вадим... ты что... ну разве можно здесь... *Vadime...co to děláš...dyť jsou tady lidi*... (S.Fr. s. 51)

Давай свет погасим и заснем? - В воде? - Ага... - Да ты что. Размокнем все. *Co kdybychom zhasli a usnuli? – Ve vodě? – Jo... - To je teda nápad. Budem celý rozmáčený.* (S.Fr. s. 287)

Пошел ты... сволочь... - Я вот... я вот... пойду...- Эй, эй, ребята, вы что! *Táhni...smrade... - Jo...jo...už jdu... - Lidi, co to děláte!* (S.Fr. s. 221)

Tady překladatel použil pouze predikativní konstrukce a domníváme se, že nepredikativní řešení v tomto případě ani možné není (možná s jistou mírou nadsázky pouze *Cože??!*).

Уж ты! (údiv)

Уж ты, тяжелая какая! *Fuj, ta je ale těžká!* (S.Fr. s. 30)

Уж ты! *Ty brd'o!* (S.Fr. s. 32)

Уж ты, а тут тоже порядком народу... *Fuj, tady je ale taky hodně lidí...* (S.Fr. s. 131)

Уж ты... очередь какая... *Fuj... to je ale fronta...* (S.Fr. s. 145)

Уж ты, народищу сколько... *To je ale lidí...* (S.Fr. s. 159)

Уж ты, как растянулись. *To se ta fronta pěkně natáhla.* (S.Fr. s. 227)

Ой! - Уж ты... извините пожалуйста. - Ой, как вы испугали меня... кошмар какой... *Jé! - Ježíš... promiňte prosím vás... - Vy jste mě teda vylekal...to je strašný...* (S.Fr. s.248)

Уж ты, красота какая, — сказал он. — Это Алиса в Стране чудес? *Tohle je panečku nádhera! To má bejt Alenka v říši divů?* (P.GP. s. 47)

V tomto případě jsme se setkali s překladem jak pomocí synsémantických prvků (citoslovcí), tak i predikativních konstrukcí, které však již realizují expresivní konstrukci odlišným způsobem a zabudovávají ji do struktury výpovědi.

I když kritika překladu není cílem této práce, jeden z příkladů obsahující tuto konstrukci (která byla přeložena adekvátně) má významový posun ve druhé části výpovědi.

Уж ты, восьмой час уже. *Jémine, už je vosum.* (S.Fr. s. 69) (místo *už bylo sedm*)

(Да/а) ну тебя/его/их/вас! (rozčilení)

Да ну его, — сказал он наконец. — Лучше я кокаину пять грамм возьму, чем с ума сходить. *Kašlu na to, - řekl konečně. - To si dám radší pět gramů kokainu, než se dostat na cvokárnu.* (P.ČP. s. 170)

Не нервничайте. - Сами нервный. - Да ну вас. *A nerozčilujte se! – Vy se nerozčilujte! – Vlezte mi na hrb, jo!* (S.Fr. s.28)

Вы на брюки себе льете, гражданин. - Ой! Протекло... а ну его... весь извозился... *Pane, kape vám to na kalhoty. – Ksaku! Teče to spodem...kruci...celej jsem se zadělal.* (S.Fr. s. 36)

С другой стороны, так уж никто не пролезет. - Да ну вас... *Z druhé strany se sem stejně už nikdo nedostane. – Jděte někam...* (S.Fr. s. 102)

Вот как (?) (údiv)

И никто толком не мог объяснить, пока какой-то румын, который почему-то был с англичанами, не сказал, что понимает, о чем речь. — Вот как, — сказал Котовский и посмотрел на часы. — Не волнуйтесь, уже недолго. *Nikdo jim to nedokázal pořádně vysvětlit, dokud nějaký Rumun, který tam byl bůhví proč s Angličany, neřekl, že on ví, o čem je řeč. – To je zajímavé, - řekl Kocurkin a pohlédl na hodinky. – Nebojte se, už to nebude dlouho trvat.* (P.ČP. s. 192)

А что касается творца этого мира, то я с ним довольно коротко знаком. — Вот как? — Да-с. Его зовут Григорий Котовский. *Ale co se týče stvořitele tohoto světa, tak s tím se už nějakou dobu znám. – Cože? – Ale ano. Jmenuje se Grigorij Kocurkin.* (P.ČP. s. 215)

И у меня самого имеется подобная проблема. — Вот как? — спросил я с несколько издевательской интонацией. — И как же вы ее решаете? *Já sám mám například podobný problém. – Ale! Opravdu? – zeptal jsem se s lehkou ironií v hlase. – A jak ho řešíte?* (P.ČP. s. 28)

Обо что же вы ударились? — Об Останкинскую телебашню. — Вот как. А как это произошло? *A o co jste se uhodila? – O televizní věž v Ostankinu. – Ale, to je zvláštní. A jak se vám to přihodilo?* (P.ČP. s. 33)

Это такое учение, — сказал я, — которое было очень популярно в Польше во времена Чингиз-хана. — Вот как, — сказал Чапаев. — Какие вы интересные знаете слова. *To je jedno takové učení, - řekl jsem, - které bylo velice populární v Polsku za času Čingiz-chána. – To se podívejme, - řekl Čapajev. – Jaká znáte zajímavá slova.* (P.ČP. s. 56)

Я боюсь, что вы будете разочарованы, если я расскажу вам, почему я там сидела. — Вот как? Какие же могут быть мотивы, чтобы сидеть у кровати раненого? *Obávám se, že budete rozčarovaný, když vám řeknu, proč jsem tam seděla. – Ale? Jaké mohou být podle vás pohnutky k tomu, aby někdo seděl u lůžka raněného?* (P.ČP. s. 86)

Интеллигент [...] отлично знает, что в ней все-таки жив был нравственный закон. — Вот как? Отчего? *Inteligent [...] si velice dobře uvědomuje, že v něm přece jen žil platný mravní zákon. – Opravdu? A proč?* (P.ČP. s. 101)

Тимур Тимурович, — неожиданно заговорил из угла Володин, — а ведь это духи были. — Вот как? — вежливо спросил Тимур Тимурович. — Какие духи? *Timure Timuroviči, - ozval se nečekaně z kouta Volodin, - ale vždyť to byli duchové!* — Prosím? — zeptal se zdvořile Timur Timurovič. *Jací duchové?* (P.ČP. s. 132)

V těchto příkladech se setkáváme s velmi rozmanitými překladatelskými řešeními jak nepredikativního, tak i predikativního charakteru. Všechny se v té či oné míře vyznačují expresivitou a zachovávají komunikační význam výpovědi, pročez je považujeme za možné adekvátní invarianty.

А то! (zdůraznění postoje)

Замысловато, — сказал Татарский. — А то. Это тебе не Эла Райса читать. *Poněkud komplikované, - usoudil Tatarskij. - To bych prosil. To není jako číst si v Alovi Riceovi.* (P.GP. s. 78)

Выписываешь «Форбс»? — А то. Чечня теперь часть Европы. *Copak ty si předplácíš Forbes? - To bych prosil. Čečensko je teď přece součástí Evropy.* (P.GP. s. 143)

Да ну! (nesouhlas)

На Ленинском давали молодую [капусту], вполне хорошая. - Да ну! Одни листья. *Na Leninský třídě prodávali mladý, takový hezký. - Ale jděte! Dyt' to nemělo žádnou hlávku.* (S.Fr. s. 24)

А может эти тоже хорошие? - Да ну! Чего хорошего. *Možná, že tyhle jsou taky dobrý? - Ale jdi ty! Co je na nich dobrýho?* (S.Fr. s.40)

Нам не достанется. - Говорят, что еще подвезут, так что может и достанется. - Да ну, достанется! *A na nás se teď určitě nedostane. - Říkali, že snad ještě nějaké přivezou, takže na nás možná i vyjdou. - Už to vidím.* (S.Fr. s. 64)

Говорят эти голуби разную заразу разносят. Эпидемии, холера там всякая... - Да ну, глупости. *Holubi prej roznášej všelijaký nemoci. Epidemie, cholera a bůhvíco ještě. - Ale to jsou hlouposti.* (S.Fr. s. 97)

Вообще с турникетами хорошо... - Да ну... одна каша... *To je docela dobrej nápad, s těma turniketama... - Ale...stejnak je to na jedno brdo.* (S.Fr. s. 102)

Тут сметана хорошая, бери полный [стакан]. - Да ну... *Tady je dobrá kysaná smetana, vem si celou skleničku. - Ale...* (S.Fr. s. 134)

Кинь ее [бутылку] в мусоропровод. - Сдавать не будем? - Да ну. Толкаться там. *Hod' ji do odpadu. – Copak je nevratná? – Kdo se tam bude zas tlačit?!* (S.Fr. s. 153)

Может, купим белую на двоих? - На двоих? Не сурово ли? - Да ну, чего там сурового! *Co kdybychom koupili ještě flašku vodky ve dvou? – Ve dvou? Není to moc? – Prosím tě moc, co to je pro dva!* (S.Fr. s. 211)

Ну, это слишком... - Не меньше! - Да ну... *To je příliš... - Ne méně!* – Ale... (S.Fr. s. 238)

А бедняки, пожалуйста, вон их по "Времени" показывают - на панелях спят... - Да ну. У нас покажут. Верь им... *A chudáci, jak je ukazují u nás ve zprávách, spějí na chodníku... - Ale jo. U nás to ukážou. Věř jim...* (S.Fr. s. 239)

Давай поиграем с тобой. Кидай! - Да ну, не хочется... - Устал, что ли? *Pojď, zahrajem si! Nahraj!* – Mně se nechce... - *Jseš unavenej?* (S.Fr. s. 242)

Ну, вы просто великий мастер. - Да ну. Поделка простая... *To jste teda velká umělkyně.* – Ale ne, to nic není... (S.Fr. s. 250)

Вот этот пейзаж мне нравится... - Да ну. Эпигонская живопись... *Tahle krajinka se mi docela líbí... - Ale jděte. To je epigonská malba.* (S.Fr. s. 251)

Правда я хотел... - Что? - Да ну вы обидитесь... *I když jsem chtěl.* – *Co jste chtěl?* – Ale neurazíte se... (S.Fr. s. 264)

V uvedených příkladech se také setkáváme s celou řadou adekvátních a velmi zdařilých překladatelských řešení, z nichž většina vychází právě z pragmatické složky výpovědi a nabízí velmi rozmanité syntaktické transformace v formě predikativních a nepredikativních konstrukcí, v nichž je zachován expresivní aspekt a komunikační význam.

Přesto jsme se setkali i s překlady chybnými, v nichž došlo k nepochopení pragmatické složky a zkreslení komunikačního významu.

Нет... да ну, тоже мне... Да нет, мам *Ne...ale jo, taky...ale ne, mami* (S.Fr. s.269) (*ale ne, co to povídáš* – M.M.)

Чего хорошего? - Шум не слышен. - Да ну, в небоскребе жить... *Co je na nich tak dobrýho? – Není tam slyšet rámus z ulice.* – No, bydlet tak v mrakodrapu...(S.Fr. s. 66) (*tohle bydlení v mrakodrapech...* - M.M.)

Да, там материал будь здоров. - Наши, вроде, тоже научились. - Да ну, плохие все равно. *Jo to jo, materiál to je kvalitní. – U nás se to už taky naučili jakžtakž dělat. – **Ale stejně** jsou ty naše pořád špatný.* (S.Fr. s. 76) (*ale jděte, ty naše jsou pořád špatný – M.M.*)

Ну да! (nesouhlas)

Что-то мало продвинулись... - Ну да, мало! Видишь, уже дом пошел. Мы же се teda neposunuli... - Jak to že ne?! Koukej, už jsme u toho domu. (S.Fr. s. 39)

I tady jsme se setkali s posunem komunikačního významu.

Потом еще не пускают назад... - Ну да, не пускают. Пускают. *A pak nás určitě nepustěj nazpátek... - **To je jasný**, pak nás nepustěj. Nebo snad pustěj?* (S.Fr. s. 52) (*ale co to povídáte? Jasně že pustěj. – M.M.*)

Да уж (skeptický postoj)

А красивые у тебя босоножки. - Нравятся? - Очень. А содержимое еще больше. - Да уж, да уж... Это финские. *Máš moc pěkný boty. – Líběj se ti? – Jo, moc. A obsah ještě víc. – **Nezlob**...Jsou fínský.* (S.Fr. s.121)

Ve dvou ze tří příkladů však došlo ke zkreslení komunikačního významu.

Сегодня не подъедут, я узнавал. - Точно? - Точно. - Хорошо бы. - Да уж... *Dneska nepřijedou, já se ptal. – Určitě? – Jo, určitě. – To by bylo fajn. – **Ale už**...* (S.Fr. s.125) (*To mi povídejte... - M.M.*)

Надо же. На все руки мастер. - Да уж... *To jsou hnedka vidět zlatý ručičky. – **Už toho nechte**...* (S.Fr. s 255) (*To teda určitě... - M.M.*)

(А) как же! (zdůraznění postoje)

А вы, значит, везучая. - Да причем здесь я. - Ну, как же. Таким симпатичным всегда везет. *Vy máte prostě štěstí. – Co s tím mám já společnýho? – **Ale jděte**. Taková sympatická slečna jako vy má vždycky štěstí.* (S.Fr. s. 27)

Чего, опять назад пятиться? - А как же. Добавили, теперь подвиньтесь. *Proč máte zase couvat? – **Co to má zase bejt?** Zboží jste doplnili, tak sebou teď hněte!* (S.Fr. s. 65)

А вот посадили бы всю бригаду, и другие почесались бы. - Почесались бы, а как же. *No a kdyby zavřeli celou brigádu, tak by si vostatní dali pozor. – No tak, dali pozor.* (S.Fr. s. 128)

А ты на переключке был? - А как же... ихх... был, а как же... *Byl jsi u vyvolávání? – Jo jasně...škyt...jasně, že byl...* (S.Fr. s. 222)

Podívejme se na dva příklady, v nichž došlo k posunu komunikačního významu.

А из-за нее люди погибли.- Да и парню наверно что-то будет... - А как же. У нас же разбираться не станут. *Dyt' zařvali kvůli ní. – A řidiče kvůli tomu budou ještě popotahovat... - Co vás nemá. To nebudou ani vyšetřovat.* (S.Fr. s. 62) (*No jasný!* – М.М.)

А я так вот подхожу однажды к мяснику, говорю, мне килограмма три хорошего мяса бы. И подмигнул ему. - Вынес? - Вынес, а как же. *To já jednou šel k řezníkovi a povídám mu: chtěl bych tři kila pěknýho masa, a mrknul jsem přitom na něj. – A co, dal vám ho? – Dal, a jaký!* (S.Fr. s. 129) (*Dal, jak jinak!* – М.М.)

Еще бы! (jistota)

Улавливаете, о чем я говорю? - Еще бы, — ответил я. *Chápete, o čem mluvím? – Jakpak by ne, - odpověděl jsem.* (P.ČP. s. 28)

Теперь скажите мне — готовы ли вы признать себя самураем клана Тайра? — Еще бы. *A nyní mně řekněte upřímně – jste připraven stát se samurajem klanu Tajra? – Jakpak by ne.* (P.ČP. s. 123)

Просторная у меня ванна? - Еще бы... *Ale mám to velkou vanu, že jo? – Ještě aby ne...* (S.Fr. s. 287)

Ты не веришь в то, что ты делаешь. Не участвуешь душой. — Не участвую, — сказал Татарский. — Еще бы. А вы чего хотите? *Ty prostě nevěříš ve věc, kterou právě děláš. Nedáváš do toho srdce. – To teda nedávám, - řekl Tatarskij, - a dobře dělám. Co byste po mě chtěl?* (P.GP. s. 54)

Нравятся? — спросил он. — Еще бы, — сказал Татарский. — Если не ошибаюсь, «Piaget Possession»? Кажется, стоят семьдесят тысяч? *Pěkný, co? – To bych prosil, - reagoval okamžitě Tatarskij. – Piaget Possession, jestli se nemýlím. Tak sedmdesát tisíc, že?* (P.GP. s. 116)

Но меня, честно говоря, гораздо больше привлекает скульптура, чем живопись. — Еще бы, — сказала секретарша. — Это потому что в трех измерениях привыкли работать, да? *Ale mě vlastně mnohem víc přitahuje sochařství než malba. – Chápu, - přikývla sekretářka. Jistě proto, že sám jste taky zvyklý pracovat třírozměrně, že?* (P.GP. s. 174)

Еще чего! (expresivní negace)

Можно я прыгну с парашютом? – Еще чего! Můžu skočit s padákem? – No by tak ještě scházelo!

Вот еще! (expresivní negace)

Ты не будешь возражать, если я останусь дома? – Вот еще! Конечно оставайся, какие разговоры! Nebudeš mít námitku, když zůstanu doma? – Ale prosím tě! Jasně, že zůstaň doma!

(Да) Куда там (expresivní negace)

Купили? - Да куда там. А вот квасу напился. Так со, koupil jste? – Ale ne. *Ale zato jsem ti dal kvas.* (S.Fr. s. 51-52)

Больше не ездил? - Да куда там. В такую дыру нормальные люди один раз в жизни суются. Такое захоlustье... *Víckrát ses tam neukázal? – Ještě aby!* *Do takovýho zapadákova zabloudí normální člověk jenom jednou v životě. Takovej buranov...* (S.Fr. s. 240)

Какое тут/там! (expresivní negace)

Поистине мир этот подобен пузырям на воде. Не так ли? [...] — Какое там, — сказал он, приподнимаясь на локте. — Он подобен... сейчас... *Ve skutečnosti se tento svět podobá bublinám plujícím na vodě. Je to tak? [...] – Co bublinám,* - *řekl a nadzdvihl se na lokti. – Podobá se... Jak bych to řekl...* (P.HH. s. 126)

Лавочками хорошо двигаться - редко, но метко.. - Какое там - редко. Вон как часто пошло. *Po lavičkách to jde dobře – sice jenom čas od času, ale zato celkem svižně...* - *Jakýpak svižně. Dyť se moc nehejbem.* (S.Fr. s. 125)

Ид-то что? (výtky)

Гвоздики твои почти завяли. - А тебе-то что? - Ничего. *Ty karafiáty už ti zvadly. – A co je ti vlastně do toho?* – *Nic.* (S.Fr. s. 74-75)

Вот те раз/на! (údiv)

Господь послал ей это видение, чтобы мы покаялись. - Вот те раз. Нас здесь заперли, и нам же каяться? *Tohle vidění jí seslal Bůh, abychom se káli. – No to je ohromný. Tak nás tu někdo zamkne, a my bysme se ještě měli kát?* (P.HH. s. 42)

А лапши больше нет? - Нет. - Вот те раз. Солянку возьмешь, Петь? - Давай. *A máte ještě nudlovou polívku? – Už ne. – To je teda dobrý. Dáš si teda tu **rybí**, Petře?* (S.Fr. s. 134)

Tyto dva překlady jsou docela adekvátní, i když jsou co do míry expresivity o něco neutrálnější než originál. Také máme lexikální připomínku ke 2. příkladu: „soljanka“ totiž není rybí.

Dále jsme se setkali s chybným překladem této konstrukce:

Да что вы глупости говорите, молодой человек. Они же кожаные. - Кожаные? - Вот те на... - Быть не может, я ж сам видел... *Co to povídáte za hlouposti mladíku? Vždyť jsou kožený! – Kožený? – No to se ví... - To není možný, dyť jsem je viděl na vlastní...* (S.Fr. s. 40) (*No to zírám...* – M.M.)

Вот это да! (údiv)

Неужто перестали? - Ромео, вот это да. Тебя послушались. Скомандуй модераторам что-нибудь еще. *Že už by toho nechali? – Teda to koukám, Romeo. Voni tě poslechli. Co kdybys těm moderátorům zkusil poručit ještě něco?* (P.HH. s. 59)

Надо вот эту штуку повернуть сюда, а вот эту – сюда. Вот это да. - Что? Что ты там повернул, расскажи. - Спустили оладьи с вареньем. *Tady ten krám se musí votočit sem... a tenhleten se... No to je věc! – A co? Čím jsi to tam kroutil? Vykládej. – Spustili mi sem lívance se zavařeninou.* (P.HH. s. 68)

Na základě analýzy uvedených příkladů lze udělat několik závěrů o povaze frazeologizovaných syntaktických idiomů totožných s komunikačním jádrem. Jedná se o ustálené syntaktické jednotky, které jsou jako celek nositelem komunikačního významu. Proto ve většině případů překlad v gramatické rovině není možný a je nutné vycházet z komunikačně-pragmatické roviny výpovědi pro dosažení adekvátního překladu. V překladech jsme se setkali s celou řadou zajímavých řešení, což svědčí o tom, že adekvátní překlad musí vyjadřovat ekvivalentní expresivní komunikační význam. Proto se setkáváme s řešeními ze syntaktického hlediska velmi nejednotnými, a mezi těmito překlady se vyskytují konstrukce predikativního a nepredikativního charakteru.

3.2.2. FSI, které nejsou totožné s komunikačním jádrem

Tento typ frazeologizovaných syntaktických idiomů netvoří komunikační jádro, ale pouze jeho část. Plní ryze fatickou funkci, která předesílá postoj k informativní složce sdělení druhé části výpovědi. Tyto konstrukce nejsou ze syntaktického hlediska samostatné a spolu s informativní složkou výpovědi určují její komunikační funkci. Jako celek jsou realizací expresivního prvku.

А чего, ...

Ой... я совсем заснула... кошмар... - А чего, поспи на здоровье. *Ouvej... úplně jsem usnula... to je hrůza... - A co má být, jen se prospí.* (S.Fr. s. 50)

Подвинемся, да и квасу напьемся все. - А что, действительно. Чтоб всем не бегать. [...] - А чего, подвинемся. *Posunem se tam a všichni se můžou napít. – To je pravda, je to lepší, než abychom tam běhali po jednom. [...] – Tak co, hejnem se?* (S.Fr. s. 53)

А где мы стоим? - Вон там. Смотри как далеко. Смех! - Ну, а чего. Все равно делать нечего. Пошли. *A kde stojíme? – Тамhle. Koukej, jak je to daleko! To je k zbláznění! – No a co má být? Stejně s tím nic nenaděláme. Tak jdem.* (S.Fr. s. 61)

А может лучше загнуться, чем пятиться? - А чего, действительно. *Co kdybychom tu frontu radši zahnuhli, než zase couvat? – To je pravda. Sem do tý uličky.* (S.Fr. s. 65)

И мы решили прямо в порядке очереди заходить, ведь покушать все хотят... - А чего, правильно. *Rozhodli jsme se, že tam podle pořadí ve frontě zajdem, každý má přece hlad... - To je pravda. Dobře jste to vymysleli.* (S.Fr. s. 123)

Слушайте, а может просто вы фамилии зачитаете, а мы будем отвечать? А то так до обеда перекликиваться будем! - А чего, правильно! *Poslyšte, a co kdybyste četla jen jména a my se будем hlásit? Nebo takhle tu budem až do oběda! – To je dobrej nápad!* (S.Fr. s. 161)

Как его — где четыре розы на этикетке... — Бурбон «4 Roses»? — сказал Ханин и хмыкнул. — А чего, можно. Запиши себе где-нибудь. *Víte, kterou myslím... co má čtyři růže na etiketě... - Bourbon Four Roses? – řekl Chanin a zafuněl. - Inu, proč ne? Poznamenej si to někam.* (P.GP. s. 52)

напиши мне для них нормальный слоган, чтобы по целевой группе реально работал. Раскрутятся — заплатят. — А чего, тряхну стариной, — ответил Татарский. *Napiš pro ně normální slogan, kterej by zabíral v cílový skupině. Až*

to rozjedou, tak se s tebou srovnaj. – Proč ne, vzpomenu na starý dobrý časy, - ožil Tatarskij. (P.GP. s. 165)

V těchto příkladech lze těžko vystopovat jednoznačnou překladovou konstrukci, navíc v mnohých z nich je neutralizován expresivní prvek.

(Ну) что ж(е),...

Что же, спасибо за беседу. И, Бога ради, простите мне это ночное вторжение. *Nu což, děkuji za pěkné popovídání. A, proboha, promiňte mi to noční přepadení. (P.ČP. s. 102)*

Что ж - всю ночь стоять? - Да зачем стоять? Вы отойти можете. *To tu máme stát jako celou noc, nebo co?* – *Proč byste tu stáli? Můžete jít klidně pryč. (S.Fr. s. 75)*

Что ж, — сказал он. — Понимаем, где работаем. Но ты и меня пойми. *Соžрак о то, - řekl. – Chápu, chápu, víme přese, kde pracujete. Ale pochop taky ty mě. (P.ČP. s. 127)*

Ну что ж... за встречу... *Tak tedy... na setkání...* (S.Fr. s. 261)

Ради Бога, не начинайте опять за мной ухаживать. [...] — Ну что ж, [...] если вам угодно видеть во мне раненого кавалериста, милости прошу. *Jenom mě proboha zase nezačínajte svádět. [...] – No, co se dá dělat, [...] pokud ve mně chcete vidět raněného kavaléristu, jak je vám libo. (P.ČP. s. 83)*

Зачем вам мои рысаки? — Кататься. Зачем же еще. — Ну что же, — сказал Котовский, — согласен. *K čemu vám budou moji klusáci? – Na projížďky. Na co jiného. – Nu což, - řekl Kocurkin, - já jsem pro. (P.ČP. s. 102)*

Stejně jako u předchozího typu konstrukcí jsou překladové invarianty velmi nejednotné. Podobnou tendenci pozorujeme i v případě následujících tří konstrukcí.

А что ж(е),...

Неужели вам, Василий Иванович, правда интересно, о чем я думаю? — А что ж, — сказал Чапаев, — конечно. *Neříkejte mi, Vasilij Ivanoviči, že vás opravdu zajímá, o čem přemýšlím? – Jakpak by ne, - řekl Čapajev, - samozřejmě, že zajímá. (P.ČP. s. 94)*

Остряк-самоучка! - Обижаете. Не самоучка. - А что ж, учились где-то? - Учился. *Vtipálek samouk, co?! – Neurázejte, jo. Žádněj samouk náhodou nejsem! – Copak jste snad někde studoval? – Náhodou jo.* (S.Fr. s. 27)

Пытались взорвать в машине. — А что ж он, про покушение в интервью ничего не скажет? — спросил Морковин. *To byl pumový útok na jeho auto. – Jo... A to se v tom rozhovoru o atentátu nezminí ani slůvkem? – zapochyboval Morkovin.* (P.GP. s. 155)

Вот что,...

Ты что, — сказал я, поднимая руки, — Гриша? — Нет, — сказал он. — Что «нет»? — Оружие и бумаги на стол, вот что. *Co blázníš, Grišo? – řekl jsem a zvedl ruce. – Ne, ne, - řekl. – Co ne? – Zbraň a papíry polož na stůl, ale fofrem!* (P.ČP. s. 12)

Ты, Мария, — сказал он, — сильно за последнее время ссучился, вот что. В духовном смысле. *Ty si, Mario, - řekl, - v poslední době pěkně vohnul záda, to je to. Myslim v duchovním smyslu.* (P.ČP. s. 78)

Ну что,...

Ну что, нам до столовой одна лавочка осталась? - Ага. *Tak co, do jídelny nám zbejvá už jenom jedna lavička, že jo? – Hm.* (S.Fr. s. 127)

Ну что, досталась вам сметана? - Как видите. *Tak co, zbyla na vás ještě smetana? – Jak vidíte.* (S.Fr. s. 140)

Ну что, скоро он там... - Щас возьмет. *Tak co, už bude na řadě...? – Každou chvílku.* (S.Fr. s. 150)

Ну что, фамилии одни? - Читайте фамилии! *Tak teda mám číst jenom jména? – Čtěte jenom jména!* (S.Fr. s. 161)

V těchto překladech pozorujeme určitou regulérnost syntaktické konstrukce *tak co, ...?*

..., вот и всё

Потому что вы мне очень нравитесь. - Ой, Вадим. Ну что вы... - Это действительно так. - Просто вы перестояли на жару, вот и все... *Protože se mi strašně líbíte. – Ale Vadime. Co to říkáte... - To je ale pravda. – Asi jste stál moc dlouho na sluničku, to bude asi tím...* (S.Fr. s. 265)

Ну что/чего..., что ли?

Ну, скажите, пожалуйста. - Ну, а зачем вам? - Ну, что вам жалко что ли?
No tak mi to, prosím vás, řekněte. – A k čemu vám to bude? – Copak se stydíte nebo co? (S.Fr. s. 29)

Никто стоять не хочет. - А чего им. Молодежь. Скучно. - А нам не скучно что ли?
Nikomu se nechce stát. – Proč taky. To víte, mládež. Nuděj se. – Copak my se nenudíme? (S.Fr. s. 32)

Пойти мороженого купить, что ли... отойду на минутку. *Pudu si asi koupit zmrzlinu... na chvilku se vodskočím.* (S.Fr. s. 33)

А я в лаках не понимаю. - Почему? - Не знаю. - Тебе что - все равно, что ли?
- Ну да! *Já se v lacích moc nevyznám. – Jakto? – Nevím. – Copak tobě je to úplně jedno, nebo co?* (S.Fr. s. 39)

Что милиция молчит?! - Что он там, с мегафоном, спит что ли?
Proč s tím ksakru milice něco neudělá?! – To tam s tím megafonem spí nebo co? (S.Fr. s. 45)

Не перепутать бы. - Да не спутаемся, что маленькие, что ли...
Abychom se nepomíchali. – Ale nepomícháte, copak jsme malý, nebo co... (S.Fr. s. 85)

пусть бутылку купит. И сырков каких-нибудь. - Ага... - Это вон там, что ли?
- Ага... пошли туда... *vem aspoň jednu flašku. A nějakej sejra k tomu. – Jo... – To je támhle nebo kde? – Jo... pudem tam...* (S.Fr. s. 147)

Вовремя проснулся. - Чего, перебрал, что ли? - Немного. *To jsem se teda probudil v pravej čas. – Trochu si přebral, co? – Trošku.* (S.Fr. s. 227)

Давай поиграем с тобой. Кидай! - Да ну, не хочется... - Устал, что ли?
Pojď, zahrajem si! Nahraj! – Mně se nechce... – Jseš unavenej? (S.Fr. s. 242)

Какой длинный... чей же это... японский, что ли...
Ten je teda dlouhej... co je to zač... z Japonska nebo vodkud... (S.Fr. s. 250)

У вас тут она грязная немного... в песке, что ли...
Máte ji tady trošku špinavou... od písku nebo co to je... (S.Fr. s. 252)

Вадик! Вадик! Ты что, спишь, что ли?
Vadimku! Vadimku! Spiš, nebo co? (S.Fr. s. 299)

V těchto překladech pozorujeme určitou regulérnost syntaktické konstrukce (*copak*)..., (*nebo*) co?.

Ну вот,...

Нам ведь не только пресечь надо, но и свою линию провести, верно? — Так, — сказал Жербунов. — Ну вот, — сказал я, — ты с Барболиным иди

за кулисы. *My jim to tu přece musíme nejen zatrhnout, ale hlavně vytýčit naši linii. Je to tak? – Je to tak, - řekl Hřebejkin. – Tak mě teď dobře poslouvej, - řekl jsem. – Ty běž s Barbulinem do zákulisí.* (P.ČP. s. 21)

А еще был такой Райнер Мария Рильке. Тоже не слышали? — Отчего, про этого слышал. Даже знаком-с. — Ну вот, он был Райнер Мария, а я — просто Мария. *A ještě byl jeden takový – Rainer Maria Rilke. O něm jste taky nic neslyšel? – Ale jakpakby ne, o tom jsem právě že slyšel. S tím se dokonce osobně znám. – No tak vidíte, on byl Rainer Maria, a já jsem prostě Maria.* (P.ČP. s. 64)

Откуда мне знать, какой мир создаст Котовский в своем Париже. Или, правильное сказать, какой Париж создаст Котовский в своем мире. — Ну вот, — сказал я, — опять софистика. *Odkud bych mohl vědět, jaký svět di Kocurkin vytvoří ve své Paříži. Nebo, lépe řečeno, jakou Paříž si vytvoří ve svém světě. – No vida, - řekl jsem, - zase ta sofistika.* (P.ČP. s. 203)

Ничего, она девочка взрослая, постоит как все. Правда, постоишь? А? - Постую. - Ну вот, молодец. *To je dobrý, dyť je už skoro dospělá, postojí jako všichni ostatní? Že jo? No nemám pravdu? – Ano, máte. – No tak vidíte, jak je šikovná.* (S. Fr. s. 37)

Ну вот... началось. - Да он случайно разбил. *No to se dalo čekat. – Vyklouzla mu jenom sklenička.* (S.Fr. s. 62)

Пошли... ой, нога не идет... - Ну вот, что я подпорка, что ли... *Tak jo... aú, celá noha mi zdřevněla... - Copak jsem tvoje podpěra, nebo co...* (S.Fr. s. 90)

Ну вот, нашел где разворачиваться... - Ему назад надо. - Выехал бы на улицу, да развернулся. *To si teda našel vhodný místo na otáčení... - To musí vycouvat. – Kdyby radši vyjel na ulici a tam se votočil.* (S.Fr. s. 100)

Ну вот, дыму напустит теперь... фу... *Fuj, jak mu to kouří! Dyť se tady udusíme!* (S.Fr. s. 100)

Ну вот, теперь расходиться час будут... можно побыстрее там?! *No, teď se tam snad budou řadit celou hodinu... co kdybyste tam hnuli tou prdelí?!* (S.Fr. s. 104)

Ну вот, хоть хлеба возьмем. - Скажите, а сметана есть? - Дальше сметана. *Tak si vezmeme aspoň chleba, ne? – Máte kyselou smetanu? – Smetana je vedle.* (S.Fr. s. 133)

Z uvedených příkladů je zřejmé, že se tato konstrukce zpravidla překládá pomocí ojedinělých synsémantických prvků (*no, teda*), ale i komplexnějších struktur. Zároveň jsme se setkali s vynecháním těchto konstrukcí.

ПОДВИГАЙТЕСЬ, ПОДВИГАЙТЕСЬ! ДРУЖНЕЙ! [...] - Ну вот, на старое место... *USTUPTE, USTUPTE PŘECE! VŠICHNI NARÁZ! [...]* – *A jsme tam, kde jsme byli...* (S.Fr. s. 47)

Ну вот, полаял и пошел. Нет чтоб за порядком последить. *Zakřičel si a už jde pryč. Aby dohlížel na pořádek, to ne.* (S.Fr. s. 51)

Да мы что ль толкаемся? Это нас толкают. - Осторожней... - Ну вот, опять поперли. *Copak za to můžem? To tam vepředu. – Dávejte pozor... - Zase se tam tlačej.* (S.Fr. s. 70)

Setkali jsme se i s významovými posuny:

ТОВАРИЩИ! ПРОСЬБА НЕ НАРУШАТЬ ПОРЯДОК! - Ну вот, ожил наконец. *OBČANÉ! ŽÁDÁM VÁS, ABYSTE DODRŽOVALI POŘÁDEK! – **To se teda probudil včas.*** (S.Fr. s. 160) (*tak se konečně probudil. – M.M.*)

Фууу... ну вот, хоть облаками заволокло. *Fuj... **to se to ale pěkně zatáhlo.*** (S.Fr. s. 231) (*no konečně, aspoň se zatáhlo. – M.M.*)

Сколько вам? — Сколько хотите. — Довольно? — Десять... Пятнадцать... Ну вот, обокрал. *Tak kolik chcete? – Kolik dáte. – Stačí? – Deset, patnáct... **Okradl jste mne, to jsem čekal.*** (P.ČP. s. 20) (*tak jsem vás teda okradl... - M.M.*)

Závěrem k tomuto typu frazeologizovaných syntaktických idiomů můžeme říci, že z hlediska struktury jsou překladové konstrukce stabilnější než předchozí typ. Vzhledem k tomu, že netvoří komunikační jádro a jsou pouze jeho součástí, jejich vynechání v překladu lze považovat za přípustné, zvláště v případech, kdy expresivní a hovorový prvek je realizován jinými prostředky (lexikálními, slovoslednými apod.).

3.3. Frazeologizované syntaktické jednotky

Tyto konstrukce se co do struktury podobají predikativním konstrukcím, avšak verbum finitum je nahrazeno nominálními kategoriemi (zpravidla podstatnými jmény). Nositelem expresivity je celá konstrukce, v níž rozhodující roli hrají synsémantické prvky, avšak nositelem komunikačního významu je tato konstrukce pouze

doplněná o příslušnou nominální kategorii. Z hlediska charakteru výpovědi jsou tyto konstrukce fatické.

Еще тот/та/те/то + Nn (výtku)

Он еще тот жулик! *To je ale pěkněj zloděj!* (přel. M.M.)

А еще + Nn

Tuto konstrukci vymezuje ve své práci Piotrovská⁹¹ a definuje ji jako komunikační akt vyjadřující **výtku**.

А еще образованный человек! – *To jste vzdělaný člověk?* (přel. L.P.)

Где уж + Nd (politování)

У нас никогда не будет таких денег. Где уж нам! *Nikdy nebudete mít tolik peněz. Copak my!* (přel. M.M.)

Куда уж + X

Intenzifikace

Интересно... - Да. Куда уж интереснее... *To je zajímavý...* - *To jo. Ale jsou zajímavější věci...* (S.Fr. s. 253)

Polítování

А где вы учитеесь? - В текстильном. - Это очень хорошо. Нашьете нам красивой одежды. - Куда уж нам. - Чего ж вы в свои силы не верите? *A co studujete?* – *Textilní fakultu.* – *To je dobře. Aspoň nám ušijete pěkný oblečení.* – *To asi ne.* – *Copak vy nevěříte svejm schopnostem?* (S.Fr. s. 96)

Вот + Nn

Údiv

Вот новости! *To jsou mi novinky!* (přel. M.M.)

Nadšenost

Вот красота! *To je ale krása!* (přel. M.M.)

Вот так + Nn

Údiv

Вот так новости! *To jsou ale novinky!* (přel. M.M.)

⁹¹ ПИОТРОВСКАЯ, Л.А. *Лингвистическая природа эмотивных высказываний*, s. 196

Nadšenost

Вот так подарок! *No to je ale krásný dárek!* (přel. M.M.)

Вот (тебе/вам) и + Nn

Tuto konstrukci vymezuje ve své práci Piotrovská⁹² a definuje ji jako komunikační akt vyjadřující **údiv** se záporným postojem. Jedná se však o explicitní vyjádření vnitřního monologu.

Вот тебе и друзья! *No to jsou mi teda kamarádi!* (přel. M.M.)

Ничего себе (+ X) (údiv)

Вон у нас во дворе за три года - два убийства было. С ограблением. - Это случайности... - Да, да! Ничего себе – случайности. *U nás ve dvoře byly za tři roky dvě loupežný vraždy. – To je náhoda... - Jo, jo! Já vám dám náhoda!* (S.Fr. s. 237)

Раньше вживляли электрод, а сейчас это достигается фармакологическими методами или подстройкой под дельта-ритмы мозга. - Ничего себе. Это что, если посмотреть интерактивное кино, с нами такое проделают? *Dřív se pro tenhle účel musela operovat elektroda, kdežto dnes postačí farmakologické postupy nebo přizpůsobení se delta-rytmu mozku. – No to sou mi věci. Takže když se díváme na interaktivní biják, tak se s náma dějou takovýhle kejkle?* (P.HH. s. 116-7)

Tady se setkáváme s chybným překladem z důvodu zkreslení komunikačního významu výpovědi:

Ну, посмотри, как близко уже! Ради чего стояли? - Ничего себе близко... *Tak se koukni, jak už jsme blízko! Proč jsme tu teda stáli? – To je mi úplně fuk, že blízko...* (S.Fr. s. 40) (*тому же říkáte blízko?* – M.M.)

A také s lexikálními posuny, kdy obchod textiliemi se zaměňuje za elektro.

А наша очередь до туда дотянулась. Хвост. - До "Синтетики"? - Ага. - Быть не может. - Может. - Ничего себе. *Protože naše fronta končí až tam. – Až u toho elektra? – Jo. – To není možný. – Ale je. – To je teda fakt dobrý!* (S.Fr. s. 42)

⁹² ПИОТРОВСКАЯ, Л.А. *Лингвистическая природа эмотивных высказываний*, s. 233

Ох уж этот/эта/эти (мне) + Nn

Tato konstrukce vyjadřuje nepřímou (tj. nezaměřenou na komunikanta) **výtku**. Je zpracována v učebnici ruské gramatiky.⁹³

Ох уж эти мне болтуны! Ach tihle žvanilové! (přel. M.M.)

Тоже (мне) + Nn (ironie)

Пришел и ушел. Тоже мне милиция... *Přišel a hnedka zas vodošel. To je mi teda milice...* (S.Fr. s.38)

U této konstrukce jsme se setkali hned s několika chybnými překlady.

Популярный итальянский тенор. - Их миллионы... тоже мне кроссворд...
Populární italský tenor. – Těch jsou milióny... to je taky křížovka (S.Fr. s. 113)
(tomu říkáte křížovka, co? – M.M.)

Слышь, орел, иди отсюда... - Тоже мне... *Hele, vole, táhni odsud'...* - **Viš co mi můžeš...** (S.Fr. s.222) *(Našel se tu jeden... - M.M.)*

Нет... да ну, тоже мне... Да нет, мам *Ne...ale jo, taky...ale ne, mami* (S.Fr. s.269) *(ale ne, co to povídáš... - M.M.)*

Ай да + Nn

Tato konstrukce vyjadřuje **údiv**. Je zpracována v učebnici ruské gramatiky.⁹⁴

Ай да помощники! *To jsou pomocníci!* (přel. M.M.)

Что (это) за + Nn/это еще что за + Nn

Údiv

Что за новости! *To jsou novinky!* (přel. M.M.)

Obdiv

Что за (чудный) голос! *To je teda hlas!* (přel. M.M.)

⁹³ BARNETOVÁ, V., et al. *Русская грамматика*, s. 886

⁹⁴ BARNETOVÁ, V., et al. *Русская грамматика*, s. 886

Nespokojenost

И даже если мы у черта на рогах, когда один видит на них слово «Версаль», а другой – слово «Лондон», это повод предположить, что рога разные. - Что за чушь. *A protože nás čert nabral na rohy, tak když jeden na nich vidí slovo Versailles a druhý slovo Londýn, dá se předpokládat, že ty rohy budou různé. – Co je to za nesmysly?* (P.HH. s. 258)

Что за черт! Чего вы дрыхнете! *Ksaku!* *Co si to vůbec myslíte, spíte tady jako špalek.* (S.Fr. s. 89)

Вы здесь не стояли. - Что за глупости! *Vy jste tady vůbec nestál, člověče. – Co je to za blbost!* (S.Fr. s. 220)

Володька! Ну что за дрянь за такая! *Volod'o!* *Co to máš za svinstvo?* (S.Fr. s. 233)

Výtka

Что за безобразия! *Co to tady vyvádíte!* (přel. M.M.)

Pohrdání

Что за дураки... *Co je to za blbce...* (S.Fr. s.103)

Ну/ох и + Nn

Obdiv

Нет! Господи... ну и акустика... *Ne! Panebože... to je ale akustika...* (S.Fr. s. 288)

Nespokojenost

„Ну и ритуалы у них, — подумал Сердюк. — Когда ж они время находят телевизоры делать?“ „No ty teda ale mají rituály,“ *pomyslel si Srdík. „Jak si přitom ještě najdou čas vyrábět televize?“* (P.ČP. s. 123)

Ух, — сказал он, хлопая Татарского по спине, — ну и морда у тебя, Ваван. Давно пьешь-то? *Teda Babane, - poplácal přítele po zádech, - ty máš tu tlamu ale vupitou. Jak dlouho jedeš?* (P.GP. s. 112)

Údiv

Во! Во! Смотри какой! - Ой! Ну и ливень... *Koukejte, koukejte! To je ale slejvák!* – *Je! Úplná průtrž mračen...* (S.Fr. s. 247)

Фууу... ну и дождь... фууу... *Fuj... to je ale slejvák...ufff...* (S.Fr. s. 247)

Уууу! Ну и кранище! *Úúúú! To je teda kohoutek!* (S.Fr. s. 277)

Какой + Nn/Adj

Údiv

Какой неожиданный поворот! *To je ale překvapení!* (přel. M.M.)

Obdiv

Какой hlas! *To je hlas!* (přel. M.M.)

Nespokojenost

Какая гадость! *To je ale něco hnusného!* (přel. M.M.)

Výtka

Какое хамство! *No to je ale drzost!* (přel. M.M.)

Pohrdání

Какие дураки! *To jsou ale blbci!* (přel. M.M.)

(Ну) какой он + Nn/(ну) какой из него + Nn (*pohrdání*)

Ну какой он певец! Голоса никакого! *No co je tohle za zpěváka! Vždyť nemá hlas!* (přel. M.M.)

Závěrem je třeba podotknout, že se v námi zvolených pěti románech frazeologizované syntaktické jednotky vyskytly jen ve velmi omezené míře (narozdíl od komunikémů a zvláště frazeologizovaných syntaktických idiomů). Proto jsme museli doložit některé konstrukce vlastními příklady a překlady. Z toho lze těžko posuzovat jejich překladatelský aspekt a v případě hlubšího zpracování tohoto tématu je nutné vytvořit reprezentativní vzorec, zřejmě z uměleckých děl a jejich překladů staršího data. Nicméně si dovolíme vyslovit závěr, který lze odvodit z uvedeného materiálu.

Tyto konstrukce se vyznačují vysokou mírou regulérnosti z hlediska syntaktické struktury a můžeme u nich mluvit o systémovém zpracování nejen ruských konstrukcí, ale i jejich českých ekvivalentů. Navíc struktura ekvivalentní výpovědi bude zřejmě podobná výchozí struktuře ruského originálu, tj. např. *To je ale + Nn*, *Co je to za + Nn* atd. To však neznámá, že lze při překladu těchto konstrukcí vycházet ze syntaktické struktury a opomíjet

komunikačně-pragmatickou stránku výpovědi. Tuto skutečnost potvrzuje významová mnohoznačnost některých konstrukcí, kdy je pro správné určení komunikačních významů jako celku nutné vycházet ze situačního kontextu a konotací nominativní složky této konstrukce.

Stejně jako v případě predikativních konstrukcí shrneme závěry týkající se nepredikativních konstrukcí v následující tabulce:

Typ konstrukce		Nositel expresivity	Charakter výpovědi	Nositel komunikačního významu
Komunikém		Celá konstrukce (=synsém. Prvek)	Převážně fatický	Konstrukce (=synsém. prvek)
Frazeologizovaný syntaktický idiom	=komun. jádro	Celá konstrukce	Fatický	Konstrukce
	≠komun. jádro	Celá konstrukce	Fatický	Konstrukce + X (informativní složka výpovědi)
Frazeologizovaná syntaktická jednotka		Celá konstrukce	Fatický	Konstrukce + X (N, zájmeno, atd.)

Z této klasifikace je zřejmé, že pro správné pochopení a překlad konstrukcí nepredikativního charakteru je nutné vycházet z kontextu, který nám poskytne informaci o komunikačním záměru mluvčího, tj. pragmatickému aspektu výpovědi. Pozorujeme velkou rozmanitost překladů, které mají mnohdy naprosto odlišnou gramatickou strukturu, a to nehledě na jednotnou strukturu výpovědi ve výchozím jazyce. Domníváme se, že se překladatel odráží právě od komunikační stránky výpovědi, nikoliv její gramatické struktury, a snaží se vyjádřit stejný komunikační záměr v cílovém jazyce pomocí prostředků, které se mohou navzájem hodně lišit, avšak plní stejnou, nebo velmi podobnou komunikační funkci.

V této kapitole jsme naplnili konkrétními příklady klasifikaci expresivních eliptických konstrukcí BM vytvořenou v teoretické části naší práce. Vytipovali jsme celou řadu konstrukcí z hlediska

predikativního či nepredikativního charakteru výpovědi. Tuto klasifikaci jsme co nejvíce specifikovali a vymezili několik podtypů. Podtypy jsme hodnotili na základě prvků, které jsou nositeli komunikačního a expresivního významu, a dále charakteru výpovědi (informativního a fatického). Stanovili jsme následující skutečnosti ohledně překladatelského aspektu prvků klasifikace:

- 1) Predikativní konstrukce se vždy do češtiny překládají pomocí predikativních konstrukcí, avšak při překladu nepredikativních konstrukcí používají jak nepredikativní, tak i predikativní konstrukce.
- 2) Predikativní konstrukce (v závislosti na typu) mají buď informativní, nebo fatický charakter; nepredikativní konstrukce však plní pouze fatickou funkci. V případě fatické funkce je rozhodující správné pochopení komunikačního postoje výpovědi pro zajištění adekvátního převodu do cílového jazyka. V opačném případě bude zcela zmařen komunikační záměr sdělení, zatímco v případě informativní funkce dojde k jeho posunu (který samozřejmě také není přípustný).
- 3) Struktura překladové výpovědi záleží na charakteru nositele komunikačního a expresivního významu. Konstrukce, které jsou jako celek nositeli tohoto významu, mají velký počet velmi rozmanitých a zároveň adekvátních překladových invariant. Narozdíl od nich v případě konstrukcí, které jsou pouze součástí nositele komunikačního významu, lze pozorovat určitou systémovost překladových ekvivalentů, tj. relativní jednotnost jejich syntaktické struktury.
- 4) Ze závěru č. 3 vyplývá, že se hlavní hypotéza naší práce prokázala a je tudíž možné vytvořit klasifikaci syntaktických jevů běžně mluvených a expresivních

konstrukcí do systému vhodného pro účely překladatele. Týká se to především konstrukcí, které nejsou nositeli komunikačního významu, ale pouze jeho součástí.

Závěr

Tato práce byla věnována zkoumání systémovosti expresivních jevů BM v ruštině (a to především elipsy) a možnosti využití tohoto systému pro účely překladatele. V úvodu a v průběhu práce jsme si stanovili celou řadu hypotéz, týkajících se zmíněné problematiky, a naším cílem bylo ověřit jejich platnost na základě již známých výsledků bádání v této oblasti a analýzy empirického materiálu tvořeného původně ruskými moderními uměleckými díly a jejich překlady do češtiny.

V teoretické části výzkumu jsme prezentovali současný stav bádání v oblasti expresivní syntaxe BM a z tohoto materiálu vytvořili vlastní klasifikaci expresivních eliptických konstrukcí, která vychází z principu predikativnosti-nepredikativnosti. Objevili jsme několik jevů, které zatím nebyly popsány ze strukturního hlediska, a to především expresivní eliptické konstrukce nepredikativního charakteru.

V praktické části výzkumu jsme přiřadili k bodům námi vytvořené klasifikace příklady ze současné ruské umělecké literatury a jejich překlady do češtiny. K některým konstrukcím se nám nepodařilo nalézt příklady z uvedených zdrojů, a proto jsme je doplnili příklady vlastními. Výsledné modely jsme posoudili z hlediska nositele expresivity a komunikačního významu a charakteru výpovědi (informativního či fatického). Výsledky analýzy jsme shrnuli v tabulkách.

Na základě provedeného výzkumu jsme dospěli k názoru, že expresivní syntaktické konstrukce BM ruského jazyka (především elipsu) lze zařadit do modelu vhodného pro účely překladatele. Stanovili jsme totiž, že struktura překladové věty záleží na tom, zda je konstrukce nositelem komunikačního významu, nebo tvoří pouze jeho součást. Pokud je konstrukce jako celek nositelem komunikačního významu, nelze navrhnout jednoznačnou syntaktickou strukturu překladového ekvivalentu a překladatel může

vybrat z mnoha možných řešení, která jsou ekvivalentní výchozímu sdělení v komunikačně-pragmatické rovině, tj. mají stejný komunikační význam a míru expresivity. Pokud je však konstrukce součástí komunikačního významu, lze mluvit o relativní systémovosti možných překladových ekvivalentů v rovině syntaktické, které však musí především splňovat podmínku ekvivalence v rovině komunikačně-pragmatické pro zajištění adekvátnosti překladu.

Prokázali jsme, že dominantní rovinou ekvivalence v případě překladu expresivních eliptických konstrukcí je rovina komunikačně-pragmatická a že ekvivalence v syntaktické rovině (za podmínky ekvivalence v komunikačně-pragmatické rovině) je spíše náhodným jevem daným shodnou povahou ruského a českého jazyka.

Dospěli jsme také k závěru ohledně významu emocionálně hodnotících výrazů v eliptických výpovědích BM a o jejich překladatelském aspektu. Lexikální prostředky (především částice a citoslovce) jsou velmi důležitým prvkem, který dodává expresivní zabarvení. V případě nepredikativních konstrukcí jsou expresivní lexikální prostředky dokonce nepostradatelné. Vzhledem k tomu, že se některé nepredikativní konstrukce z ruštiny do češtiny překládají pomocí predikativních konstrukcí, zmíněné lexikální prostředky poněkud ztrácejí na významu a mnohdy vystupují jako fakultativní prvek, neboť se jádro komunikačního významu přesouvá na verbální komponentu překladového ekvivalentu.

Resumé

Překladatelská problematika eliptické výpovědi s emocionálně hodnotícími výrazy

Práce se zabývá překladatelskou problematikou expresivní eliptické výpovědi a ověřuje platnost několika dílčích hypotéz na materiálu děl současné ruské umělecké literatury a jejich překladů do češtiny. Jako hlavní hypotézu jsme si stanovili otázku zařaditelnosti ruských expresivních syntaktických konstrukcí běžné mluvy (především elipsy) do klasifikace využitelné pro účely překladu z ruského jazyka do českého.

V kapitole *Teoretické aspekty běžné mluvy* jsme popsali současný stav bádání v oblasti expresivní syntaxe běžné mluvy a na základě tohoto materiálu vytvořili vlastní klasifikaci expresivních eliptických konstrukcí v ruštině na principu predikativnosti-nepredikativnosti. Zároveň jsme zohlednili komunikační a pragmatický aspekt expresivních syntaktických jevů a posoudili ho z hlediska překladatelské teorie ekvivalence a adekvátnosti.

V empirické části výzkumu jsme naši klasifikaci doplnili příklady z umělecké literatury a více ji specifikovali, především v případě nepredikativních konstrukcí. Výsledné syntaktické modely jsme posoudili z hlediska nositele expresivity a komunikačního významu a charakteru výpovědi (informativního či fatického). Dále jsme zhodnotili adekvátnost překladatelských řešení v komunikačně-pragmatické rovině a možnost jejich zařazení do klasifikačního systému z hlediska syntaktického. Z této analýzy vyplynulo, že v ruštině existuje rozmanitý a komplexní systém expresivních syntaktických konstrukcí, který lze zařadit do jednotné klasifikace podle gramatických kritérií. Dále jsme stanovili, že struktura překladové výpovědi záleží na tom, zda je konstrukce ve výchozím

jazyce nositelem komunikačního významu, nebo tvoří pouze jeho součást. Pokud je konstrukce jako celek nositelem komunikačního významu, není možné navrhnout jednoznačnou syntaktickou strukturu překladového ekvivalentu a překladatel volí z mnoha možností, které jsou ekvivalentní výchozímu sdělení v komunikačně-pragmatické rovině. Pokud je však konstrukce součástí komunikačního významu, lze mluvit o relativní systémovosti možných překladových ekvivalentů v rovině syntaktické, tyto invarianty však musí pro zajištění adekvátnosti překladu splňovat především podmínku ekvivalence v rovině komunikačně-pragmatické.

Tímto jsme prokázali platnost hypotézy, která předpokládá možnost zařazení expresivních syntaktických konstrukcí běžné mluvy do modelu vhodného pro účely překladu z ruského jazyka do českého. Výsledky, k nimž práce dospěla, uvádíme v kapitole *Závěr*.

Difficulties of translating an elliptical utterance with emotive and evaluative expressions

R E S U M É

This diploma thesis focuses on difficulties of translating an expressive elliptical utterance and tests the validity of several partial hypotheses on the basis of several Russian contemporary fiction writings and their translations into the Czech language. As the main hypothesis we took the idea of classifiability of expressive syntactic constructions used in spoken language (first of all, ellipsis) into the system applicable in translation from Russian into Czech.

In chapter *Theoretical aspects of spoken language* we describe the current state of research in the field of expressive syntax of spoken language and create our own classification of expressive syntactic constructions in Russian on predicativity / non-predicativity basis. We also study communicational and pragmatic aspects of expressive syntactic forms and characterize them in terms of translation theory of equivalence and adequacy.

In the empirical part of our research we add examples from fiction writing to our classification and specify it more thoroughly, mainly with regards of non-predicative constructions. The resulting syntactic models are evaluated on the basis of expressivity vehicle, vehicle of communicational meaning and type of utterance (informative, or phatic). We also judge the adequacy of translation solutions at the communicative and pragmatic level, as well as the possibility of their classification from the syntactic point of view.

As a result of this research, we found out that in Russian there is a diverse and complex system of expressive syntactic constructions, which are classifiable on the grammatical basis. We also learned that the structure of translation utterance depends on whether the source language construction is a vehicle of

communicative meaning, or is just a part of that meaning. If the whole construction is a vehicle of communicative meaning, there is no unique syntactic structure of translation equivalent, and a translator may choose from many possibilities, which are equivalent to the source utterance at the communicative and pragmatic level. If the construction is a part of communicative meaning, we may speak of relative systemacy of possible translation equivalents at the syntactic level. However, for the translation to be adequate, these invariants above all have to be equivalent to the source utterance at the communicative and pragmatic level.

The validity of hypothesis concerning the possibility of classifying expressive syntactic constructions of spoken language into the model applicable in translation from Russian into Czech was proved. The results of the thesis are presented in chapter *Conclusion*.

Переводческая проблематика эллиптического высказывания с эмоционально-оценочными выражениями

Р Е З Ю М Е

В настоящей работе рассматривается переводческая проблематика экспрессивного эллиптического высказывания и проверяется ряд гипотез на материале современных русских художественных произведений и их переводов на чешский язык. В качестве главной гипотезы выносятся вопрос относительно возможности классифицировать экспрессивные синтаксические конструкции русской разговорной речи (в первую очередь эллипсиса) таким образом, чтобы данную классификацию можно было использовать при переводе с русского на чешский язык.

В главе «Теоретические аспекты разговорной речи» было описано современное состояние исследований в области экспрессивного синтаксиса разговорной речи, и на основании данного материала была предложена модифицированная и дополненная классификация экспрессивных эллиптических конструкций русского языка по признаку предикативность / непредикативность. Отдельное внимание было уделено коммуникативному и прагматическому аспекту экспрессивных синтаксических явлений, комплексно рассмотренному в свете переводческой теории эквивалентности и адекватности.

В эмпирической части исследования вышеуказанная классификация была дополнена примерами из художественной литературы и разработана более детально, главным образом с точки зрения характера непредикативных конструкций. Полученные синтаксические модели подверглись анализу на предмет носителя экспрессивности, носителя коммуникативного значения и характера высказывания (информативного или фатического). Помимо этого была анализирована адекватность переводческих решений на коммуникативно-прагматическом

уровне эквивалентности и возможность их классификации на основании синтаксических характеристик. Данный анализ выявил существование богатой и комплексной системы экспрессивных синтаксических конструкций русского языка, которую можно объединить по грамматическим критериям в рамках единой классификации. Помимо этого было установлено, что структура высказывания переводящего языка зависит от того, является ли конструкция исходного языка носителем коммуникативного значения, или же она представляет собой только часть этого носителя. В случае если данная конструкция тождественна носителю коммуникативного значения, выделить однозначную синтаксическую структуру переводческого эквивалента не представляется возможным, в результате чего переводчик волен выбирать из множества инвариантов, которые эквивалентны оригиналу на коммуникативно-прагматическом уровне. Если же конструкция является составляющей частью носителя коммуникативного значения, можно констатировать относительную системность возможных переводческих инвариантов на синтаксическом уровне эквивалентности, однако данные инварианты должны прежде всего соответствовать условию эквивалентности на коммуникативно-прагматическом уровне.

Таким образом подтвердилась правильность нашей гипотезы, предполагающей возможность классификации экспрессивных синтаксических конструкций разговорной речи в целях перевода с русского на чешский язык. Подробные результаты исследования приведены в главе «Заключение».

Bibliografie

Primární

1. ПЕЛЕВИН, В. *Чапаев и пустота*. Москва : Вагриус, 1999. 397 s. Dostupný z WWW: <http://www.koob.ru/pelevin/chapaev_i_pustota>. ISBN 5-7027-0949 7 .
2. PELEVIN, V. *Čapajev a prázdnota*. Přel. Ondřej Mrázek. Praha : Humanitarian Technologies, 2001. 228 s.
3. ПЕЛЕВИН, В. *Омон Ра*. Москва : Вагриус, 2001. 270 s. Dostupný z WWW: <http://lib.luksian.com/textsfnf/xussr_mr/192/>.
4. PELEVIN, V. *Omon Ra*. Přel. Libor Dvořák. Praha : Dokořán, 2002. 128 s. ISBN 80-86569-28-4.
5. ПЕЛЕВИН, В. *Generation II*. Москва : Вагриус, 2003. 336 s. Dostupný z WWW: <<http://pelevin.nov.ru/romans/pe-genp/>>.
6. PELEVIN, V. *Generation P*. Přel. Libor Dvořák. Praha : Humanitarian Technologies, 2002. 190 s.
7. ПЕЛЕВИН, В. *Шлем ужаса*. Москва : Открытый мир, 2005. 224 s. Dostupný z WWW: <http://www.koob.ru/pelevin/shlem_uzhasa>. ISBN 5-9743-0010-6.
8. PELEVIN, V. *Helma hrůzy*. Přel. Libor Dvořák. Praha : Argo, 2006. 292 s. ISBN 80-7203-761-7.
9. СОРОКИН, В. *Очередь*. Москва : Ад Маргинем, 2002. 448 s. Dostupný z WWW: <<http://www.lib.ru/SOROKIN/ochered.txt>>. ISBN 5-93321-048-X.
10. SOROKIN, V. *Fronta*. Přel. Jakub Šedivý. Praha : Malá Skála, 2003. 304 s. ISBN 80-902777-7-2.

Sekundární

11. АНДРЕЕВА, С.В. Конструктивно-синтаксические единицы речевого общения. In *II Международный конгресс исследователей русского языка \ "Русский язык:*

- исторические судьбы и современность* : Сборник тезисов, 2004. Секция XIII. s. 2-3. Dostupný z WWW:
12. <<http://www.philol.msu.ru/~rlc2004/files/sec/13.doc>>.
 13. АНДРЕЕВА, С.В. *Элементарные конструктивно-синтаксические единицы устной речи и их коммуникативный потенциал : Автореферат*. Саратов, 2005. 69 s. Dizertační práce. Dostupný z WWW: <www.russcomm.ru/rca_biblio/a/andreeva_aref.doc>.
 14. BARNET, V. K problémům ekvivalence při lingvistickém srovnávání. In *Konfrontační studium ruské a české gramatiky II*. Praha : UK, 1983. s. 7-27.
 15. BARNETOVÁ, V., et al. *Русская грамматика*. Praha : Academia, 1979. 2 sv. (666, 478 s.).
 16. БАРХУДАРОВ, Л.С. *Язык и перевод (вопросы общей и частной теории перевода)*. Москва : Международные отношения, 1975. 240 s.
 17. БАХТИН, М.М. *Эстетика словесного творчества*. 2-е изд. Москва : Искусство, 1986. 445 s.
 18. БЕРЕГОВСКАЯ, Э.М. *Очерки по экспрессивному синтаксису*. Москва : УРСС, 2004. 208 s.
 19. ČEŇKOVÁ, I. *Teoretické aspekty simultánního tlumočení*. Praha : UK, 1988. 210 s.
 20. DANEŠ, F., HLAVSA, Z. *Větné vzorce v češtině*. Praha : Academia, 1981. 272 s.
 21. ФРУМКИНА, Р.М. *Психолингвистика: что мы делаем, когда говорим и думаем*. Москва : ГУ ВШЭ, 2004. 24 s. Dostupný z WWW: <http://new.hse.ru/sites/infospace/podrazd/uvp/id/preprint_s/DocLib/WP6_2004_04.pdf>.
 22. GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. upr. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové Noviny, 2001. 800 s. ISBN 80-7106-134-4.
 23. GREPL, M., KARLÍK, P. *Skladba češtiny*. Olomouc : Votobia, 1998. 506 s.
 24. ГАБИДУЛЛИНА, А.Р., АНДРИЕНКО, Т.П., КУЗЕНА, Н.В. *Основы теории речевой коммуникации*. Донецк : Регион, 2000. 196 s.

25. HAUSENBLAS, K. *Výstavba jazykových projevů a styl*. Praha : Univerzita Karlova, 1971. 184 s.
26. HRDLIČKA, M. (jn.). Stratifikace českého národního jazyka z perspektivy pojmů "centrum" a "periferie". In *Sborník 2002 : Sborník k významnému životnímu jubileu doc. PhDr. Milana Žemličky*. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2002. s. 149-155. Dostupný z WWW: <http://www.fp.vslib.cz/kcl/sbornik_02.pdf>.
27. CHLOUPEK, J. *Knížka o češtině*. Praha : Klub čtenářů/Odeon, 1974. 324 s.
28. КОМИССАРОВ, В.Н. *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Москва : Высшая школа, 1990. 253 s.
29. КОМИССАРОВ, В.Н. *Современное переводоведение*. Москва : ЭТС, 1999. 190 s.
30. ЛАПТЕВА, О.А. *Русский разговорный синтаксис*. 2-е изд. Москва : УРСС, 2003, 400 s.
31. ЛАРИНА, Т.В. Фатические эмотивы и их роль в коммуникации. In Шаронов, И.А. *Эмоции в языке и речи : Сборник научных статей*. Москва : РГГУ, 2005. s. 150-160. Dostupný z WWW: <<http://il.rsuh.ru/lib/emotions/11.pdf>>.
32. LEVÝ, J. *Umění překladu*. 3. vyd. Praha : Ivo Železný, 1998. 398 s. ISBN 80-237-3539-X.
33. МИРОШНИКОВА, М.Г. Разговорный синтаксис в современной прозе. *Glossos* [online]. 2002, is. 2 [cit. 2007-12-18]. Dostupný z WWW: <<http://www.seelrc.org/glossos/issues/2/>>.
34. PANEVOVÁ, J. *Ellipsis and zero elements in the Structure of Sentence*. In: Типология, грамматика, семантика. К 65-летию В. С. Храковского. (eds. Н. А. Козинцева, А. К. Оглоблин). Санкт-Петербург : Наука, 1998. s. 67-76.
35. PANEVOVÁ, J., MARKOVÁ, K. Ješčo raz po povodu nulevých elementov v strukture predloženia. *Institute of Formal and Applied Linguistics* [online]. 2002 [cit. 2008-01-03]. Dostupný z WWW: <<http://ufal.mff.cuni.cz/publications/year2002/xrak70f.pdf>>.
36. ПАРШИН А. *Теория и практика перевода*. Москва : Русский язык, 2000. 161 s.

37. ПИОТРОВСКАЯ, Л.А. *Лингвистическая природа эмотивных высказываний (на материале русского и чешского языков)* Санкт-Петербург, 1995. 510 s. Dizertační práce.
38. САРКИСЬЯНЦ, В.Р. *Структурно-семантический и коммуникативно-прагматический аспект интерпретации фразеологической системы (на материале английского языка) : Автореферат.* Краснодар, 2007. 47 s. Dizertační práce. Dostupný z WWW: <vak.ed.gov.ru/announcements/filolog/Sarkis\yantsV.F.rtf>.
39. СИРОТИНИНА, О.Б. *Разговорная речь в системе функциональных стилей современного русского литературного языка. 2. izdanie.* Москва : Эдиториал УРСС, 2003. 312 s.
40. СИРОТИНИНА, О.Б. *Современная разговорная речь и ее особенности.* Москва : 1974
41. СКОВОРОДНИКОВ, А.П., КОПНИНА, Г.А. *Оценочность.* In *Речевое общение : Теоретические и прикладные аспекты речевого общения.* Красноярск : 2006. Из материалов энциклопедического словаря \"Культура русской речи\" (издание 2-е, испр. и доп.). s. 174-180. Dostupný z WWW: <http://library.krasu.ru/ft/ft/_articles/0113949.pdf>.
42. СКОВОРОДНИКОВ, А.П. *Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка.* Томск : Изд-во Томского ун-та, 1981. 256 s.
43. СТАВЦЕВА, Е.А. *Формирование эмоционально-оценочной лексики у детей старшего дошкольного возраста* Москва, 2002. 198 s. Dizertační práce.
44. СТИЖКО, Л.В. *Экспрессия разговорности в контексте чешского и русского художественного диалога* Ленинград, 1988. 206 s. Dizertační práce.
45. ВАЛГИНА, Н.С. *Синтаксис современного русского языка: Учебник.* Москва : Агар, 2000. 416 s. Dostupný z WWW: <<http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook089/01/index.html>>. ISBN 5-89218-113-8.
46. ВАСИЛЬЕВА, А.Н. *Курс лекций по стилистике русского языка. Общие понятия стилистики. Разговорно-*

обиходный стиль речи. Москва : КомКнига, 2005. 240 с.
ISBN 5-484-00247-8

47. ВСТАВСКИЙ, А.Н. *Коннотативный компонент: проблемы интерпретации,* Омск, 2006. Электронный научный журнал «Вестник ОГПУ»
<http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgpu-29.pdf>
48. VYCHODILOVÁ, Z. *Синтаксический эллипсис в русском и чешском языках,* 2001. <http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/4.Gralisarium/GraLiS%202001/Vy-chodilova2.htm>
49. ЗЕМСКАЯ, Е.А. *Русская разговорная речь. Лингвистический анализ и проблемы обучения.* 3-е изд. Москва : Флинта/Наука, 2004. 240 с.
50. ЗЕМСКАЯ, Е.А., et al. *Русская разговорная речь : Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис.* Москва : Наука, 1981. 276 с.
51. ЗЕМСКАЯ, Е.А., БАРИМОВА, Г.А., КАПАНАДЗЕ, Л.А. *Русская разговорная речь. Тексты.* Москва : Наука, 1978. 307 с.

Slovníková a encyklopedická

52. *Akademický slovník cizích slov A-Ž.* 1. vyd. Praha : Academia, 2000. 836 с. ISBN 80-200-0982-5.
53. ЯРЦЕВ, В.Н. *Лингвистический энциклопедический словарь.* Москва : Советская Энциклопедия, 1990. 685 с. ISBN 5-85270-031-2.
54. *Pravidla českého pravopisu.* Praha : Fortuna, 1999. 384 с.